

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

SZEMLE

Bassola Zoltán 1902-1968 .	103
Alapvető intézkedések a szovjet általános könyvtárak fejlesztéséről a tudományos és műszaki tájékoztatás rendszerében	105
Vajdasági könyvtári helyzetkép	122
"Ahány olvasója, annyiféle tartalma van a könyvnek". Rubakin gondolatai az olvasóról és az olvasmányról	136
A fotokromatikus mikromásoló eljárásról	162
Varfolomeeva, M. V.: A könyvtártudományi munka eredményei és gondjai a szovjet akadémiai könyvtárakban	170
Walleshausen Gyula: A referenzmunka külföldi irányzatai	185
Sag, Georges: Az automatizált tudományos dokumentáció új irányzatai	220
Az amerikai közművelődési könyvtárak működésének mennyiségi mutatói	231
A lengyel könyvtárosok VI. kongresszusának javaslatai	240

1968

KLADJA
A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI
KÖZPONT

2-3

BASSOLA ZOLTÁN EMLÉKÉRE

Szerkesztőségének egyik legrégebb, mindnyájunk által szeretett és tisztelt tagját veszítette el 1968. június 26-án a Könyvtári Figyelő.

Dr. Bassola Zoltán a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megalapítása óta ebben az intézményben dolgozott. Mint a tájékoztatói osztály munkatársának, a Gyorstájékoztató megindításában és fenntartásában is oroszlánrésze volt. Széles körű műveltsége, az új iránti olthatatlan érdeklődése és imponáló nyelvtudása különlegesen alkalmassá tette itteni feladatkörének magas színvonalu ellátására. Bár már meglelt korában került könyvtári munkaterületre, hamarosan e téren is gazdag tárgyi tudásra tett szert. Így válhatott könyvtárosok nevelőjévé, aki avatott szemmel tárta fel és tette kiadványaink olvasóinak közkincsévé a világ minden táján folyó könyvtári munka új, értékes jelenségeit.

Súlyos betegsége testi erejét megtörte, de munkabírást nem. Betegszobájához kötve is éveken keresztül nélkülözhetetlen munkatársunk maradt. Csak ez év nyarán, 66 éves korában került volna sor nyugalomba vonulására. Betegségének újabb támadása azonban már nem adott neki időt arra, hogy buzgó munkával töltött évtizedei után a nyugalmat is élvezhesse.

ADATBŐVÍTÉS

Az adatbővítés a meglévő adatok kiegészítése új információkkal. Ez lehet új adatok bevitelének, meglévő adatok módosításának, vagy meglévő adatok törlésének a folyamata. Az adatbővítés célja az adatbázis teljességének és pontosságának növelése, valamint az adatok frissítésének biztosítása.

Az adatbővítés során fontos figyelembe venni az adatok integritását és az adatbázis biztonságát. Az adatbővítés során az adatok egyeztetésére, ellenőrzésére és a duplikátumok eltávolítására is szükség lehet. Az adatbővítés során az adatok frissítésének biztosítása is fontos, hogy az adatbázis mindig a legújabb információkat tartalmazza.

Az adatbővítés során az adatok frissítésének biztosítása is fontos, hogy az adatbázis mindig a legújabb információkat tartalmazza. Az adatbővítés során az adatok frissítésének biztosítása is fontos, hogy az adatbázis mindig a legújabb információkat tartalmazza.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

SZEMLE

KIADJA

AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

14. évfolyam

1968

2-3. szám

ALAPVETŐ INTÉZKEDÉSEK

A SZOVJET ÁLTALÁNOS KÖNYVTÁRAK FEJLESZTÉSÉRŐL A TUDOMÁNYOS ÉS MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁS ORSZÁGOS RENDSZERÉBEN

Kilenc évvel ezelőtt - 1959 derekán - jelent meg a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának határozata a szovjet könyvtárügy helyzetéről és a könyvtári munka megjavításáról. A Könyvtári Figyelő a határozatot közvetlen megjelenése után közölte magyar nyelven (1959.8. sz. 1-8. p.) és különnyomatban is terjesztette a magyar szakemberek között. Ugy gondoltuk, hogy a határozat mérőöldkő lesz a szovjet könyvtárügy fejlődésében.

A határozat megjelenése óta eltelt évek mérlegének elkészítése nem a mi feladatunk; a szovjet könyvtári és dokumentációs szakirodalom többször megtette ezt. Ki kell azonban emelnünk azt, hogy a közel egyévtizedes szakaszt elsősorban a szovjet tájékoztatásügy - néha egészen látványos - fejlődése jellemezte. E fejlődés mellett a könyvtárak eredményei - többé vagy kevésbé - homályban maradtak, vagy ténylegesen elmaradtak.

Ha a szovjet szakirodalomnak azokat a darabjait - elsősorban vitatkozó írásait - elemezzük, melyek a könyvtárügy, a tájékoztatásügy fejlődésének és fejlesztésének alapvető utjaival-módjaival foglalkoznak, azt látjuk, hogy ezek az írások igen alaposan taglalják az egyes könyvtári és tájékoztatási intézmények szerepét, a "tájékoztatási rendszerben" elfoglalt - vagy tervezett - szervezeti helyét. Ez természetesen igen fontos, különösen nélkülözhetetlen olyan hatalmas ország esetében, mint a Szovjetunió. Emellett azonban a tájékoztató munka szerepe, a társadalomban elfoglalt helye is alapvetően fontos probléma; e téren az elmúlt évtized szoros értelemben vett szovjet könyvtári szakirodalmában túlnyomórészt deklarativ és agitativ jellegű írásokat olvashattunk. (Annál több és gondolatébresztőbb írás jelent meg e kérdésről a szovjet "tájékoztatásügyi" irodalomban.)

A Szovjetunió nagy, általános gyűjtőkörü (és valóban univerzális gyűjteménnyel rendelkező) könyvtárainak alább közölt programja, úgy gondoljuk, az 1959-ben megjelent könyvtári határozat óta a legfontosabb könyvtárfejlesztési dokumentum.

Igaz, hogy csak a könyvtárak egy (bár igen jelentős) csoportjának, tulajdonrészt szervezeti problémáit tárgyalja, de kilép abból a bűvös körből, amit a szovjet könyvtárügy maga húzott maga köré. (Ez a körhúzás nemcsak a Szovjetunióban, hanem világszerte tapasztalható!) Ha túl élesen akarnánk fogalmazni, azt mondhatnánk, hogy ez az első olyan átfogó könyvtárügyi dokumentum, amelyik "polgárjogot" ad annak a - világszerte elismert - szovjet tájékoztatóknak, amely az utóbbi években nem egy jelét mutatta annak, hogy nemcsak tudomást vesz a hagyományaiban impozáns szovjet könyvtárügyről, hanem a jövőben is számít rá. De van ennek a dokumentumnak egy mondata, amit érdemes külön is idézni, mert megállapításai tüntetnek az "általános" könyvtárak alapvető kérdéseiről: "E program nemcsak a könyvtárak már kialakult elvein és munkaszervezési formáin alapul, hanem feltételezi ezek esetenkénti komoly átalakítását, megváltoztatását.."

És az érdeklődő - a szovjet könyvtárügy problémáira mindig alaposan figyelő - külföldi szakember számára a dokumentumnak éppen azok a részei a legizgalmasabbak, melyek ezekről a "komoly átalakításokról" tanuskodnak.

- 0 -

A Szovjetunió Minisztertanácsának 1966. nov. 29-i határozata "A tudományos-műszaki tájékoztatás országos rendszeréről" figyelembe veszi azt, hogy az általános könyvtárak tájékoztató munkáját gyökeresen korszerűsíteni kell, minthogy ezek a tudományos tájékoztatás országos rendszerének elválaszthatatlan részei. A tudósok és szakemberek könyvtári és bibliográfiai kihasználásában betöltött szerepük növekedését elsősorban a modern tudományos ismeretek sajátosságai magyarázzák, aholis a tudásanyag differenciálódásával és specializálódásával egyidőben az integráció és szintézis tendenciája is megerősödik; másodsorban az a tény, hogy egyre gyakrabban kerül sor a tudomány és technika többféle ágában elért eredmények egyidejű alkalmazására a modern termelésben.

Az általános könyvtárak - állományuk és tájékoztató apparátusuk sajátosságai következtében - a tudományos-műszaki tájékoztatás szakosított szerveivel együtt részei a tájékoztatási rendszernek, információs bázist jelentenek, elsősorban a határterületi és a komplex problémák esetében.

Az általános könyvtárak tájékoztatási munkájának további fejlesztése és tökéletesítése feltételezi a közvetlen kapcsolatot és a munka összehangolását a könyvtárak és az össz-szövetségi, köztársasági, valamint a helyi tájékoztatási szervek között, ugyancsak a különféle szakkönyvtárak között.

A jelen program kiindulási pontja az, hogy a könyvtári és bibliográfiai tájékoztatás legésszerűbb és leggazdaságosabb rendszerét kell megteremteni. Ez a program nemcsak a könyvtárak már kialakult elvein és munkaszervezési for-

máin alapul, hanem feltételezi ezek esetenkénti komoly átalakítását, megváltoztatását, ugyisintén az ehhez szükséges anyagi fedezet megteremtését. A jelen program kijelöli az általános gyűjtőkörű tudományos könyvtárak alapvető fejlődési irányvonalát a tudományos tájékoztatás országos rendszerén belül a következő 3-5 évre (hosszvetőlegesen 1968-1972-ig).

A Szovjetunió, ill. a szövetségi köztársaságok művelődésügyi minisztériumi alá tartozó könyvtárak közül azokat tekintjük általános könyvtáraknak, amelyek állományában az összes tudományág képviselve van.

Nem tévesztendőek ezek össze a több-profilu könyvtárakkal, amelyek gyarapítási köréből azonban több tudományág irodalma hiányzik (pl. egyetemi könyvtárak).

1 Elsősorban hazánk legfontosabb általános könyvtárainak fejlődésével foglalkozunk, névszerint a következőkkel:

- Lenin Könyvtár
- Szaltükov-Scsedrin Könyvtár
- Külföldi Irodalom Össz-Szövetségi Könyvtára
- a szövetségi köztársaságok állami könyvtárai (az Orosz Szövetségi Köztársaság kivételével).

- az Orosz Szövetségi Köztársaság következő regionális (övezeti) könyvtárai: a kujbisevi, karéliei, ivanovói, gorkiji, rosztovi, szerdlovszki, novoszibirszki, irkutzki, habarovszki; az Ukrán Szövetségi Köztársaság területén: a harkovi, odesszai, l'vovi.

1968 folyamán kidolgozásra kerülnek: a minta-alapszabályzat és a regionális könyvtárak létrehozásával kapcsolatos szervezési intézkedések. Ez utóbbiak meghatározzák, hogy mi ezen könyvtáraknak, mint az Orosz ill. Ukrán Szövetségi Köztársaság nagy gazdasági területelt könyvtári és bibliográfiai tájékoztatással ellátó bázisoknak funkciói és feladatai. Ugyisintén megszilárdítják ezen könyvtárak anyagi és technikai alapjait is. 1967-68. folyamán az Orosz Szövetségi Köztársaság fent felsorolt könyvtárai egyikéből kísérleti regionális könyvtárat hoznak létre, hogy az ilyen típusu könyvtárak tartalmát, formáit és munkamódszereit pontosan kialakíthassák.

2 Az általános könyvtárakban végzendő tájékoztató munka tartalmát illetően elsősorban a következő területekkel kapcsolatos könyvtári-bibliográfiai tájékoztató tevékenység irányelveit kell kidolgozni:

a) a teljes állomány feldolgozása a kötelespéldányok alapján a tudósok és szakemberek minden csoportja részére;

b) a komplex és határterületi problémák, amelyek a tudományok és a technika ágainak kölcsönhatásával és kapcsolatával foglalkoznak;

c) a tudomány és technika olyan ágai, amelyekkel a szakkönyvtárak hálózata nem foglalkozik.

A szövetségi köztársaságok állami könyvtárainak sajátos feladata - a Könyvkamarákkal közösen - hogy részt vegyenek a köztársaságban kiadott ill. a köztársaságról szóló irodalom alapján végzett könyvtári és bibliográfiai tájékoztatásban. Ezenkívül szükséges az is, hogy az általános könyvtárak fejlesztése előmozdítsa a "Szovjetika" problémakör kooperatív könyvtári és bibliográfiai feldolgozását; nyújtson segítséget a különböző országok hivatalos kiadványainak gyűjtéséhez és előtérbe állításához, valamint a tájékoztató jellegű kiadványok, segédkönyvek széleskörű gyűjtéséhez és népszerűsítéséhez.

Figyelembe kell venni azt is, hogy a SZKP KB határozatának ("A társadalomtudományok fejlesztésének eszközeiről és a kommunista építésben való szerepük további növeléséről") értelmében szükséges a társadalomtudományi tájékoztatás jelentős megjavítása, másrészt azt is, hogy jelenleg hazánkban nem működik sem a humán profilú, sem a mezőgazdasági szakkönyvtárak sem több más tudományági szakkönyvtárak kielégítően fejlett rendszere. Ezért az általános könyvtárak a megfelelő szakkönyvtárakkal együtt szenteljének különös figyelmet az ezen területekre vonatkozó tájékoztatásnak.

Ha a tudomány és a termelés segítése céljából az általános könyvtári tevékenység ilyen sokoldalú, teljes fejlesztésére kerül sor, amely a szolgáltatások rendszerében szerkezeti változásokat is okozhat, olyan bonyolult folyamat-tal állunk szemben, amely speciális vizsgálatokat igényel. Feltétlenül szükséges 1968-1969 folyamán minden egyes könyvtár konkrét programjának kidolgozása, figyelembe véve sajátos feltételeiket és a többi köztársasági könyvtárral való kapcsolatukat.

3 A tudomány és a termelés könyvtári és bibliográfiai tájékoztatással való ellátására az 1. pontban megnevezett könyvtárak összekapcsolódnak és a többi kerületi, határterületi és köztársasági könyvtárral együtt az állami általános tudományos könyvtárak egységes rendszerét alkotják, szorosan együttműködve az egyéb hatóságok alá tartozó könyvtárakkal. Ezen elv gyakorlati megvalósítása feltételezi:

- a hazai és külföldi irodalom beszerzésének összehangolását és egységes tervezését;
- szolgáltatások körének meghatározását a következő alapokon: az állomány és a tájékoztató apparátus széleskörű kölcsönös használata, a tájékozta-

tőszolgálat összehangolt rendszere, a könyvtárközi kapcsolatok centralizációja és a központi katalógusok rendszere;

- bibliográfiai kiadványok egységes, összehangolt rendszerét;
- visszakereső tájékoztatás, a sokszorosítási és mikrofilmmezési technika gépi és automatizált eszközeinek kölcsönös használatát (a programozás, kódolás és az információs források betáplálásának egységes elvei alapján).

4 Az általános könyvtárak a következő években az adott terület többi könyvtárával közösen gyakorlatban megvalósítják:

- a) a külföldi irodalom beszerzésének összehangolását és széleskörű kölcsönös használatát;
- b) a könyvtárközi kapcsolatok rendszerének koordinálását;
- c) a központi katalógusok létrehozására irányuló munka összehangolását.

1. AZ ÁLTALÁNOS KÖNYVTÁRAK ÉS A TÁROLÓ KÖNYVTÁRAK (DEPOZITÓRIUMOK) ÁLLOMÁNYA

5 A SzU Minisztertanácsának határozata "A tudományos-műszaki tájékoztatás országos rendszeréről" azt a felelősséget ruházta a Szovjetunió Művelődésiügyi Minisztériumára, hogy hazánk számára eddig ismeretlen új intézményeket hozzon létre: a regionális tároló könyvtárakat (könyvtári depozitóriumokat).

A tároló könyvtárak létrehozásával az a cél, hogy kiküszöböljük az egyes könyvtárakban a régebbi kiadványok, az igen szűk szakterület irodalmának és a ritkán keresett könyvek felhalmozódását.

A tároló könyvtárak funkcióinak intézményközinek kell lenniük, és célszerű ezeket a szövetségi köztársaságok állami könyvtáraira, ill. a regionális jelentőségű megyei könyvtárakra ruházni. Ezek a könyvtárak együttműködnek más rendszerek és hatóságok könyvtáraival is, amelyekre szintén ráruházhatók a depozitóriumszerű megőrzés funkciói.

A regionális tároló könyvtárak hálózatának létrehozására való felkészülés során ésszerűsíteni kell a köteles-példány elosztást az általános tudományos könyvtárak között. A kötelespéldányok jövőbeli rendszere, amely egyidejűleg feltételezi az egyéb hatóságok alá tartozó könyvtárak hazai és külföldi irodalommal való ellátásának javulását, az általános könyvtárak részére a következő lesz:

1. az orosz nyelven és a Szovjetunió népeinek nyelvein megjelent minden nyomdatermékből ingyenes köteleespéldányt (ellenőrző példányt) kap a Lenin Könyvtár és a Szaltükov-Scsedrin Könyvtár;

2. Az orosz nyelvű nyomtatványokból és az adott köztársaság minden nyomdatermékből ingyenes köteleespéldányt (ellenőrző példányt) kapnak a szövetségi köztársaságok állami könyvtárai.

3. Az orosz nyelvű nyomtatványokból fizetett köteleespéldányt kapnak az Orosz SzK és az Ukrán SzK regionális könyvtárai. Az Ukrán SzK ezen könyvtárai ezen kívül teljes ingyenes köteleespéldányt kapnak az Ukrán SzK minden nyomdatermékből.

4. Az orosz nyelvű nyomtatványokból - profiljuknak és tematikai tervüknek megfelelően - fizetett köteleespéldányt kapnak a többi megye, határterület és köztársaság könyvtárai.

A köteleespéldányok rendszerének (fizetett és ingyenes) megváltoztatására vonatkozó javaslatok 1968. július 1-re készülnek el.

A Lenin Könyvtár az Országos Műszaki Könyvtárral, az Össz-szövetségi Könyvkamarával és a többi, a tároló rendszert megszervező könyvtárral közösen

a) 1968 folyamán kísérletet folytat egy-két táj viszonylatában a főbb könyvtárak (köztársasági vagy regionális, központi tudományos-műszaki könyvtár stb.) bevonásával és javaslatot dolgoz ki a tároló könyvtári funkciókkal rendelkező regionális könyvtárakról,

b) 1968-69 folyamán meghatározza, hogy mi legyen a különféle hazai és külföldi kiadványfajták megőrzésének ideje a tároló funkciókkal nem rendelkező általános könyvtárakban és elkészíti az idevonatkozó javaslatokat.

6 Ahhoz, hogy a hazai általános könyvtárakban létrehozzuk a külföldi irodalom állományának ésszerű rendszerét, szükséges a Lenin Könyvtár, a Szaltükov-Scsedrin Könyvtár és a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára állományának legteljesebb gyarapítását biztosítani, ezen könyvtárak feladatainak megfelelően. Ezen kívül feltétlenül szükséges biztosítani a szövetségi köztársaságok állami könyvtárai részére az összes általános és szakjellegű külföldi segédkönyvvel és kézikönyvvel való ellátást, ugyiszintén az adott köztársaságban levő könyvtárak összehangolt gyarapítási tervei által meghatározott, profiljukba vágó irodalom beszerzését is.

Ha a nagy általános könyvtárakban található külföldi irodalom összetételét tekintjük, akkor, az előbb elmondottakon kívül, rájuk hárul a munka megszervezése a következő sajátos állományok összetételét és használatát illetően:

a) "Szozvetika" - a Lenin Könyvtár, a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára, a szövetségi köztársaságok állami könyvtárai, együttműködve a s zakkönyvtárakkal;

b) országgyűlések, állami intézmények, nemzetközi szervezetek hivatalos kiadványai - a Lenin Könyvtár, együttműködve a Szovjet Tudományos Akadémia Központi Társadalomtudományi Könyvtárával.

1968-69 folyamán, az olvasói kérések tanulmányozása alapján a Lenin Könyvtár, a Szaltikov-Scsedrin Könyvtár és a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára más hatóságok könyvtárainak bevonásával felmérést végeznek azzal a céllal, hogy megállapítsák a külföldi tudományos jelentőségi és értékű irodalom hozzávetőleges mennyiségét és a gyarapítás legszükségesebb mértékének előirányzását a legnagyobb általános könyvtárak részére.

Az általános könyvtárak külföldi irodalommal való ellátásának tervezését és összehangolását a könyvtári Főfelügyelőség végzi, amely mellett egy tanács alakul meg a vezető könyvtárak képviselőiből a külföldi irodalom beszerzésére.

II. KÖZPONTI KATALÓGUSOK

7 A könyvállomány használatának nagyméretű fellendülése, a könyvtárak gyarapításának összehangolása, a bibliográfiai, a tájékoztató munka tén végzett együttműködés összefügg a szövetségi és regionális központi katalógusok egységes rendszerének megteremtésével, ide értve a nyomtatott katalógusok közreadását is. Ez a rendszer tehát a könyvtárközi kapcsolatok alapjának tekintendő. Miní ilyen, magában foglalja mind a hazai, mind a külföldi irodalom központi katalógusait, és elengedhetetlen része az országos méretű tudományos tájékoztatási munkának. A központi katalógusok egységes rendszere megköveteli, hogy minden típusu és minden főhatóság alatt működő könyvtár kötelezően közreműködjön benne. Kapcsoljuk be ebbe a komplexumba a könyvkamarák összes, jelenleg létező kiadványait, biztosítuk a szövetségi és regionális katalógusok ésszerű koordinációját, az irodalom szakozásának elvi egységét.

A szövetségi és regionális központi katalógusok létrehozását a Minisztertanács határozata "A tudományos - műszaki tájékoztatás országos rendszeréről" a Szovjetunió Művelődésügyi Minisztériumának és az általános tudományos könyvtáraknak a feladatává tette.

A Lenin Könyvtár, a Szaltikov-Scsedrin Könyvtár, az Országos Műszaki Könyvtár, a Szovjet Tudományos Akadémia Könyvtára, az Össz-szövetségi

Könyvkamara és a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára, egyéb szakkönyvtárak bevonásával, együttesen folytatnak 1968-ban sokirányú kutatást a központi katalógusok problémájával kapcsolatban (kurrens és retrospektív, össz-szövetségi és regionális, általános és szakági központi katalógusok kérdései). Mind a hazai, mind a külföldi anyagot nyilvántartó katalógusok problematikája megvizsgálásra kerül.

A hazai, valamint a külföldi tapasztalatok tanulmányozása után szabályzatot dolgoznak ki a Szovjetunió könyvtárai központi katalógusainak rendszeréről.

8 Legelső feladat, hogy a külföldi irodalom vonatkozásában teremtsük meg a szövetségi és regionális központi katalógus rendszert. Ennek célja, hogy teljes mértékben biztosítsa a Szovjetunió könyvtáraiba beérkező kurrens külföldi irodalom regisztrálását.

A gyakorlati megvalósítást tekintve a külföldi irodalom központi katalógusai össz-szövetségi rendszere a következő részeket foglalja magában:

1. A kurrens külföldi irodalom (könyv és periodikum) általános központi katalógusa, a hazai könyvtárak állománya alapján:
 - a) betűrendes cédulakatalógus
 - b) nyomtatott kiadvány a könyvekről szakrendben - havonta kétszer, éves kumulációval; ugyanez a folyóiratokról évente egyszer, ötéves kumulációval (Lenin Könyvtár, Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára, Országos Műszaki Könyvtár, - más központi szakkönyvtárakkal együtt).

E katalógus tökéletesítésével párhuzamosan fokozatosan meg kell szüntetni az egyes könyvtárak által kiadott gyarapodási jegyzékeket a külföldi beszerzésekről.

2. Központi Katalógusok (cédulakatalógusok és nyomtatott, negyedévi füzetek) a kurrens külföldi térkép, atlasz és kottabeszerzésekről (Lenin Könyvtár).

3. Retrospektív központi katalógusok készitendőik - tudományágak szerint ill. univerzális jelleggel - (kartotékformában és nyomtatott kiadványban) az ország legfontosabb könyvtárainak külföldi folyóiratállományáról (Lenin Könyvtár, Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára és a központi szakkönyvtárak).

A külföldi irodalom központi katalógusainak regionális rendszere a következőket foglalja magában:

- minden szövetségi köztársaságban (kivéve az Orosz SzK-t) köztársasági szintű, általános, betűrendes, központi cédulakatalógust a kurrens külföldi irodalomról (könyv és periodikum); szerkeszti a szövetségi köztársaság állami könyvtára;

- az Ukrán SzK-ban regionális, általános, betűrendes központi cédulakatalógusokat a kurrens külföldi irodalomról (könyv és periodikum); szerkesztik: Kíev, Har'kov, Odessza, L'vov általános tudományos könyvtárai.

- az Orosz SzK-ban (ide nem értve Moszkvát és Moszkva megyét) minden megye, határterület, autonóm köztársaság (megyei, határterületi, köztársasági szintű) általános betűrendes központi cédulakatalógust a beszerzett külföldi irodalomról (könyv és periodikum); szerkesztik: a megyei, határterületi és köztársasági könyvtárai.

III. KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS

9 Ahhoz, hogy a könyvtári állomány használatát aktivizálni lehessen a tudományos tájékoztatás országos rendszerében, okvetlenül szükséges a könyvtárközi kapcsolatok, elsősorban a könyvtárközi kölcsönzés javítása. A könyvtárközi kölcsönzés szervezetének lényeges tökéletesítése viszont előfeltételezi a könyvtárakban a hazai és külföldi irodalombeszerzés egyeztetését és a központi katalógusok centralizált rendszerének létrehozását.

Megvalósul a könyvtárközi kölcsönzés területiális-lépcsőzetes központosított rendszere. Ebben a könyvtárközi kölcsönzés országos központjának funkciói (a tudományos műszaki irodalom kivételével) a Lenin Könyvtárra hárulnak, de ez a legszorosabban együttműködik a Szovjetunió központi szakkönyvtáráival a koordinációs tervek alapján. A könyvtárközi kölcsönzés regionális központjai a szövetségi köztársaságok állami könyvtárai lesznek, az Orosz SzK és az Ukrán SzK területén pedig a regionális könyvtárai. Egy adott terület könyvtárai kéréseit vagy a saját központi regionális könyvtárukhoz küldik, vagy a terület könyvtárainak valamelyikéhez. Így a könyvtárközi kölcsönzés központosított területiális-lépcsőzetes rendszerébe minden típusú és fajtájú könyvtár bekapcsolódik.

A központosított területiális-lépcsőzetes rendszer gyakorlati megvalósításához a feltételek a következők:

a) 1968-69 folyamán valamelyik területen kísérletet kell végezni azzal a céllal, hogy kidolgozzuk az új rendszert és elkészítsük a szükséges dokumentációt az új szisztémára való áttéréshez, amely 1969-ben kezdődik;

b) 1968-69-ben tanulmányozni kell az állomány felállításának egységes rendszerét (azt az egységes jelzeteletést, amelyet az állami bibliográfiai regisztráló szervek használnak, alkalmazni kell azokban a könyvtárakban, amelyek a könyvtárközi kölcsönzés regionális központjai); így egyszerűsíteni lehet a könyvtárak közti kapcsolatokat és ésszerűsíteni a jelzetre való hivatkozást;

c) ki kell dolgozni és meg kell valósítani a gépi összeköttetés rendszerét, így gyorsabban lehet továbbítani a kéréseket, a bibliográfiai kérdéseket és a felvilágosításokat;

d) 1968-69 folyamán tanulmányozni kell azt a kérdést, hogyan használják fel a könyvtárközi kapcsolatok rendszerében a másolás és a mikrofilmzés eszközeit;

e) intézkedéseket kell tenni a könyvtárközi kölcsönzés technikájának egyszerűsítésére (csomagolás, szállítás, csomagoló eszközök stb.).

IV. EGYSÉGES BIBLIOGRÁFIAI TÁJÉKOZTATÓSZOLGÁLAT

10 Annak érdekében, hogy a legkedvezőbb feltételeket teremtsük meg a bibliográfiai forrásmunkák és forrásanyagok kölcsönös használatához és a könyvtárak tájékoztató munkájának hatékony koordinálásához, a Lenin Könyvtárban tájékoztató koordináló központ alakul, amely nyilvántartja a tájékoztatás alapvető forrásait minden tudományterületről.

Ez a tájékoztatási koordináló központ úgy fog működni, hogy felhasználja azokat a kapcsolatokat, amelyek már fennállnak a Lenin Könyvtár és a többi nagy tudományos könyvtár, ill. információs központ között. Felhasználja a bibliográfiai tájékoztatás visszakeresésének gépesített és automatizált eszközeit is.

A tájékoztatási koordináló központ felépítése a következő lesz.

1. Központi Tájékoztatási Könyvtár (KTK), amely bibliográfiákat, referáló kiadványokat és egyéb segédkönyveket tartalmaz, mind orosz, mind idegen nyelveken.

2. KTK állományának katalógusai (betűrendi, szakrendi, tárgyszavas), de ezeket ki kell egészíteni az ország legnagyobb könyvtáraiban levő tájékoztató irodalom adataival, tehát a KTK katalógusai a tájékoztató irodalom központi katalógusai is lesznek.

3. A legfontosabb, még nem publikált bibliográfiai összeállítások központi gyűjteménye. Ezeket a könyvtárak által összeállított irodalomkutatásokat a nyomtatott kiadványok kiegészítőjeként kell tekinteni. A humán tudományoknál kimerítő teljességgel kell összegyűjteni az ilyen anyagot, a többi tudománynál válogatva.

4. A kiadásra tervbe vett bibliográfiák és kézikönyvek kartotékjai (a humán tárgyak köréből).

5. Az egyéb hazai információs források kartotékjainak rendszere, amely a következőkről tájékoztathat:

- a) a Szovjetunió általános tudományos könyvtárai;
- b) a külföldi nemzeti, ill. legnagyobb tudományos könyvtárak;
- c) a szakági tájékoztató központok, a legnagyobb szakkönyvtárak és főiskolák;
- d) a legfontosabb tudományos intézetek;
- e) híres szovjet közéleti személyiségek, különféle szakterületek specialistái.

A szövetségi köztársaságok állami könyvtáraiban köztársasági szintű tájékoztatói koordináló központok jönnek létre, amelyek a Lenin Könyvtár tájékoztatói koordináló központjával együtt egységes rendszert alkotnak és ugyanazokat az adatokat tartalmazzák, de az adott köztársaság keretein belül, és a helyi feltételek figyelembevételével.

1968-ban kidolgozásra kerül egy szabályzat a Lenin Könyvtár és a szövetségi köztársaságok állami könyvtárainak tájékoztatói koordináló központjairól.

11 Az általános könyvtárak katalógusait lényegében átépítik.

A szolgálati katalógusok rendszere cédulakatalógus marad. Ezen katalógusok számára a cédulák készítése fokozatosan maximálisan gépesített és automatizált lesz. Kísérletet kell végezni arra vonatkozólag, mennyiben lehet az olvasói cédulakatalógusokat (betűrendi, szakrendi, tárgyszavas) kötet katalógusokra kicserélni elektronikus számológépek és a reprográfia segítségével. Elsősorban a kurrens állomány katalógusait kell kötetformában kiadni.

1968-70-ben a Lenin Könyvtár az Össz-szövetségi Könyvkamarával és a főbbi általános tudományos könyvtárral együtt kutatást és kísérleteket fog végezni a következő területeken:

- a) a szolgálati katalógusok készítésének gépesítése és az olvasói katalógusok kötet-formában való publikálása;
- b) az osztályozás gépesítése és automatizálása elektronikus számítógépek segítségével.

12 A szovjet nyomdatermékek minden fajtáját a Könyvkamarák tartják nyilván és tájékoztatást is ezek adnak róluk, - a kurrens szakbibliográfiákat pedig a VINITI és a szakkönyvtárak szerkesztik. Ezért az általános jellegű információs kiadványok részére a következő rendszer kívánatos:

1. Kurrens válogató bibliográfia a legfontosabb külföldön megjelenő szovjet vonatkozású (Szovjetika) könyvekről és cikkekről kartoték formában, vagy negyedéves bibliográfia formájában, ötévenként kumulációval, két sorozatban (széleskörű és belső használatra).

A kiadványokat a Lenin Könyvtár, a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára és a többi külföldi anyaggal rendelkező könyvtár állítja össze.

2. A szövetségi köztársaságokról szóló hazai irodalom kurrens bibliográfiai negyedéves jegyzékekben, ötéves kumulációval, valamint a külföldön megjelenő legfontosabb könyvek és cikkek válogatott kartotékjai. Ezeket a szövetségi köztársaságok könyvkamarái és állami könyvtárai állítják össze.

3. A hazai helyismereti irodalom kurrens bibliográfiája, negyedéves jegyzékekben, ötéves kumulációval. A kiadványt a megyei, határterületi és köztársasági könyvtárak állítják össze.

4. A doktori és kandidátusi disszertációk katalógusa kéthavonkénti füzetekben - kiadja a Lenin Könyvtár. (1969-től kezdve célszerű egy kiadványba egyesíteni.)

5. A bibliográfiai kartotékok bibliográfiája, összeállítja a Szovjetunió könyvtárai. (Havonta kétszer, évi kumulációval.) A Lenin Könyvtár kiadja az "Informacionnuj Ukazatel' Bibliograficeszkih Szpiszkov i Kartotek" és az Országos Műszaki Könyvtár a "Katalog Bibliograficeszkih Ukazatelj po Tehnike" című másodfoku bibliográfiát. Az említett másodfoku bibliográfiák évi kumulációját tudományágak szerint publikáljuk: a műszaki tudományokét az Országos Műszaki Könyvtár, a természettudományokét a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtára, az orvostudományét a Központi Tudományos Orvosi Könyvtár, a mezőgazdaságét a Központi Tudományos Mezőgazdasági Könyvtár, humán tudományokét pedig a Lenin Könyvtár szerkeszti.

13 A Lenin Könyvtár és a Külföldi Irodalom Össz-szövetségi Könyvtára létrehozzák a könyvtártudomány, bibliográfia és könyvtártörténet kurrens bibliográfiáját, amely a következőket foglalja magában:

- a) a hazai irodalom bibliográfiáját, havi füzetekben, éves kumulációval,
- b) a külföldi irodalom bibliográfiáját,
- c) referáló gyorstájékoztatót a külföldi irodalomról.

A szövetségi köztársaságok állami könyvtárai kurrens bibliográfiai tájékoztatót végeznek (negyedéves vagy éves kiadványokban) a könyvtártudomány, bibliográfia és könyvtörténet nemzeti irodalmáról.

14 A retrospektív bibliográfiák a bibliográfiai tájékoztatói rendszer szerves részét alkotják. Ezek összeállítását és kiadását jelentősen ki kell szélesíteni és rendszeressé kell tenni. A következő típusú retrospektív bibliográfiák fejlesztését kell megjavítani:

a) A központi katalógus típusú jegyzékek, amelyek kiadványfajták szerint gyűjtik az anyagot (pl. A "Szovjetunió és a külföldi országok térképei könyvtárainkban" stb.) vagy földrajzi beosztás szerint (a szövetséges köztársaságok "nemzeti" könyvei) stb. Ezeket a könyvkamarák és a könyvtárak egységes tervek alapján adják ki.

b) Kézikönyvek a tájékoztató anyagról és a másodfokú bibliográfiákról; egységes terv alapján. A Szaltikov-Scsedrin Könyvtár módszertani vezetésével készülnek.

c) A határterületi és komplex kutatások, ugyszintén egyes időszeri témák retrospektív bibliográfiái - a kutatás és a népgazdaság feladataihoz igazodva. Ezeket az általános könyvtárak, a szakkönyvtárak, információs szervek és kutatóintézetek bevonásával állítják össze.

A bibliográfiai anyagok szerkesztése és kiadása egységes és összehangolt terv alapján valósul meg. Ez a terv átfogja az összes típusú és fajtájú könyvtárakat, de emellett megmarad az összehangolt munka szervezetének szakterületi elve (a központi szakkönyvtárak szerepe). A Lenin Könyvtárra hárul a koordinációs központ feladata.

VI. TÁJÉKOZTATÁSI MUNKAMÓDSZEREK

15 Az általános könyvtárakban az állomány használatának aktivizálása szükséges azért, hogy a tudománynak és a termelésnek segítségére lehessenek. Ez az aktivizálás azonban jelentős mértékben függ attól is, hogy milyen mértékben alkalmaznak haladó formákat és módszereket az olvasók tájékoztatásában.

A könyvtárak alapvető feladata abban áll, hogy lehetővé tegyék a világ-

irodalom hasznosítását a tudósok és szakemberek részére. Ezért az általános könyvtárakban a következő területeket kell fejleszteni:

1. A kurrens és retrospektív bibliográfiák kiadása, különösen a komplex és a határterületi problémákra vonatkozólag (az országos bibliográfiai regisztrálás a Könyvkamara feladata);

2. Bibliográfiai tájékoztatás nyújtása szervezetek, vállalatok, tudományos kutatóintézetek és magánszemélyek számára;

3. Kurrens egyedi felvilágosítás (referenz) intézmények, vállalatok, intézetek kérései alapján: elsősorban a tanácsi, párt- és gazdasági szervezetek részére (szövetséges köztársaságok, területek, határterületek, autonóm köztársaságok);

4. Az állomány szabadpolcos használata és különböző irodalmi kiállítások. Minden általános könyvtárban lennie kell egy bemutató részlegnek a hazai és külföldi irodalom új beszerzéseiről (kiállítás, külön olvasóterem) szakrendi felállításban. Ezeket a kiállításokat fel kell szerelni olyan speciális apparátussal, amely lehetővé teszi a rendszeres televízióadásokat. Egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy az új beszerzésekről telefonon lehessen felvilágosítást kérni, felvételeket lehessen csinálni magnetofonszalagra, és az olvasók számára a szövegekről gyorsmásolatokat lehessen készíteni.

16 Az általános könyvtárakban a mainál jelentősen nagyobb mértékben fejleszteni kell a könyvtári és bibliográfiai ismeretek propagandáját a tudósok és szakemberek között. Rá kell nevelni őket a könyvtári segédapparatus és a bibliográfiák használatára. Ez a feladat egyre fontosabbá válik, egyre nő a segédkönyvek és a bibliográfiai irodalom mennyisége. Szem előtt kell tartani azt, hogy a következő két-három évben ne csak egyes csoportok, hanem az általános könyvtárak olvasóinak zöme - különösen a fiatal szakemberek - kapják meg, ill. sajátítsák el a könyvtári és bibliográfiai ismeretek alapjait, valamint a bibliográfiák önálló használatára való készséget.

VII. A KÖNYVTÁRI, BIBLIOGRÁFIAI MUNKAFOLYAMATOK GÉPESÍTÉSE ÉS AUTOMATIZÁLÁSA

17 1968-1975 folyamán az általános könyvtárakban ki kell dolgozni és meg kell valósítani a könyvtári, bibliográfiai munkafolyamatok gépesítésének és automatizálásának széleskörű programját.

A program célja:

a) meggyorsítani, olcsóbbá tenni és jelentősen javítani az olvasók kiszol-

gálásának minőségét, megkönnyíteni és ésszerűsíteni munkájukat az információ forrásaival kapcsolatban;

b) a legújabb technikai eszközök segítségével a bibliográfiai tájékoztatás kiterjesztése, meggyorsítása és a teljesség biztosítása a tudomány és termelés érdekében; tökéletesíteni a bibliográfiák közreadásának rendszerét;

c) ésszerűsíteni a könyvtári munkafolyamatokat, a könyvtárosok munkáját megkönnyíteni,

Ennek a problémának részletes és minden oldalu kidolgozása és fokozatos megvalósítása az általános könyvtárak egyik legfontosabb feladata. Ami a program általános irányelveit illeti, a következőkről van szó:

1. visszakereső rendszerek bevezetése legegyszerűbb formáiktól egész az elektronikus számítógépek alkalmazásáig a visszakereső tájékoztatás komplex automatizálása érdekében. Olyan problémákat fognak megvizsgálni, mint az indexnyelv, a kódolás elvei és módszertana, az automatizált kereső rendszer gazdaságossága, a könyvtári és bibliográfiai munkafolyamatok komplex automatizálása. Elsősorban a Lenin Könyvtárban szerveznek tájékoztatási célra egy elektronikus központot, amely a kurrens beszerzések feldolgozásának automatizálásán kívül elvégzi a könyvtáron belül bibliográfiai kutatás automatizálását és kísérleti bázissá válik az általános könyvtárak számára.

2. Az általános könyvtárak érintkezésére gépesített rendszer bevezetése azzal a céllal, hogy a kéréseket, kérdéseket és bibliográfiai adatokat gyorsan tovább lehessen adni. 1968-ban a Lenin Könyvtár - a többi könyvtárakkal együttműködve - elkészíti a könyvtárközi kapcsolatok gépesített rendszeréhez a feladattervet.

3. Az általános tudományos könyvtárak ellátása a legújabb készülékekkel szövegszorosítás, szövegmásolás és mikrofilmzés céljából, egyuttal azért is, hogy az olvasókat, amennyiben szükséges, gyorsan el lehessen látni az általuk igényelt szövegek másolataival. 1968-ra kidolgozzák a "szorosító technika minimumát". Figyelembevéve a különböző könyvtárak sajátosságait, két-három év alatt kívánják megvalósítani ezt a tervet.

4. A könyvtáron belül folyamatok gépesítése, ehhez különféle eszközök bevezetése (szállítás, hírközlés, irányítás, nyilvántartás, stb.). Mindez megkönnyíti a könyvtárosok munkáját és ésszerűsíti a technológiát.

Az itt bemutatott program gyakorlati megvalósítása nagyméretű kutató, tervező és szerkesztési munkát igényel, hogy a könyvtári, bibliográfiai munkafolyamatokat gépesíteni és automatizálni lehessen. Ezért a legnagyobb könyvtárakban speciális részlegeket és laboratóriumokat kell ennek érdekében létrehozni.

18 Sajátos feladatot jelent a könyvtári káderek felkészítése a gépesített és automatizált könyvtári, ill. bibliográfiai folyamatokra:

a) Az általános könyvtárakban 1968-69-től kezdve speciális programot dolgoznak ki a könyvtári dolgozók képzettségének emelésére a könyvtári, bibliográfiai folyamatok gépesítésének és automatizálásának kérdésköréből, azzal a céllal, hogy három év alatt (az 1968/69-es tanévvel kezdődően) az alapkáderek megszerezzék ebből az ismeretkörből a minimumot. A Lenin Könyvtár 1968-ban egységes programot és módszertani anyagokat dolgoz ki az általános könyvtárak különböző kategóriájú dolgozói számára induló tanfolyamokhoz, 1968-tól kezdve tanfolyamokat szervez az általános könyvtárak könyvtárosai számára az adott program szerint.

b) A felsőbbfokú könyvtárosképzés rendszerében 2-3 év alatt bevezetik a "könyvtári, bibliográfiai folyamatok gépesítése és automatizálása" című speciális kurzust (180-220 óra) és létrehozzák a szükséges gyakorló laboratóriumi bázist.

VIII. A KÖNYVTÁRAK KAPCSOLATA A TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁS SZERVEIVEL ÉS A SZAKKÖNYVTÁRAKKAL

19 Az általános könyvtárak munkája - mind a szövetségi köztársaságok szintjén, mind a megyék (határterületek, autonóm köztársaságok) szintjén - a legszorosabb kapcsolatban kell hogy fejlődjön a tudományos-műszaki tájékoztatás helyi szerveivel.

Az általános könyvtárak az általuk gondozott problémák teljes egészére vonatkozóan biztosítják a tudományos műszaki tájékoztatás helyi szervei részére

- a) az elsőbbséget a könyvtári állomány használatában - speciális bemutató- és olvasótermek, információs napok, folyóiratok körözése által, stb.;
- b) a bibliográfiai alapot az adattájékoztatás fejlesztésére;
- c) a tájékoztatási szervek által kiadott tájékoztatási anyagok propagálását, az olvasók segítségét ezek használatában.

Az általános könyvtárakban tovább fog fejlődni a tudósok és szakemberek szakmai könyvtári és bibliográfiai igényeinek vizsgálata. A cél az anyag minél teljesebb használata, a tájékoztatási rendszer korszerűsítése és a tájékoztatási kiadványok megjavítása.

A tudományos-műszaki tájékoztatás szervei a maguk részéről minden támogatást meg fognak adni a könyvtáraknak (szakkonzultációk, közös munkák előkészítése, a könyvtár által végzett munkák szakvéleményezése stb.) a fel-

adatok megoldásához. Különösen vonatkozik ez a tájékoztatási munka gépesítése, automatizálása terén való tapasztalatok átadására.

1968-ban az egyik szövetségi köztársaságban be kell vezetni és tanulmányozni kell az általános könyvtár és a tudományos-műszaki tájékoztatás köztársasági intézete közös, egységes, összehangolt terv alapján folyó munkáját.

20 Külön probléma az általános könyvtárak és a szakkönyvtárak munkájának összehangolása, tevékenységük minden irányában. Ez a feladat akkor lesz megoldható, ha továbbfejlődik és erősödik a tudomány és a termelés könyvtári és bibliográfiai szolgálatának egységes rendszere, amelyet a gyakorlat is igazol - a munka összehangolásának jó módszerei, valamint az együttműködés által. Az együttműködésben részt vevők egyenjogúsága mellett, az általános könyvtárak, mint legnagyobb könyvtári intézmények, szervezőknek tekinthetők, amelyek a tudomány és a termelés szolgálatára irányuló együttműködést összehangolják. Ezt az együttműködést a központi és a területi szakkönyvtárak, valamint a központi műszaki könyvtárak valósítják meg.

21 Hogy az általános könyvtárak és a tudományos-műszaki tájékoztatás szervei között a külföldi irodalom beszerzésének párhuzamossága elkerülhető legyen, meg kell valósítani a KGST államok találmányi leírásainak átadását a tudományos-műszaki tájékoztatás 1968-ban már fennálló és 1969-70-ben létrejövő szerveinek. Egyidejűleg be kell szüntetni az általános könyvtárak szabadalmi leírásgyűjteményeinek gyarapítását a KGST államokra vonatkozóan.

VAJDASÁGI KÖNYVTÁRI HELYZETKÉP

A Vajdasági Közigazgatási Terület Oktatásügyi és Művelődésügyi Titkársága 1967-ben könyvtári szakbizottságával összefoglaló jelentést készített a Területen folyó könyvtári munkáról.*

Ezt a jelentést közöljük a következő oldalakon.

A Vajdasági Közigazgatási Terület kulturális élete az elmúlt években az egyre gyorsabbá és intenzívebbé váló öngazgatás fejlődésének feltételei mellett folyt. Szerepet játszott továbbá a munka - és a kulturális területen elért eredmények szerinti jövedelemelosztásra való áttérés is, amely egyike a vajdasági társadalmi élet legjelentősebb ténykedésének.

A gazdasági és társadalmi reform, a társadalmi és gazdasági fejlődés új szakasza, amely 1965 második felében kezdett megvalósulni, új ösztönzést adott a társadalmi élet fejlődésének.

A kulturpolitika realizálásánál nagy figyelmet fordítanak az egyes nemzetek és nemzetiségek nemzeti kulturájára, arra hogy e téren megteremtsék az egyenjogú és önálló fejlődés feltételeit és ugyanakkor az egyes nemzeti kultúrák közötti kapcsolatokat fejlesszék.

A közművelődési könyvtárak, mint a kulturális tevékenység egyik legnagyobb tömegeket megmozgató és legjelentősebb intézményei, nagyon alkalmasak voltak arra, hogy a Vajdasági Közigazgatási Területen élő nemzetek és nemzetiségek önálló és egyenjogú fejlődését megvalósítsák.

A Közigazgatási Terület és a tanács képviselőtestülete, a közművelődési könyvtárak társadalmi önkormányzati szervei, valamint az egyéb társadalmi szervek erőfeszítéseket tettek, hogy megteremtsék a szükséges feltételeket ahhoz, hogy az egyes nemzetiségek intenzívebben használják a könyvtárakat. A kulturális élet különféle területeivel kapcsolatban időről időre megvizsgálták a könyvtárak egyes részproblémáit.

*A jelentés eredeti szövege a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 4-2977 számon áll az érdeklődők rendelkezésére.

A vajdasági közművelődési könyvtárak közössége - ezeknek a könyvtáraknak önkéntes egyesülete - 1966 végén Szabadkán tanácskozást tartott, ahol külön vizsgálat tárgyává tette a nemzetiségi területek közművelődési könyvtárainak helyzetét és problémáit. A szabadkai, verseci, sztarapazovai városi könyvtárak vezetőinek referátumai és korreferátumai valamint vitái elemezték azon területek könyvtári problematikáját, ahol magyar, szlovák, román és ruszin nemzetiségek élnek.

A tanácskozás résztvevői határozatokat hoztak és feladatokat tűztek ki, amelyek végrehajtása a nemzetiségek által lakott területeken levő közművelődési könyvtárak munkájának fejlesztését szolgálják. A tanácskozáson felszínre kerültek olyan problémák, amelyeket ennek a közösségnek a tagjai nem tudnak egyedül megoldani; szükségük lesz más társadalmi egyesületek segítségére is.

Habár a nemzetiségek által lakott területeken levő közművelődési könyvtárak gondja egyben a közművelődési könyvtárak általános gondjának része, bizonyos sajátosságok miatt szükség van arra, hogy problematikájukat külön megvizsgálják és olyan intézkedéseket hozzanak, amelyekkel a fennálló problémákat gyorsabban és hatásosabban lehet megoldani.

Ebben a tanulmányban arra törekszünk, hogy minél többoldaluan és konkrétbben ismertessük a Vajdasági Közigazgatási Terület közművelődési könyvtárainak helyzetét és problémáit, a hálózati problémákat, a könyvvállomány, a pénzügyi ellátottság, a káderek kérdéseit, a munka anyagi és egyéb tárgyi feltételeinek elemzését, a Vajdasági Közigazgatási Terület általános kulturális-művelődési tevékenységét, valamint a társadalmi önkormányzati kérdéseket.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK HÁLÓZATA

A Közigazgatási Területen fejlett közművelődési könyvtári hálózat van. 1966 végén összesen 386 különböző, önálló szervezeti egységként működő könyvtár volt. Ez azt jelenti, hogy könyvtári hálózat volt az összes 451 helységből 366 lakott területen.

Valamennyi helyen, ahol a lakosság túlnyomó része - vagy nagy száma - az egyes nemzetiségekhez tartozik (magyarok, szlovákok, románok és ruszinok) van közművelődési könyvtár. Ezek a könyvtárak biztosítják a könyv és más könyvtári anyag használatát az alanti táblázatban megadott nemzetiségi lakosok száma szerint:

Nemzetiség	Nemzetiségi lakosság összesen	Nemzetiségi lakosság száma azon helységeken, ahol van közművelődési könyvtár	Százalék az összlakosság számához viszonyítva
Magyarok	442,560	421,483	95,2 százalék
Szlovákok	76,916	74,913	97,4 százalék
Románok	57,259	52,506	91,6 százalék
Ruszinok	24,265	23,980	98,8 százalék

A Közigazgatási Területen jelenleg 94 olyan lakott terület van, ahol nincs könyvtár. Ezek közül 51 helységbe a tanácsi "körzeti" könyvtár, 12 mozgó könyvtári állományából összesen 13.182 könyvet küld. A többi 43 helységnek nincs könyvtára és nem is jutnak könyvekhez. A mozgókönyvtári megoldás csak időleges és nem tarthat sokáig. Ezért okvetlenül szükséges, hogy valamennyi helység, amely jelenleg nem kap könyvet a mozgó könyvtártól vagy egyáltalán nem rendelkezik könyvtárral, közművelődési könyvtárhoz jusson.

KÖNYVÁLLOMÁNY ÉS EGYÉB KÖNYVTÁRI ANYAGOK

A Közigazgatási Terület valamennyi közművelődési könyvtárában 1966 végén összesen 1,465,662 könyv volt.

Az összes nemzetiségek nyelvén (magyar, szlovák, román, ruszin) összesen 322,645 könyv volt, vagyis az egész könyvállomány 22 százaléka. Az alábbi táblázatból megállapítható (a Közigazgatási Területen a nemzetiségekhez tartozó lakosok száma 35,4 százaléka az össz lakosságnak), hogy az egyes nemzetiségi nyelveken meglévő könyvek aránya nem felel meg a nemzetiségi lakosság arányának.

Az egyes nemzetiségek nyelvét tekintve a könyvek száma és a százalékarány a lakosság százalékához viszonyítva a következő:

Nemzetiség	Nemzetiségi nyelvű könyvek száma	Összes könyvekhez viszonyított százalék	Nemzetiséghez tartozók százaléka az összes lakosság százalékához
Magyarok	229,041	15,6 százalék	23,9 százalék
Szlovákok	26,475	1,8 százalék	4,1 százalék
Románok	9,800	0,6 százalék	3,1 százalék
Ruszinok	594	0,04 százalék	1,3 százalék
Egyéb nemzetiségek	56,782	3,9 százalék	3,0 százalék

A felsorolt összehasonlító adatokból tehát megállapítható, hogy a könyvek aránya csak részben felel meg a lakosság arányának. Ez az arány különösen súlyos a román és a ruszin nemzetiségeknél.

Az egyes - teljes egészében, nagyobb számban vagy túlnyomóan egy-egy nemzetiség által lakott - helyeken a közművelődési könyvtár könyvállománya, az illető nemzetiségek nyelvén írott művekből áll. Azokon a helyeken, ahol az egyes nemzetiségek vegyesen élnek, az állomány kisebb részét képviselik ezeknek a népeknek és nemzetiségeknek (szerbhorvát és magyar, illetőleg ruszin, szlovák vagy román) nyelvén írott könyvek.

Az egyes nemzetiségek nyelvén írott könyvállomány zömét a szépirodalom teszi ki. Ezután következnek a társadalmi, a politikai és humán könyvek. A legkisebb a szakmai és tudományos ismeretterjesztő könyvek száma.

Ezeknek a könyvtáraknak egyik problémája, hogy állományukban kevés a korszerű könyv. Az elmúlt évek folyamán a könyvtárak felvásárolták az antikváriumokban található, egyes nemzetiségek nyelvén írott könyveket. A modern könyvek közül azokat vásárolták meg, amelyeket az egyes nemzetiségek nyelvén a jugoszláv kiadóvállalatok adtak ki. Amikor az újvidéki "Forum" megkezdte az egyes nemzetiségek nyelvén írott könyvek behozatalát, akkor a közművelődési könyvtárak ezeket a behozott könyveket is elkezdtek vásárolni. Ennek köszönhető, hogy az elmúlt évek folyamán a könyvállományt az egyes nemzetiségi nyelveken írott könyvekkel feltöltötték. A korábbi időszakban azonban, amíg nem volt behozatal, nem szereztek be ilyen könyveket, és ezt most elég nehéz pótolni. Néhány közművelődési könyvtár (például a szabadkai Városi Könyvtár) nemrégiben cseremegállapodást kötött a szomszédos baráti Magyar Népköztársaság néhány könyvtárával (az Országos Széchényi Könyvtárral, a Szegedi

Somogyi Könyvtárral) és így lehetőség nyílik arra, hogy mégis valamit pótoljanak a modern magyar könyvek beszerzése terén.

A nemzetiségi nyelveken írt könyvek között meglehetősen nagyszámu gyermekkönyv is van. Az ilyen könyvek száma azonban nem elégíti ki az egyes nemzetiségek gyermekeinek érdeklődését és szükségletét. A nemzetiségi könyvek kiadásával foglalkozó jugoszláv kiadóvállalatok viszonylag kevés hazai szerzőtől származó gyermekkönyvet adnak ki. A gyermekkönyvek behozatala nem elegendő, miután ezek azokban az országokban is elégtelen példányszám-ban jelennek meg, ahonnan a behozatal történik. Ez a könyvvállomány a korábbi években nem eléggé került felújításra és feltöltésre. A közművelődési könyvtáraknak csak egy részében van nagyobb és fejlettebb gyermekrészleg. A többi helyen a nemzetiségi nyelvű gyermekkönyveket elkülönített polcokon tartják.

1966-ban a könyvbeszerzés az alábbiakról tanuskodik:

Valamennyi közművelődési könyvtárban beszerzett

valamennyi könyv.....230,002

Valamennyi nemzetiségi nyelven beszerzett

összes könyv 24,007

- magyar nyelven.....21,390

- szlovák nyelven.....870

- román nyelven.....1,386

- ruszin nyelven.....50

- egyéb nyelven.....171

A könyveket vagy a kiadóvállalatoktól, vagy a könyvkereskedésekben vásárolták, a folyó évi jugoszláv könyvtermésből vagy a behozott könyvekből.

Amikor a nemzetiségi nyelvű könyvbeszerzésről beszélünk, akkor fel kell sorolnunk vállalataink kiadói tevékenységének alapvető adatait, amelyeket a nemzetiségi nyelveken kiadott könyvek terén az utóbbi három évben elértek:

A kiadó neve	Székhelye	Nemzetiség	Év	Művek száma	Példányszám ezrekben	Szerzői iv
FORUM	Ujvidék	magyar	1964.	58	160	1036,5
			1965.	77	563,8	1399,8
			1966.	68	576	1455,4
OBZOR	Bácspetrovác	szlovák	1964.	19	21,7	130
			1965.	31	42,9	159,5
			1966.	13	12,9	90
LIBERTATEA	Pancsova	román	1964.	29	32	420
			1965.	11	24,9	139
			1966.	4	4,4	64
RUSKE SLOVE	Ruski Krstur	ruszin	1964.	17	18,9	130,5
			1965.	17	18,1	106,5
			1966.	5	4,6	73,5

A fenti kimutatásból kitűnik, hogy a nemzetiségi nyelvű kiadói tevékenység területén nagyfokú ingadozás tapasztalható. A legtöbb könyv magyar nyelven jelent meg, ezután következnek a szlovák, a román és a ruszin nyelvű könyvek.

Érdekes megvizsgálni azt is, hogy a közművelődési könyvtárak milyen számban vásároltak 1966-ban kiadott könyveket,

Nemzetiség nyelve	Kiadott példány- szám /ezrekben/	Megvásárolt könyvek példányszáma	Megvásárolt szá- zalék a kiadott összes példány- számból
Magyar	576	21,390	3,7 százalék
Szlovák	12,9	870	6,7 százalék
Rómán	4,4	1.386	31,5 százalék
Ruszin	4,6	50	1,0 százalék

Ahogy a fenti adatokból kitűnik, a közművelődési könyvtárak a nemzetiségi nyelven 1966-ban megjelenő könyvekből, az összes példányszámhoz viszonyítva, kis százalékot vásárolnak. Ennek az aránynak sokkal nagyobbnak kellene lennie.

Ezt a helyzetet egy sor tényező befolyásolja, kezdve a könyvtárak nem kielégítő anyagi ellátottságától egészen addig, hogy a kiadóvállalatok nem adnak elég hitelt a könyvtáraknak a vásárláshoz. Ezt a helyzetet komolyan tanulmányozni kellene, és lépéseket kell tenni, hogy a könyvtárak sokkal nagyobb számú könyvet vásároljanak a kiadók évi terméséből; ez azt is jelenti, hogy jelentősen nagyobb anyagi eszközöket kell a könyvvásárlásra rendelkezésre bocsájtani, valamint megfelelő hitelt is.

A Jugoszláviában kiadott nemzetiségi nyelvű könyvek iránti szükséglet csökkenti a szomszédos baráti szocialista országokból történő könyvbehozatal. A könyvimportot, amint azt már említettük, az utóbbi években csak az újvidéki "Forum" végzi, éspedig valamennyi nemzetiség számára. A legnagyobb számú könyvet a magyar lakosságnak hozzák be, ezután következnek a románok és a szlovákok. A "Ruske Slovo" nem hozott be ruszin nyelvű könyveket. Megkísérelték a "Forum" vállalatnál keresztül a ruszin nyelvű könyvek behozatalának kérdését szabályozni, de sikertelenül. Az elmúlt években azért nem jött létre könyvbehozatal ruszin nyelven, mert a külföldi partner nem tartotta be kötelezettségeit annak ellenére, hogy a szükséges devizakeret rendelkezésre állt. A ruszin nemzetiségű lakosságnál nagy az érdeklődés a nyelvükön írt könyvek iránt, egyénekenként előfizetnek az újságokra és folyóiratokra, amelyeket az erre kijelölt vállalatoktól megkapnak.

Miután a teljes könyvvállomány helyzete különösen a felsorolt nemzetiségek néhányánál nem kielégítő, szükséges a nemzetiségi kiadói vállalatokat a Közigazgatási Területen fejleszteni és az egyes nemzetiségi nyelvű könyvek behozatalát jelentősen növelni.

A közművelődési könyvtárak a könyveken és brosurákon kívül előfizetnek vagy folyamatosan megvásárolják a nemzetiségi nyelvű folyóiratokat és lapokat is. A Közigazgatási Területen újság és folyóirat a nemzetiségi nyelveken az alábbi számban és példányszámban jelenik meg:

Nemzetiség	U j s á g o k		F o l y ó i r a t o k	
	száma	példányszám	száma	példányszám
Magyar	7	104.781	1	904
Szlovák	3	11.132	1	687
Román	2	9.577	1	1.400
Ruszin	2	4.700	1	800

Ezenkívül a közművelődési könyvtárak az egyes nemzetiségek anyaországából is kapnak nemzetiségi nyelvükön írt újságokat és folyóiratokat.

FÉNZUGYI ELLÁTÁS

A közművelődési könyvtárakat általában - és így a nemzetiségieket is - a következő forrásokból finanszírozzák: saját jövedelem (beiratkozási díj, tagsági díj, kölcsönzési térítés), tanácsi hozzájárulás (kulturális alap és költségvetés), különböző vállalatok hozzájárulása.

A könyvtárak saját jövedelme évről évre csak lassan növekszik vagy egyazon szinten áll. A gazdasági reform kezdetéig a beiratkozási díjak és a tagsági díjak évente a következők voltak: gyermekeknek 14 éves korig: 50-240.- régi dinár (kb. 1.50-7.- forint), az ifjúságnak 60-300.- régi dinár (2-9.- forintig kb.), felnőtteknek 240-600.- régi dinár (7-18.- forintig kb.). Néhány könyvtárban egyáltalán nem fizetnek sem beiratkozási, sem pedig tagsági díjat, miután egy, a könyvtárakról szóló törvény kimondja, hogy azon könyvtárak állományát, amelyeket társadalmi vagy politikai egyesületek hoztak létre, ingyenesen lehet használni.

Az elmúlt években a községi szkupstinák, működési térítés címén, évi munkatervük alapján, nagyobb összegeket bocsátanak a közművelődési könyvtárak rendelkezésére. Néhány községben az ilyen összegek folyósítását a régi adminisztratív-költségvetési módon végzik.

Amikor olyan helységeken levő közművelődési könyvtárak pénzügyi ellátásáról beszélünk, ahol a jugoszláv és egyéb nemzetiségűek együtt élnek és közös könyvtáruk van, akkor meg kell állapítani, hogy a községek a két alaptól (Szerbhorvát Könyvalap és a Magyar, illetve Szlovák, Román vagy Ruszin Könyvalap) nem tudnak nagyobb összegeket könyvvásárlás céljaira folyósítani. Erről a problémáról a szakértői bizottság értesítette a Közigazgatási Terület pénzügyi titkárságát. Ez ismertette a problémát a Köztársasági Titkársággal annak a megbeszélésnek a során, amikor az anyagi eszközök Köztársaságok, Közigazgatási Területek és a községek közötti szétosztásáról tárgyaltak. Megtudtuk azonban, hogy 1967-ben a helyzet változatlan maradt, a községek illetőleg a közművelődési könyvtárak nem kaptak nagyobb anyagi támogatást, aminek segítségével a nemzetiségek alapvető könyvtári szükségleteit kielégíthették volna.

1965-ben a Közigazgatási Terület valamennyi közművelődési könyvtára új könyvek beszerzésére 659.120,- új dinárt kapott (kb. 1,977,360,- forint), 1966-ban az új könyvek beszerzésére 986.055,- új dinárt költöttek (kb. 2,958.165,- forint).

1966-ban a nemzetiségi nyelveken megjelent könyvekre a következő összegeket fizették ki:

21.390 magyar nyelvű könyv.....	276.572,70 új din.	(Kb. 829.718,- forint)
870 szlovák nyelvű könyv.....	6.063,90 új din.	(Kb. 18.191,- forint)
1.386 román nyelvű könyv.....	8.607,06 új din.	(Kb. 24.821,- forint)
50 ruszin nyelvű könyv.....	196,— új din.	(Kb. 588,- forint)
171 egyéb nemzetiségű könyv.....	2.052,— új din.	(Kb. 6.156,- forint)

Egy könyv átlagos vételára: 12,93 új din. (kb. 38,80 forint); szlovák nyelvű: 6,97 új din. (kb. 20,91 forint); román nyelvű: 6,21 új din. (kb. 18,63 forint); ruszin nyelvű: 3,92 új din. (kb. 11,76 forint).

Ez azt jelenti, hogy a nemzetiségi nyelveken írt könyvek beszerzésére 1966-ban az összes beszerzési összeg 29 százalékát költötték.

Amellett, hogy a könyvbeszerzésre fordított összeg évről évre csak lassan növekszik, nem elégíti ki a könyvtárak alapvető igényeit, és ezért azt okvetlenül növelni kell.

1966-ban felújításra és a közművelődési könyvtárak felszerelésére 343.674,- új dinárt (kb. 1,031.022 forint) ruháztak be. Ez a következőképpen oszlik meg.

- felújításra: 147.596,- új dinár (kb. 442.788,- forint)
- felszerelésre: 196.078,- új dinár (kb. 588.234,- forint)

A beruházási források túlyomóan a községi hozzájárulásból, jelképesen a könyvtáraktól és a Közigazgatási Terletről (Közigazgatási alapítvány a kultura fejlesztésére) származnak.

A fenti összegben nem szerepel néhány helység önkéntes anyagi hozzájárulása és néhány szervezettől kapott összeg, amelyeket a közművelődési könyvtárak mint beruházást használtak fel. Mégha elszórt esetekről is van szó, mégis ki kell hangsúlyozni, hogy voltak ilyen hozzájárulások, amiről a többi települések és szervezetek példát vehetnének.

KÖNYVTÁRI DOLGOZÓK

Külön figyelmet fordítanak arra, hogy megfelelő dolgozók legyenek az egyes könyvtárakban. Ez a gondoskodás egyre komolyabbá válik. 1966 végén a közművelődési könyvtárak dolgozóinak száma a következő volt:

Könyvtári dolgozók munkakörök szerint	Állandó dolgozók	Tiszteletdíjas dolgozók	Összesen
Szakképzett könyvtárosok	243	143	377
Adminisztratív dolgozók	11	7	18
Technikai és segédmunkások	32	26	58
Összesen:	286	167	453

A jugoszláv nemzetiséghez tartozó dolgozók száma 338, vagyis az összes dolgozók számának 73.9 százaléka.

A nemzetiségekből származó dolgozók száma összesen 115, vagyis az összes dolgozók számának 26.1 százaléka. Az egyes nemzetiségekhez való hovatartozás szerinti megoszlás:

		a teljes szám	százaléka
Magyarok	81	vagyis	17.8 százalék
Szlovákok	8	vagyis	1.7 százalék
Románok	9	vagyis	1.9 százalék
Ruszinok	9	vagyis	1.9 százalék
Egyéb nemzetiségűek	8	vagyis	1.7 százalék

1966-ban, 1965-höz viszonyítva, a dolgozók száma 48 fővel nőtt. Ezek közül 35 állandó és 13 tiszteletdíjas volt. Ha figyelembe vesszük, hogy a Köz-

igazgatási Területen 386 nemzetiségi könyvtár van és a szakképzett könyvtárosok száma 48 új dolgozóval nőtt, akkor megállapíthatjuk, hogy minden nyolcadik könyvtár kapott új dolgozót.

A községi könyvtárak vezetőinek egy része, mint más közművelődési könyvtárakéi is, az illető nemzetiség köréből valók. Adán, Bácsón, Bácskatorpán, Kanizsán, Kisidjosen, Odzacin, Temerinben és Csokon a községi könyvtárak vezetői magyar nemzetiségűek. Bácspetrovác községi könyvtárának vezetője szlovák nemzetiségű. Azokban a közművelődési könyvtárakban, ahol nagyobb számban vagy túlnyomó részben nemzetiségi lakosság él, a vezetők ennek a nemzetiségnek tagjaiból kerülnek ki.

A közművelődési könyvtárak kádereinek képzésére 44 szkupstinából csak 5 községi szkupstina ad ösztöndíjat, összesen 10 diáknak. Ezek a belgrádi középfoku könyvtárosi iskolára járnak. (Az ösztöndíjat nyújtó községek: Csok 1, Srbobran 1, Alibunár 4, Indjija 1 és Pečin 3.) Igaz, ez a szám kicsi, de mégis ösztönzőleg hat, mert olyan községekről van szó, ahol a közművelődési könyvtárnak egyetlen szakképzett dolgozója sincs.

Miután az egyes nemzetiségekhez tartozók soraiból származó könyvtári dolgozók száma nem kielégítő, okvetlenül szükség van arra, hogy az önkormányzati szervek és a közművelődési könyvtárak munkaközösségei, valamint a községi szkupstina ösztöndíjjal foglalkozó bizottságai megfelelő lépéseket tegyenek, hogy a jövőben nagyobb számban nyújtson ösztöndíjat és iskoláztatási lehetőségeket.

A MUNKA TÁRGYI FELTÉTELEI

Az önkormányzati szervek és a közművelődési könyvtárak munkaközösségei nagy gondot fordítanak arra, hogy a munka, helyiségek és felszerelés területén a feltételeket megjavítsák.

A községek néhány társadalmi körülményének, illetőleg néhány személy megértésének köszönhető, hogy ezen a téren már bizonyos eredmények születtek.

1966-ban a helyiségek száma 23-mal nőtt, így a közművelődési könyvtáraknak összesen 550 helyiségük van. Ezzel együtt növekedett az alapterületük is, 1966-ban a növekedés 4.737 m^2 volt. A közművelődési könyvtárak jelenlegi összes alapterülete 23.599 m^2 .

1966-ban 32 közművelődési könyvtár kapott új helyiséget olvasótermek számára, így jelenleg 152 könyvtárnak van külön olvasóterme. 1966-ban az olvasótermi férőhelyek száma 154-el emelkedett. Jelenleg az összes olvasótermi ülőhelyek száma 6.061.

Megnőtt a külön gyermekrészleggel rendelkező könyvtárak száma is. 1966-ban 8 további közművelődési könyvtár nyitotta meg gyermekrészlegét, és így jelenleg összesen 31 gyermekrészleg működik.

Felújítást a következő községek közművelődési könyvtáraiban végeztek: Verbász, Sremska Mitrovica, Zenta és Titel.

1966-ban a következő közművelődési könyvtárak kaptak új felszerelést: Kula, Ujvidék, Verbász, Versec, Fehértemplom, Sremska Mitrovica, Apatin, Mali Idjos, Zombor, Becskerek, Zenta és Szabadka. A közművelődési könyvtárak jelenlegi felszerelése különböző és legnagyobb részben elavult. A könyvtárak egy részének régi és új felszerelése is van. Modern bútort csak nagyon kevés könyvtárban találhatunk.

Habár a közművelődési könyvtárak tárgyi feltételei 1966-ban javultak, még mindig szükség van arra, hogy új felszerelést szerezzenek be.

KÖNYVPROPAGANDA ÉS EGYÉB KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉG

Igen nagy figyelmet fordítanak a közművelődési könyvtárak munkaközösségei alapvető feladataik teljesítésére: új olvasók toborzása, olvasók számának növelése stb.

1966-ban összesen 157,814 beiratkozott olvasó volt; ez azonban az összes lakosságnak csak 8,5 százaléka.

Évről évre növekszik az olvasott könyvek száma. 1965-ben összesen 2,426.318 könyvet olvastak, 1966-ban az elolvasott könyvek száma 2,556.685 volt.

Ugyanakkor megnövekedett a könyvtárlátogatók száma is. 1965-ben 1,350.307, 1966-ban pedig 1,362.405 esetben keresték fel a könyvtárat.

Nemzetiségek szerint 1966-ban az olvasók (könyvtárlátogatók) száma a következőképpen alakult:

Magyarok	386.000	vagyis	28,6 százalék
Szlovákok	47.000	vagyis	3,5 százalék
Románok	39.000	vagyis	2,8 százalék
Ruszinok	19.000	vagyis	1,3 százalék
Jugoszlávok			
(szerb, horvát, mognorac)	870.098	vagyis	63,8 százalék
Egyéb	1.307		

A könyvtárak munkaközösségei különféle könyv- és könyvpropaganda-tévékenységet is kifejtettek. Különösen élénk volt ez a munka a "Könyvhónevet" alatt. - A nemzetiségek nyelvén írói esteket rendeztek, ahol a Közigazgatási Terület mai írói olvasták fel műveiket. Szerveztek továbbá irodalmi esteket is, a klasszikusok és a nemzetiségi írók műveiből.

Majdnem valamennyi, a nemzetiségek által lakott helységekből rendeztek irodalmi esteket vagy az iskola irodalmi csoportja tartott előadást. Itt a diákok olvasták fel anyanyelvükön írt verseiket. Ilyen rendezvények községi és községek közötti szinten is voltak.

Néhány közművelődési könyvtár munkaközösségének kezdeményezésére irodalmi fejtörőket rendeztek, továbbá irodalmi pályázatot hirdettek, ahol a legjobb alkotásokat díjazták.

A nemzetiségi kiadóvállalatok a Közigazgatási Területen árusítással egybekötött könyvkiállítást rendeztek. Az újvidéki "Forum" kiadóvállalat, az iskoláskorú gyermekek bevonásával könyveladási akciót szervezett "Könyvet minden házba" jelszóval. A "Forumnak" saját könyvbusza van, amely a könyveket minden helységbe elviszi, ahol magyar nemzetiségűek élnek. - A közművelődési könyvtárak egy bizonyos író vagy irodalmi irányzat jubileuma alkalmából kiállításokat rendeztek.

Fentiekén kívül előadások rendezésére is sor került, ahol a megjelent új könyveket, a zenei irodalmat stb. ismertették.

TÁRSADALMI ÖNKORMÁNYZAT

A közművelődési könyvtárakban 1965 elején változtatták meg először az új összetételű társadalmi önkormányzati szerveket.

A "körzeti" könyvtárak 31 tanácsában (a Közigazgatási Terület statisztikai részlege a 44 könyvtárból csak erről a 31-ről vezet nyilvántartást) összesen 461 tag van. Ezek közül 237 a könyvtári munkaközösségek tagja is, 224 pedig a társadalmi egyesületeket képviseli.

Ezeknek a tanácsoknak összetétele életkor, nem, szakképzettség szempontjából, foglalkozás, politikai hovatartozás és nemzetiség szerint, nagyjából megfelel a könyvtári munkaközösségek és a társadalmi környezet összetételének.

A közművelődési könyvtári tanácsok nemzetiség szerinti összetétele a következő:

Nemzetiség szerint	A tanácsstagok száma	S z á z a l é k b a n	
		Tanácsstagok	Lakosság
Magyarok	91	19.7	23.9
Szlovákok	18	3.9	4.1
Románok	5	1.0	3.1
Ruszinok	5	1.0	1.3
Jugoszlávok (szerbek, horvátok, crnogoracok)	335	72.6	64.5
Egyéb	7	1.5	3

A közművelődési könyvtárak munkaközösségei rendszeresen megbeszéléseket folytatnak a társadalmi és politikai szervezetek vezetőivel.

Az előző táblázatból kitünik azonban, hogy a nemzetiség szerinti összetétel egészében még nem felel meg a Közigazgatási Terület lakossága százalékos arányának. Vannak közművelődési könyvtárak, ahol a tanács nemzetiségi összetétele teljesen megfelel a lakosság összetételének. Ilyen a helyzet ott, ahol nagyobb számban élnek nemzetiségek.

A legközelebbi választásnál a közművelődési könyvtárak tagságának nagy figyelmet kell szentelni a jelöltek nemzetiség szerinti összetételének, hogy az összhangban legyen a lakosság nemzetiségi arányával.

A tanácsok üléseit tervek szerint vagy szükséglet szerint tartották meg. Az ülések anyagát, amelyet a könyvtárak szakemberei készítettek elő, mellékeltek a tanácsstagok meghívójához. Az üléseken a következő kérdéseket vizsgálták meg; a munkaterveket, a pénzügyi ellátottságot (jövedelem és felosztás), a személyi jövedelmeket, a munka tárgyi feltételeit (felújítás, felszerelés), a normatívákat (szabályok és rendeletek) és az emberek közötti viszonyt.

A tanács tagjai túlnyomórészt rendszeresen részt vettek az üléseken. Részvételük az ülés munkájában egészében véve kielégítő volt. Az üléseken a nemzetiségekhez tartozók részt vettek a vitában, ha másképpen nem tudtak, akkor saját anyanyelvükön. A tanácsok jugoszláv nemzetiségű tagjai nagyrészt tökéletesen ismerik az illető nemzetiség nyelvét, így a tanácskozást követni tudták.

J A V A S L A T O K

Mindazok alapján, amiket az előzőekben elmondottunk, megállapítható, hogy a nemzetiségek által lakott területeken működő könyvtárak a Vajdasági Közigazgatási Területen általában sikerrel szervezték meg tevékenységüket és jó eredményeket értek el.

Annak érdekében azonban, hogy ezeknek a könyvtáraknak a tevékenysége tovább fejlődjön, az Oktatásügyi és Művelődésügyi Titkárság szakbizottsága véleménye szerint a következő intézkedéseket kell fogatosítani:

1. Valamennyi olyan helységben, ahol nemzetiségek élnek – és még nincs közművelődési könyvtár –, új közművelődési könyvtárat kell alapítani.

2. Növelni kell a nemzetiségi nyelven hozzáférhető könyvek számát, úgy, hogy a nemzetiségi kiadóktól több könyvet kell vásárolni, továbbá a nemzetiségek anyaországából több könyvet kell behozni.

A közművelődési könyvtáraknak még nagyobb számú nemzetiségi nyelvű ujságra és folyóiratra kell előfizetniük.

3. A nemzetiségek közművelődési könyvtárainak anyagi ellátottságára még nagyobb gondot kell fordítani. A községi szkupstináknak, a kulturális alapítványszerű és költségvetés segítségével, nagyobb összegeket kell biztosítaniuk a nemzetiségek nyelvén kiadott könyvek megvásárlására. Az egyes vállalatoknak részt kell venniük a nemzetiségek közművelődési könyvtárainak finanszírozásában.

4. Növelni kell az egyes nemzetiségekhez tartozó szakképzett könyvtárosok számát, mégpedig pályázat útján és a nemzetiségek számára létesített ösztöndíjak segítségével.

Azokon a helyeken, ahol nagyobb számban élnek nemzetiségek, a közművelődési könyvtárak vezetőjének az illető nemzetiségből kell kikerülni.

5. A közművelődési könyvtári munka elvégzéséhez szükséges tárgyi feltételeket gyorsabban kell biztosítani, kellemesebb és korszerűbb feltételeket kell teremteni munkájukhoz (helyiségek, berendezés és hasonlók).

6. Tovább kell fejleszteni a közművelődési könyvtáraknak a nemzetiségek nyelvén végzett kulturális és művelődési tevékenységét, felhasználva ehhez minden eddigi pozitív tapasztalatot, és új területekre kiterjesztve új tartalommal kell megtölteni.

7. A közművelődési könyvtárak tanácsának nemzeti összetételét meg kell javítani és összhangba hozni az illető területen lakók összetételével.

Fordította:
Czinner Tiborné

"AHÁNY OLVASÓJA, ANNYIFELE TARTALMA VAN A KÖNYVNEK"

RUBAKIN GONDOLATAI AZ OLVASÓRÓL ÉS AZ OLVASMÁNYRÓL

А. Рубакин

(Лощман книжного моря)

ИЗДАТЕЛЬСТВО
ЦК ВЛКСМ

Nikolaj Alekszandrovics Rubakinról (1962-1946), a bibliopszichológia megalapítójáról az utóbbi időben számos - életét és munkásságát méltató - cikk jelent meg. A Szovjetunióban, ahol jelentőségét egyre jobban felismerik, több, egész életművét ismertető monográfiát adtak ki az utóbbi években. E kiadványok alapján a Könyvtáros 1968. évi 2. számában jelent meg ismertetés Rubakinról, elsősorban irodalomnépszerűsítő szerepét hangsúlyozva.

A következő oldalakon Rubakin fiának könyvéből* közöljük a bibliopszichológia elméletét ismertető fejezetet. Az olvasó ebből a fejezetből is láthatja, hogy Rubakin életművéről, jelentőségéről hosszas viták folytak a Szovjetunióban a 20-as, 30-as években. Ezek a viták azonban nem vitték előre a bibliopszichológia ügyét. A későbbi években a polemikák feledésbe merültek, s úgy látszott, a kérdést az érdektelenség pora fedi be.

A legújabb időkben azonban az érdeklődés egyre inkább az olvasás-elemzés egyéb irányjai felé fordult. Új életre kelt a szociológia, mely előtérbe állította az olvasót, a szubjektív egyént, ugyanakkor az olvasmány, az objektum kissé háttér-

be szorult. S ekkor figyeltek fel a kutatók újra Rubakin jelentőségére, aki a kettő - a szubjektív és az objektív tényező - kölcsönhatására, összefüggésére mutatott rá.

Egyébként a könyv többi fejezete is rendkívül érdekes. Sok biográfiai - és egyéb - adatot tartalmaz a századforduló orosz értelmiségi mozgalmairól is. Ezen a téren számos hasonlóságot fedezhetünk fel egyéb európai országok,

* Rubakin, A.: Rubakin. (Lощман книжного моря.) Moszkva, 1967. 174 p.

köztük Magyarország haladó mozgalmával. Rubakin alakja, tevékenysége pi. (mutatis mutandis) sok hasonlóságot mutat a századforduló - Szabó Ervin által inspirált - magyar könyvtári mozgalmával. Érdekes feladat lehet e kérdés tüzetesebb vizsgálata.

- 0 -

N.A. Rubakin tudta, hogy az új pszichológiai tudomány létrehozása, melyet ő "bibliológiai pszichológiának", vagy "bibliopszichológiának" nevezett el, életének jelentős tudományos eredménye. De ugyanakkor életművében éppen a bibliopszichológia támasztotta a legtöbb ellentmondást és kritikát tudósaink részéről, és éppen emiatt kezdték a 30-as években Rubakin munkásságát élesen kritizálni.

Miért történt ez? Miért kavart fel az új tudomány ekkora vitát, melyben maga Rubakin személyét támadták meg?

Ennek az elméletnek a felállítása az olvasó és a könyv csaknem félévszázados tanulmányozásának eredménye, tanulmányok, melyek több százezer könyv, több százezer olvasó elemzésén alapultak, Rubakin gyakorlati megfigyeléseinek és elméleti következtetéseinek eredménye. Ez az elmélet a gyakorlatból született (hatalmas méretű gyakorlat alapján!) akár a megfigyelések számát, akár idejét tekintjük.

Ennek az elméletnek a megalkotása még akkor kezdődött el, mikor Rubakin egészen fiatal ember volt, mikor első tudománynpszerűsítő könyvecskéi megjelentek. Sőt, mi több, ő ugy kezdte el írni ezeket a könyveket, hogy először csupán ösztönösen foglalkozott az olvasók igényeivel és azok pszichikai típusával.

Hivatalosan 1916. okt. 22-én jött a világra a bibliológiai pszichológia, mikor a genfi Institut JJ. Rousseau keretében megnyílt a bibliopszichológia szak, azon az ülésen, melyet ennek az intézetnek az igazgatója, Pierre Bovet a genfi egyetem professzora, Eduard Claparède, Ferrière professzor és a brüsszeli Institut International de Bibliographie (a FID elődje) igazgatója, Paul Otlet hívott egybe. A bibliopszichológiai szak igazgatója N.A. Rubakin lett. Valójában csak ő dolgozott ott, az összes fentnevezett személyek csak névlegesen voltak. Néhány évvel később a szak önálló Bibliopszichológiai Intézetté alakult, de az elnevezésen kívül a dolgok lényegét tekintve semmi sem változott.

Rubakinnak az olvasás tanulmányozása terén folytatott összes munkái, melyeket a múlt század 90-es éveinek elejétől adott ki, alapjában véve előkészületek voltak a bibliopszichológia létrehozására, bár ő maga még nem szemlélte azokat erről az oldalról.

Ilyenek a "Tanulmányok az orosz olvasóközönségről", 1895 (1), a cikkek sora a könyvek hatásáról, "Az önművelés gyakorlata", 1914 (2), "Levél az olvasóhoz az önművelésről", 1922 (3) stb. 1922-ben adták ki Párizsban kétkötetes munkáját "Bevezetés a bibliológiai pszichológiába" címmel, francia nyelven (4). A munkát a jelen írás szerzője, Rubakin fia fordította le franciára. Azonkívül kiadatlan maradt "A bibliológiai pszichológia alapjai és feladatai" c. hatalmas műve (5).

N.A. Rubakin. A rajtot R. Salita festőművész 1919-ben készítette. Rubakin ezt írta a rajz alá: "Éljen a könyv, az igazságért és az igazságosságért vívott harc leghatalmasabb fegyvere".

A "Bevezetés a bibliológiai pszichológiába" - a bibliopszichológia első óriási műve, csak a szakembereknek volt szánva. Orosz nyelven már a 20-as években Rubakin cikksorozatát jelentetett meg, melyek megvilágították gondolatait erről az új területről: "Az erő és az idő megőrzéséről az önművelésben", 1914 (6), "Tanulmányok az olvasók pszichológiájáról" 1914 (7), "A bibliológiai pszichológia mint a bibliológia elmélete és gyakorlata", Prága, 1921 (8), "Mi az a

bibliológiai pszichológia" 1924 (9), "Az olvasó és a könyv pszichológiája" 1929 (10). És hamarosan a szovjet folyóiratokban és újságokban a cikkek egész sora jelent meg, melyek szerzői teljes egészében támadták a bibliopszichológia koncepcióját, kiragadva a valóban gyenge helyeket és nem fordítva figyelmet arra az alapvető hozzájárulásra, melyet a szerző az olvasásról alkotott elméletbe hozott.

Rubakin gondolatainak feledését elősegítette az is, hogy míg népszerű könyvecskéit világos, a lehető legérthetőbb nyelven írta, a bibliopszichológiáról írott művei nagyon bonyolultak, nincsenek mindig világos és pontos stílusban fogalmazva.

Rubakin legjobb gondolatait és alaptételeit az 1929-ben Moszkvában megjelent "Az olvasó és a könyv pszichológiája" (10) c. nagy művében fejtette ki. Az alábbiakban e mű alapján ismertetjük Rubakin elméletét.

A BIBLIOPSZICHOLÓGIA MEGHATÁROZÁSA

Rubakin a bibliopszichológia kétféle meghatározását fejt ki - az egyik, mint mondja, előzetes, a másik részletes, teljes. A kezdet kezdetén így határozza meg:

"Bibliológiai pszichológiának... nevezzük a könyvtudomány pszichológiáját a maga evolúciójában és disszolúciójában, azaz fejlődésében és hanyatlásában, a környező társadalmi - helyi és időbeli - viszonyok kapcsolatában." "A bibliopszichológia a társadalompszichológiai behatások pszichológiája."

Már ez a meghatározás is megmutatja, hogy a szerző a bibliopszichológia fogalmában a társadalmi környezetnek jelentőséget tulajdonított. Igaz, itt meg kell jegyezni, hogy a társadalmi környezet meghatározásakor az osztályhelyzeteknek Rubakin korántsem tulajdonított elsőrendű fontosságot.

Rubakin később meghatározza a bibliopszichológia alkalmazásának területét:

"A bibliopszichológiának a bibliológiával való egyeztetése, annak részeként való vizsgálata szintén helytelen: a bibliopszichológia a bibliológiát teljes egészében magában foglalja, a könyvet mint pszichológiai jelenséget vizsgálva. A bibliopszichológus számára a szedés technikája és a könyv kinyomtatása a szedés és a szedő, nyomdász és tipográfus, a kiadó és a kiadóhivatal, a vásárló és az eladó, a könyvkereslet és kínálat a könyv elterjedési és időbeli forgásának pszichológiája. A bibliopszichológus a bibliológia minden ágazatát kivétel nélkül úgy tanulmányozza, mint a bibliológus, de csakis a pszicho-

lógiai oldaláról... Ily módon a bibliológia tudománya a bibliopszichológus számára a bibliológia és annak minden ágazatának a pszichológiája, kölcsönhatásukban és funkcionális viszonyukban."

A bibliológia munkafolyamat, úgy, hogy

"feltételezi a munkást is, a munkáját is és a szociális környezetet is és ennek a munkafolyamatnak a termelési folyamatokkal általában kialakított különböző kapcsolatait".

"Mi a "bibliológia" fogalma alatt a termelés, az értékek körforgása és fogyasztása, a nyomtatott, kézzel írott és a beszélt szavak munkafolyamatát fogjuk érteni."

Ezért a bibliológia folyamatában tárgyalt bibliopszichológiai tanulmányok tárgyai a következők:

1. A dolgozók és azok pszichikai típusai;
2. A munkájuk és annak pszichikai sajátosságai;
3. Munkájuk terméke, melynek minőségétől függ a nyomtatott, írott vagy beszélt szó hatása az egyénre és a közösségre;
4. A szociális környezet, mely a bibliológiai pszichológiának mint munkafolyamatnak minőségi és mennyiségi feltétele.

A bibliopszichológia egyik feladata

"a bibliológia területének minden ágazatában dolgozók magatartásának objektív vizsgálata".

És mint hogy minden dolgozó munkájában két elem található - a szellemi és a fizikai munka eleme, - így mindkét elemet tanulmányozni kell. Így kiterjesztve a tanulmány tárgyát, Rubakin azt mondja, hogy bibliológia alatt

"nem csupán a könyvek összességét és a nyomtatott, írott és beszélt szavak összességét, mellyel ezek az értékek létrejöttek a múltban, létrejönnek a jelenben és létre fognak jönni a jövőben" kell érteni. A bibliológia ebben az értelemben "munka és munkafolyamat". A bibliológia pszichológiája ennek a munkának és ennek a folyamatnak a pszichológiája."

A "könyv" fogalma alatt Rubakin "a szónak mindenféle alkotását érti, legyen ez a szó nyomtatott, írott, vagy beszélt". De a könyvnek e három formája között a legszorosabb kapcsolat van. Innen ered annak a szükségessége, hogy meg kell különböztetni a szerezői munkát és az olvasói munkát, a szónok munkáját és hallgatójának munkáját. Egyesek ebben az esetben átadnak, mások kapnak. Ki ad át és ki kap, mi a különbség az "átadó" és "átvevő" között?

Rubakin még 1901-ben, az Iszkorki (Szikrácskák) c. elbeszéléskötetben rámutatott arra, hogy

"mind a személyiség egyéni sajátosságai, mind a legapróbb környezeti feltételek, a lelki hangulat, bármilyen mozzanatban vizsgáljuk is, mindezek befo-lyással vannak arra, hogy milyen könyv gyakorol hatást valamelyik olvasóra.

De hogy a sok tíz vagy száz könyv közül, amelyek véletlenül átmennek a kezén, melyik gyakorol rá feltétlenül hatást, egyszer a történelmi körülmények, melyeket a nép átélt, ezek és nem mások, egyszer a népi öntudat dönti el ezeket a kérdéseket... ez már kétségtelen. A népi olvasó tanulmányozása - ez a népi gondolkodás útjának tanulmányozását jelenti legkulturáltabb képviselőiben, annak a tanulmányozását, hogy a nép hogyan döbber rá gondolkodva saját magára, olvasva és elgondolkodva idegenekről."

Ebből következik, hogy Rubakin már ekkor nem az olvasónak valamiféle egyéni reakcióját vizsgálta, hanem azt a reakciót, mely a történelmi mozzanatok, a szociális okok feltételeihez kötött, és ezt az olvasó vizsgálatának alapjául állította. Mintegy a maga történelmi helyzetének feltételei között ragadta meg az olvasót, és ahhoz való kapcsolatában vizsgálta őt.

Később is hangsúlyozza, hogy

"az ilyen jelenségek, mint az irodalom, a könyv, az író, az olvasó és az egész bibliológia szociális jelenségek, akárcsak az emberi nyelv. A bibliopszichológiai jelenségek létrehozása, körforgása, felhasználása - szociális jelenségek. Nincs és nem is lehet a bibliológia területén egyetlen pszichikai jelenség sem, melyek ne lennének a szociális tényezők feltételeihez kötve. Mind az olvasás, mind pedig a könyv hatása feltételezi a maga létezése számára a szociális környezetet, amely éppúgy oka a keletkezésének, mint kifejlesztésének és következményeinek. Ehhez hasonlóan az egyéni olvasás és tanítás feltételezi a szociális környezet létezését, amelyben ezek a jelenségek végbemennek és amelyek állandóan és szükségszerűen hatnak az egyénre, annak működésére, sőt a sorsára is".

Rubakinig lényegében senki sem tanulmányozta tudományosan a könyvet, annak hatását és az olvasót és annak a könyvről alkotott felfogását. Holott ez a jelenkor legfontosabb kérdése, amikor a könyv ilyen nagy szerepet kezdett játszani a nép életében és a személyiség életében, amikor a hazánkban levő hatalmas könyvkincs felhasználása csak annak egzakt tanulmányozásával, az olvasók lehetőségeinek és sajátosságainak egzakt tanulmányozásával lehetséges.

Az olvasás elmélete - a bibliopszichológia egyik alapvető része. Ehhez az olvasónak, a könyvnek és az utóbbinak az olvasóra gyakorolt hatása pszichológiáját kell tanulmányozni.

Az olvasók pszichológiájának tanulmányozása céljából Rubakin az olvasók különböző pszichikai típusait különbözteti meg. Az egyes olvasók gondol-

kodása konkrét vagy absztrakt, szintetikus vagy analitikus, induktív vagy deduktív stb. lehet.

De a könyveket szintén írók írták, akiknek pszichikai típusa ugyancsak konkrét vagy absztrakt lehet, szintetikus vagy analitikus stb., mint bármelyik olvasó vagy bármelyik ember pszichikai típusa. A szerző pszichikai típusa az általa írt könyv típusában és a könyv tárgyának kifejtésében tükröződik. Vajon van-e gyakorlati értéke az olvasók, a szerzők és a könyvek ilyen pszichikai típusok szerinti felosztásának az olvasás és az olvasottak elsajátítási folyamataira? Igen nagy gyakorlati értéke van!

Ahhoz, hogy a könyv tartalmát az olvasó a lehető legjobban megértse és elsajátítsa, az szükséges, hogy a könyv - és így szerzője - pszichikai típusa megegyezzen az olvasó pszichikai típusával. Ez azt jelenti, hogy ha az olvasó pszichikai típusa konkrét, akkor ő azt a könyvet sajátítja el és érti meg a lehető legkönnyebben és leggyorsabban, melyet az ugyanilyen pszichikai típusú író írt. De ez nem jelenti azt, hogy nem sajátítja el azt a könyvet is, melyet más pszichikai típusú író írt. Ehhez azonban több időre és erőfeszítésre van szüksége, mintha olyan könyvet olvasna és tanulmányozna, melynek pszichikai típusa egyezik az övével.

A könyv tartalmának az olvasó által való megértésében az olvasó és a könyv pszichikai típusa közti összhang nagyon gazdaságos.

De ha ismerjük a könyvet, annak típusát, azon keresztül meg lehet határozni olvasójának pszichikai típusát is.

"Egy és ugyanaz a könyv különböző egyénekre különbözőképpen hat, azok pszichikai típusától függően. Minden egyes olvasónak a könyvről, a mondatról, a szóról alkotott minden egyes véleménye már megmutatja a reakcióját is ezekre. A reakció hiánya, annak gyengesége vagy ereje, hosszadalmassága vagy gyorsasága, mellyel a bibliopszichológiai ingerre reagál, a reakció keletkezésének lassúsága, annak időtartama, intenzivitása stb. szintén ezt jellemzik."

Annak az olvasónak, aki ismeri ismeri saját típusát, lehetősége nyílik arra, hogy az olvasásra szánt könyvek kiválasztásánál saját magán tegyen próbát.

"Például - írja Rubakin - ha én nem vagyok alkalmas a képi gondolkodásmódra, így nem tudok ítéletet mondani sem a versek, sem a szépirodalom művészi oldalai és egyéb művek felett; én nagyon gyengén reagálok a beszéd képszerűségére... Vagy, ellenkezőleg, ha én nem vagyok alkalmas arra, hogy elvont fogalmakban és absztrakt ítéletekben gondolkodjam, de képekben gondolkodom, nem tudok ítélezni, például J. S. Mill művei felett; ezek engem nem kötnek le, mert túlságosan szárazak." Másrésztől "ismerve a könyv milyensé-

gét és megfigyelve egy adott olvasó reakcióját a könyvre, e reakció alapján lehetőségünk nyílik arra, hogy megítélhessük annak az olvasónak a tulajdonságait, aki erre az ingerkeltésre ily módon reagál".

Ebből következik, hogy azért szükséges az olvasók, a könyvek és azok szerzői pszichikai típusainak vizsgálata, hogy az olvasóknak azokat a könyveket tudjuk ajánlani, melyeket ők, saját pszichikai típusuk alapján, könnyebben és gyorsabban tudnak elsajátítani.

Rubakin megalapította az olvasók és a könyvek típusainak osztályozását is. Érthető, mennyire nehéz volt az osztályozásnak ezt a fajtáját bevezetni és mennyire kellett ismerni azokat a könyveket, melyeket az adott típusú olvasónak lehetett ajánlani. Rubakin kolosszális munkát végzett a könyvtípusok osztályozása során, és ennek az osztályozásnak az alapján, miután meghatározta más oldalról az olvasó típusát, annak pszichikai típusával összhangban ajánlott neki könyveket.

Rubakin levelezése az olvasókkal, közvetlen kapcsolata velük a könyvtárakban, bebizonyította, hogy a könyv helyes ajánlása fokozza az olvasók érdeklődését. Így 1929-ben a Lausanne-i Népház könyvtárában, ahol Rubakin megszervezte az olvasók bibliopszichológiai tanulmányozását, ennek a vizsgálatának és a könyvek megfelelő kiválasztásának eredményeképpen a tudományos és az ismeretterjesztő könyvek kölcsönzése majdnem 50-szeresére növekedett.

Rubakin olvasói ankétokat szervezett, hogy felderítse az olvasók pszichikai típusait. Az ankét kérdőívén 37 kérdés szerepelt, röviden megfogalmazva. De ugyanitt Rubakin megjegyzi, hogy "a feleletek nem az egyenesen feltett kérdésekre jellemzőek". Sajátosan az a jellemző, amit akaratlanul, öntudatlanul, "meggondolatlanul" irtak fel a kérdőívre. Ezért a kérdőív összeállítójának nagyon éleseszü, megfontolt embernek kellett lennie, kitűnően kellett ismernie annak a helynek és időnek szociális és pszichológiai feltételeit, ahol az ankét lezajlott.

Rubakin összes korábbi megjegyzésében a könyveket teljes egészében az olvasóra ható inger eszközének tekintette. De a könyv mint ingerkeltő csak azért létezik, "hogy létezzenek annak egyes mondatai, melyeknek összességét a könyv képviseli",... de minden mondatban minden egyes szó szintén az inger szerepében lép fel. Ez azt jelenti, hogy a könyv a legkisebb ingerek tömegének egésze. A könyv ilyen működésének vizsgálata ezért el kell hogy vezessen a mondatok és a szavak vizsgálatához.

Mielőtt elkezdenénk ezeket a kutatásokat - mint Rubakin mondta - "meg kell vizsgálni magát a kutatót". Az ő szociális - osztály, nemzeti és foglalkozásbeli - típusa határozza meg a bibliológia összes elemeiről és mindenekelőtt a könyvről alkotott véleményeit. Ezért ezek pszichikai típusától függenek - ami lehet analitikus vagy szintetikus, elméleti vagy gyakorlati, konkrét vagy absztrakt típus stb. Így a kutatót ugyanazon kritériumok alapján kell tanulmányozni, melyekkel az olvasó és a könyv típusát tanulmányozzuk. Ezért minden kutatás kezdetén ki kell próbálni magát a kutatót. Ez, Rubakin véleménye szerint, a kutatás objektivitásának maximumát nyújtja.

Miután Rubakin ezeket az új elemeket az olvasás és a könyv kérdéseinek tanulmányozásába bevezette, analizálja és számbaveszi azokat a tényezőket, melyek a bibliológia egészében részt vesznek. Tovább bonyolítja a tanulmányozás problémáját az, hogy ezeknek a tényezőknek a száma rendkívül nagy és rajtuk kívül még tanulmányozni kell kölcsönhatásokat, kölcsönös megnyilvánulásait is. Ennek eredményeként a pszichológiai analízis olyan örvényébe kerülünk bele, melyben a részletektől nem látjuk a legfontosabb, az alapvető kérdéseket. Ily módon egyetértve az osztályozás helyességével és a bibliológia összes elemeinek tanulmányozásával, meg kell jegyezni, hogy annak tanulmányozása rendkívül bonyolult és kétséges annak általánosítható jellege.

A BIBLIOPSZICHOLÓGIA BIOLÓGIAI ALAPJAI

A bibliopszichológia társadalompszichológiai alapjainak áttekintése után Rubakin megállapítja ennek biológiai gyökereit is. A pavlovi elmélet természetes (feltétlen) és feltételes reflexeiből indul ki. Érdekes, hogy Rubakin, amikor elméletének biológiai megalapozásához hozzáfogott, még nem ismerte eléggé Pavlov tanait, mindazonáltal nagyon megközelítette azokat és végül, mikor ezzel kapcsolatban levelezésbe kezdett I.P. Pavlovval, meglátta, hogy álláspontja ebben a kérdésben teljességgel megegyezik Pavlov álláspontjával. Az olvasó és a könyv tanulmányozásának biológiai megalapozása számunkra a bibliopszichológia elméletének legerősebb oldala, nevezetesen az, melyre a legnagyobb szükségünk van a további munkában.

Mint ismeretes, a reflex a szervezet reakciója valamilyen belső vagy külső ingerre. A feltétlen reflexek velünk született természetes reakciók: az

Мудрый человек знает

Вот он и так
Каждый из нас знает
Мудрость, а не знания
Частенько люди едят
Мудрость, а не знания
Да в науку
Знают себе цену

Вот он и так
Ты же знаешь мудрость
Вот он и так, а не знания
Нам ведь, да не так

А в науку
Ты же знаешь мудрость
Вот он и так, а не знания
Нам ведь, да не так

Мудрость же
Ты же знаешь мудрость
Вот он и так, а не знания
Нам ведь, да не так

Рубин

Мудрость же
Ты же знаешь мудрость
Вот он и так, а не знания
Нам ведь, да не так

Мудрость же

Ты же знаешь мудрость

Вот он и так, а не знания

Нам ведь, да не так

Мудрость же

Ты же знаешь мудрость

Вот он и так, а не знания

Нам ведь, да не так

Rubakin ifjúkori naplójának egy oldala

ember elkapja a kezét vagy a lábát, amikor baj éri, behunyja a szemét, mikor erős fény csap az arcába.

A feltételes reflexek - a szervezet olyan reakciói, melyek valamilyen szokás eredményeként, egyik vagy másik ingerhatás ismétléseként keletkeztek. Az autó vezetője az ismétlések eredményeként kialakult feltételes reflex erejétől áll meg, amikor a közlekedési lámpa piros színe kigyul. Életünkben teljesen a nevelés, tanulás, stb. ereje által nyilvánítjuk ki feltételes reflexeinket, melyek nélkül életünk lehetetlen volna. Rubakin azt írja:

"A reflexek az állandó alkalmazkodás vagy egyensúlyozás elemei - a szervezet törvényszerű, gépies reakciói, melyek az adott szervezet idegrendszerének vannak alávetve." "A reflexek összessége - írta Pavlov - alkotja az idegműködés alapját mind az embernél, mind pedig egyéb élőlényeknél." Rubakin kiegészíti ezt a gondolatot és azt mondja: "A reflexen alapulnak a szervezet alkotó erői".

Miután a szóbeli, nyomtatott, vagy írott szó reflextanát szigorúan tudományos fogalmakban megállapítja, Rubakin tanulmányozni kezdte azt, hogy hogyan hat a könyv az olvasóra. Tudomásunk szerint eddig senki sem tanulmányozta Pavlov elméletének alapján a reflexek tudományos fiziológiai elméletének szemszögéből a könyvnek az olvasóra gyakorolt hatását.

A bibliológiában elsőrendű szerepet játszanak az ugynevezett feltételes reflexek, azok a reflexek, melyeket az élettapasztalat alakított ki, egy és ugyanazon cselekvés, szokás ismétlése útján.

"Az olvasás, figyelés, megértés, gondolkodás, tanítás, képzés, mindezek a feltételes reflexek és szuperreflexek különböző formái." "Az emberi nyelvet közvetlenül a feltételes reflexek rendkívül összetett rendszerének kell tekinteni."

De jóllehet, hogy minden szó maga is reflex, egyttal más reflexek forrása is. Minden szó, melyet mi hallunk vagy olvasunk, a hallgatóhoz vagy olvasóhoz fűződő viszonyában kívülről jövő cselekvéssel valamilyen formájává válhat.

"A szó - mondja Pavlov - az ember egész előéletének következtében összefügg minden belső és külső ingerrel, melyek az agykéregbe futnak be, mindegyik jelt ad, mindegyik helyettesít és ezért mindegyikük létrehozhatja azt a cselekvést, a szervezetnek azt a reakcióját, mely azt az ingert feltételezi."

"Ezért - vonja le következtetését Rubakin - az emberre a reagens szó lehet használni. (- A "reagens" szó alatt Rubakin az "ingert" érti. -) A mozgató reakciók, melyeket kivált, három fő csoportba oszthatók: vonzó, taszító vagy közömbös, fékező reakciók".

Pavlov az emberi nyelvet a második jelzőrendszernek nevezte el, megkülönböztetve az elsőtől, mellyel egyéb élőlények is rendelkeznek és amelyben az ingerlés közvetlenül halad a külső érzékeléstől. Ezért a szó az ember számára - inger, melyet meghatározott reakció hoz létre, mely ennek a szónak a jelentésével függ össze. De egy és ugyanaz a szó felidézhet az embernél különböző, sőt ellentétes reakciókat.

A szó az emberhez tartozó szociális környezethez kapcsolódva hat az emberre és hatása attól függ, hogy ez a szó mihez kapcsolódik az ember múltjában és pszichikai felépítésében.

Már beszéltünk arról, hogy a szociális környezet jelentőségét hangsúlyozva, Rubakin az emberek különböző pszichikai típusait különít el.

Pavlov az embereket magasabb idegtevékenységeik típusai szerint osztályozta. Ez fiziológiai szempontok szerinti osztályozás volt, elég pontos, de mindenestre elég nehezen alkalmazható a mindennapi gyakorlatban, mint ahogy ezt maga Pavlov is elismerte. De ez az osztályozás így is alkalmas volt arra, hogy Rubakin az olvasók típusok szerinti osztályozásának alapjává tegye. Nem hiába volt úgy elragadtatva Pavlov elméletétől, rögtön, ahogy azzal megismerkedett, habár ő már addig is dolgozott a pszichikai típusok elméletén, pszichológiai alapon. Pavlov elmélete elragadtatta őt, mert a kevésbé egzakt tudománynak – a pszichológiának – komoly fiziológiai alapot adott.

Rubakin megmutatta a feltételes reflexek és az olvasás közötti szoros kapcsolatot. A szónak, mint "ingernek" a fogalmát már A. Potebnja kialakította. Rubakin ezt összhangba hozta a feltételes reflex szigorú tudományos fogalmával.

Rubakin elmélete felkeltette Pavlov érdeklődését is. Már "Az olvasó és a könyv pszichológiája" (10) c. művének moszkvai kiadása előtt, mialatt a könyvön dolgozott, levelezésben állott Pavlovval. Pavlovhoz, 1926. febr. 12-i levelében így ír:

"Igen tisztelt és kedves Ivan Petrovics... nagyon kevés szóval Ön nekem és csoportunk más dolgozóinak nagyon sokat adott. Nagyon köszönjük ezt Önnek. Habár én elküldtem Önnek könyvem (franciául), de lehetséges, hogy elfelejtettem figyelmeztetni, hogy ezt egyáltalán nem a tudósok számára írtam, hanem főleg a könyvtárosok számára és nem annyira azért, hogy a kérdéseket eldöntse, inkább azért, hogy felállítsa azokat és megmutassa azt a kapcsolatot, amely az irodalomelmélet és az irodalomkritika között létezik. A feltételes reflexek elméletének óriási jelentőségét "Az alapok és feladatok" (5) c. művemben vázoltam, melyet... még nem nyomtattak ki néhány ideológiai nézeteltérés miatt".

Ugyanez év május 11-én Pavlov válaszára és az általa küldött könyvekre feleletül Rubakin ezt írja:

"...az Ön könyve úgy vonzott mindannyiunkat, csoportunk dolgozóit, mint a mágnes. Sőt, ha csak érdeklődésből is nézzük át, nem lehet nem észrevenni, hogy milyen segítséget nyújt a mi bibliopszichológiánknak, különösen annak a és a könyv hatásáról szóló részének".

Hogy mennyire érdekelte Pavlovot Rubakinak a szavak és a könyvek hatásáról szóló elmélete, eldönthető az 1925. aug. 25-én Rubakinhoz írott leveléből, melyből itt idézünk:

"Rendkívül örvendetes, hogy a mi laboratóriumi munkánk hasznos egy olyan nagy kulturális ügy számára, mint a könyv és az olvasó kapcsolata. Az Önök programjára vonatkozó közléseket még akkor elolvastam, most pedig hozzáálltam a könyv elolvasásához. Természetes, hogy a bibliopszichológiai munka legfontosabb pontja a pszichikai jelenségek osztályozása és meghatározása.. És ez nekem egy nehéz és bonyolult munka legfelsőbb fokának tűnik. A magasabbrendű idegtevékenység alapvonalai többé vagy kevésbé világosak, de a részletek homályosak. Az egyes idegtevékenységek típusai gyakran tartalmaznak olyan ellentmondó vonásokat, hogy nem lehet tudni, hogy mi számít első és mi másodrendűnek és származéknak, és hogyan képzelhető el a típus általános mechanizmusa. De ezt a mi és az Önök kutatói szorgalmának le kell küzdenie, vagy legalábbis hinni fogunk ebben".

Igy még Pavlov is, aki meghatározta a magasabb idegtevékenység típusait, elismerte, hogy nagy nehézségek lépnek fel azok meghatározása során, és valóban, meghatározásuk kérdése még most is a fizioológusok vitatémája. Mit lehet elmondani az olvasó pszichikai típusának meghatározásáról, méreteiről, amelyben nemcsak a pszichológiai és fizioológiai tényezők játszanak szerepet, de szociális-gazdasági, örökletes, politikai és egyéb tényezők is?

Sajnos, Pavlov halála megakadályozta a szorosabb kontaktus kialakulását, de az összes adat arra mutat, hogy Pavlov elmélete a bibliopszichológiával, az olvasók típusainak osztályozása és az olvasás folyamatának tanulmányozása terén egybefonódott.

Mindazonáltal teljesen világos, hogy a bibliopszichológiának a feltételes reflexek pavlovi elméletéhez kapcsolódó kidolgozása nagyon sokat nyújthatott volna. Bizonyosan lesznek majd kutatók, akik tanulmányozzák ezt a kérdést és akkor majd Rubakin elméletében sok minden megtalálja a maga helyét és sok ideológiai félreértést el fognak söpörni a pontos, tudományos adatok.

A BIBLIOPSZICHOLÓGIA BIBLIOLÓGIAI ALAPJA

Miután a szó mint inger és mint pszichikai jelenség jelentőségét meghatározta, Rubakin áttér "a bibliopszichológia bibliológiai alapjainak" vizsgálatára. E célból ismerteti a híres német pszichológus, Semon elméletét - a mnema elméletét. Semon a darwini biológia XX. század elejei nagy művelője volt. Ő javasolta a "mnema" terminust az "emlék" terminus helyébe, melyet ő "a régi

pszichológia örökségének" tartott, melyet "a lélek adottságának" tartottak. Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy az ember külső környezetéből jövő minden inger eredményeként izgalom keletkezik, mely az inger "pszichikai korrelációja és nagyon bonyolult jelenség. Az izgalom két fázison megy keresztül. Az elsőben az inger működésének idején jelentkezik és eljut a maga maximumáig. Amikor az inger működése véget ér, az izgalom csökken, de nem egyszerre, hanem fokozatosan, mintha eltűnne, csak a szervezetnek az az élő anyaga őrzi meg nyomát, mely átesett az izgalmon. Az inger típusához való viszony alapján, amely már meghatározta a helyét, a szervezet érzékenyebb lesz azoknál, melyek még nem próbálták ki ilyen ingertípusokat.

A változásokat, amelyek az élő szervezetben, annak anyagában végbe mentek, Semon engrammoknak nevezte el, azaz feljegyzéseknek, mint ahogy a szervezet minden próbája olyan, mintha annak élő anyagába feljegyeztek volna valamit.

Ezeknek a feljegyzéseknek összessége Semon szerint az engramm, és ez képezi a mnemát. Az engrammok többségében rejtve található meg a szervezetben, de képesek életre kelni, előjönni, megelevenedni, "öntudatra térni" és akkor ekforiának nevezzük őket. Az ingerek valójában sohasem fordulnak elő tisztán, mindig elemek sorából állanak, a külső világ elemeinek egész komplexumából - egyidejűleg hatnak, például a fénysugarak, az illatok, a levegő hőmérséklete stb. Ezért az engrammok is összetettek, mert egyidejűleg az ingerek sorát jegyzik fel és nem csak egyet.

Rubakin mindenütt aláhuzza, hogy a szociális környezetnek hatalmas jelentősége van,

"az első helyen áll, és magatartásunk főleg szociális mnemákat határoz meg és nem örökleteseket. Az ember majdnem minden született reakcióját megtámadják a szociális hatások". "A szociális környezet előállítja számunkra az emberiség szociális tapasztalatainak engrammjait, amelyeket kollektív vagy egyéni uton felhalmozott.."

Ilyen alapokon ismerteti Rubakin "a bibliológia bibliopszichológiai kutatásának módszereit", Véleménye és szándéka szerint ezeknek a módszereknek objektiveknek és reálisaknak kell lenniük. Megkapjuk-e ezt ismertetésük után? Adjuk át a szót neki magának.

"A bibliopszichológiának - mondja Rubakin - objektív tudománnyá kell válnia. Ilyenné kell válni azért, hogy a bibliológia minden munkása számára megadja a lehetőséget, hogy objektíven tájékozódjon ennek a dolognak minden bonyolultsága között bármely időben és bármely helyen... A könyvek objektív osztályozásának segítségét kell nyújtania abban, hogy tájékozódjunk az iroda-

lomtörténetben... Ez azt jelenti, hogy a bibliopszichológia ideálja a pontos tudás."

Ebből következik, hogy a bibliopszichológia módszertanának egyik legfontosabb feladata - harc a szubjektív ítéletekkel a bibliológia minden területén... De "szubjektív egy idegen beszéd bármely vetülete, melyet bármely olvasó vagy hallgató szerkeszt egybe. Szubjektívek ezért minden történésznek, irodalomárnak, kritikusnak és bibliográfusnak a könyvekről alkotott ítéletei, mert ezek mindnyájan a maximális igazság érdekében hozzák szubjektív ítéleteiket, de ugyanakkor az egyéni hűség érdekében is." "Minden mnema kisebb vagy nagyobb mértékben elferdíti a valóságot, valamit hozzáad annak vetületéhez a maga készleteiből és valamit elhanyagol a valóságból, mert ami nincs meg a mnemában, az nem lesz meg annak elemeiből felépített vetületében sem."

A valóság megismerése Rubakin szerint csupán mnematikus engrammjaink vetülete a létező valóságra.

"Hasonlatosan ahhoz, hogy mint a kép, melyet a vetítógépből a fehér vászonra vetítenek, befedi azt figurákkal és színekkel, melyek magán a vásznon nincsenek, úgy az általunk alkotott vetületek befedik magát a valóságot, zavarják annak látását. Így mi a valóságot igazán nem látjuk, mert a vetületét fogadjuk el. Számunkra ez a mi vetületünk a valóság."

"A vetület fogalma, - írja később Rubakin - a bibliopszichológiában nagyon fontos szerepet játszik. Ennek a tudománynak a problematikája az olvasói, írói és egyéb vetületek tanulmányozásához és azoknak a valósággal való összehasonlításához vezet."

De valójában ebből az következik, hogy mi egyáltalán nem tudjuk felismerni a valóságot.

"Mnemáink változtatása ahhoz a változtatáshoz vezet, hogy mi hozzáírunk a könyvhöz, azaz ahhoz a vetülethez, melyet mnemáink elemeiből építettünk e könyv számára". "Ahány olvasója, annyitéle tartalma van a könyvnek."

Természetesen, ebben a kijelentésben sok igazság van, és mi mindnyájan tudjuk, hogy ha érett korban vagy öregkorban újraolvassuk a gyermekkorunk óts ismert könyveket, másképp fogjuk fei azokat. De valójában a könyv tartalma ettől nem változik. Változik hozzá való viszonyunk, mert mi magunk változunk meg. A hegy, melyen gyermekkorunkban szemlélődtünk, ugyanott marad akkor is, mikor öregkorunkban látjuk azt, de bennünk más emóciókat és gondolatokat kelt. Akkor miért kell átvinni a mnemáinkban bekövetkezett változásokat arra a tárgyra, amelyhez az tartozik, és miért kell hangsúlyozni, hogy az önállóan valójában nem létezik? Ez már a valóság tagadásához vezet és lehetetlenné teszi a könyvnek éppen azt az értékelését, mellyel maga Rubakin egész életében

foglalkozott. Bibliopszichológiai elméletében, amikor a könyv bármilyen reális tartalmát tagadja, saját sokesztendős gyakorlatának mond ellent. Ezt írja:

"Általánosan elterjedt, évszázadok alatt meggyökeresedett vélemény szerint, minden nyomtatott, írott vagy beszélt szóban meghatározott tartalom van, nevezetesen olyan, amely benne mindörökre megvan. Ez azért létezik, hogy a beszélő és az író ember a beszéd folyamán "belehelyezze" azt bármilyen szóba, mondatrészbe, szövegbe. De feltehetően ezt a szót, ezt a mondatot, ezt a szöveget a különböző olvasók különbözőképpen fogják fel - innen ered, hogy különböző emberek különbözően magyarázzák azt, vitatkoznak felette... Bebizonyosodik, hogy a tartalom, melyet a szerzők a szóbeli vagy írott beszédbe helyeznek, a hallgatás vagy olvasás folyamatában mindig valami változáson megy keresztül"...

Ebből következik, hogy külön kell tanulmányozni a belehelyezés és az át-vétel folyamatát.

"HUMBOLDT-POTEBNJA TÖRVÉNY"

Rubakin állandóan hangsúlyozza, hogy "az inger nem átadó, hanem csak az élmény előidézője". És ennek megerősítéseként két kutató következtetéseire hivatkozik: Wilhelm Humboldt német filológusra és Alekszandr Potebnja orosz professzorra. Következtetéseiket ő foglalta törvénybe, ezt nevezi a "Humboldt - Potebnja törvénynek".

Röviden így fogalmazza meg ezt a törvényt:

"A szó, a mondat, a könyv nem átadók, hanem a pszichikai élmények előidézői minden individuális mnemában. Ez azt jelenti, hogy akármit is helyezhet bele az író műveibe, vagy a szónok a beszédébe, azok tartalma nem jut el az olvasóig vagy a hallgatóig, habár ez a műben benne van. Közte és az olvasók és a hallgatók között - szakadék van. Hogy eljusson ahhoz, akinek szarták, az olvasónak és a hallgatónak magának kell felépítenie azt saját mnemáinak elemeiből. De ez csak akkor történhet meg, ha a hallgató és az olvasó mnemáinak ugyanazok az engrammjai, mint a beszélő és az író mnemáinak. De az ilyenfajta alkotás nem átadás, hanem ingerkeltés. Minden olvasó és hallgató mindig csak az idegen beszédnek a saját maga által előállított vetületét látja maga előtt".

Az ilyen tételek, valójában, nem közelítik a szerzőt az olvasóhoz, hanem eltávolítják egyiket a másiktól. Rubakin maga is érezte saját következtetéseinek helytelenségét, érezte az író magányát. Gorkijnak 1922. okt. 4-én ezt írta:

"Minden ember magányos, de az összes ember közül az író a legmagányosabb. És mennél tehetségesebb, és mennél jobban szereti a "földönjárókat", azaz az emberiséget, annál magányosabb. És annál kevésbé értik meg az olvasók gondolatait, érzéseit, szavait, szándékait, szenvedéseit."

Érdekes, hogy maga Rubakin cáfolja meg saját életével ezeket a pesszimista gondolatokat. Hiszen egész munkája az olvasóval való kapcsolatra épült és az olvasókkal folytatott egész levelezése arra mutat, hogy mennyire közel voltak gondolatai és érdekei az olvasókhöz.

Ha Rubakin elgondolásai helyesek lennének, akkor mit nyújthatnának a könyvek az embereknek? Csak saját élményeik és gondolataik vetületeit? De valójában mégis mindenegybes könyv valamit hagy az olvasóban, valamire tanítja őt. A szerző által behelyezett tartalom valahogyan átmegy az olvasó fejébe. A könyv fel tudja benne kelteni tulajdon emócióit és gondolatait, ez kétségtelen, és ebben rejlik az értéke. De ez a könyv másodlagos hatása és nem az alapvető. Nem lehet az olvasó élményeinek és gondolatainak felkeltésére korlátozni a könyv összes hatását. Ha logikai következtetést vonnának le Rubakin elméletéből, mely szerint a könyv tartalma megismerhetetlen, akkor a Kant szerinti "magánvaló" fogalmához jutnánk el. Csakhogy ez teljes egészében ellentmond nemcsak a mi materialista világszemléletünknek, hanem Rubakin világszemléletének is és egész tevékenységének. Ő maga mindenekelőtt azért írta könyveit, hogy tanítsa az olvasót, hogy átadja neki a könyvek tartalmát, úgy, hogy ez a tartalom felkeltse az olvasó emócióit és élményeit. Rubakin bibliopszichológiai elméletéből, úgy mint Hegelnél, félre kell dobni az idealista külső héjat és meg kell ragadni az egészséges magot. Ilyen egészséges magvak vannak, és a könyvnek az olvasóra tett hatásának tanulmányozása, kétségtelen, hatalmas jelentőségű az egész bibliopszichológia számára.

Különös, hogy miután tökéletesen világosan és pontosan megmutatta a bibliopszichológia szociális eredetét és jelentőségét, Rubakin a könyvet az olvasó lelkivilága vetületének tekintette, és megtagadta a könyvtől annak tartalmát és hatását. Rubakin egész élettevékenysége éppen a könyv tartalmának hatására irányul, természetesen az olvasói egyéni reakcióját is figyelembevéve. Nem lehet a valóságot nullává, megismerhetetlenné süllyeszteni, hacsak nem Berkeley stílusában, aki a valóságos világ létezését teljes egészében elvetette. Itt rejlik a bibliopszichológia elméletének gyenge oldala, Kritikusai éppen ezt a gyenge oldalát emelik ki és a bibliopszichológia minden egyéb vonatkozását is

eltörlik, holott ez a Rubakin által létrehozott elmélet értékes utmutatásokat nyújt az olvasáselemzés kidolgozása számára. Mivel ezek a további objektív kutatás számára szükségesek, azért, hogy félretéve a szerző idealista gondolatait, meg- ragadjuk ebben a tudományban azt, ami gyakorlatilag értékes.

A BIBLIOPSZICHOLOGIA ALAPTÖRVÉNYE

A bibliopszichológiai kutatás módszereinek fejtegetését Rubakin azzal zárja, hogy a bibliopszichológia alaptörvényének - "a konsonáns és disszonáns emóciók törvénye" elnevezést adja. Mit rejt ez a bonyolult nevű törvény?

"Szabályozza az embernek a másik emberhez való közeledését, például a beszélőt a hallgatóhoz, az íróét az olvasóhoz és fordítva."

Ettől a közeledéstől, véli Rubakin, függenek szó szerint az összes projekciók, melyeket bármelyikünk alkothat saját mnemáinak elemeiből, akár mint nyomtatott, írott vagy beszélt szót.

"Mnemáink elemeiből épülnek fel az idegen beszédről alkotott projekcióink, de ez a kombinatív munka feltételezi az ember érzelmi állapotát, hangulatát, érzéseit, indulatait, ösztöneit, melyek az adott pillanatban uralkodnak rajta."

A közeledés időpontjában az idegen szó, a gesztus, az arckifejezés, sőt a hangsúly is előidézheti egy másik szubjektum tasztító emócióját és ez az ingerkeltő beszélgetés folyamán kedvezőtlen talajra talál a társalgó mnemájában. Ezért az emóciók konzananciáinak és disszonanciáinak törvényét így lehet megfogalmazni:

"A nyomtatott, írott vagy beszélt szó értelmezhető pozitívan vagy negatívan, attól függően, hogy milyen emóciók kerülnek előtérbe az olvasóban vagy a hallgatóban."

Itt kerül előtérbe az emberi emóciók problémája, az emberek kölcsönös viszonyában és egyiknek a másik által való értékelésében.

"Az eszmék, a nézetek elkerülhetetlenül változnak, ha változnak az emóciók - írja Rubakin -, a meggyőződések változása inkább az emóciók változásából ered és nem az eszmék fejlődéséből, nem a tudás felhalmozódásából.. Az idegrendszer fejlődése az állatvilágban arról tanuskodik, hogy az értelem eredete nem olyan régi, mint az emócióé. Ebből ered az örökölt emóciók viszonylagos ereje."

Az emóciók szerepének kérdése az ember viselkedésében különös érdeklődést váltott ki azzal kapcsolatban, hogy Lenin Rubakinnak a "Könyvek között" c. művére írt recenziójában külön kitért az emóciók problémájára. Lenin azt írja ebben a recenzióban:

"Rubakin ur az előszóban kijelenti, hogy ,soha életében nem vett részt semmiféle polémiában, mert az a véleménye, hogy a polémia a legtöbb esetben az egyik legjobb módszer arra, hogy különféle emberi emóciókkal elhomályosítsák az igazságot'. A szerzőnek nem jut eszébe, ... hogy ,emberi emóciók' nélkül az ember számára nem volt, nincs és nem is lehet emberi igazságkeresés." (Lenin művei, 20. k. Szikra, Bp. 1955, 261. p.)

De, ahogy a bibliopszichológiai kutatás módszertanának kifejtésénél láttuk, Rubakin éppen aláhuzza az emóciók szerepét az igazság keresésében. Hiszen nála magánál is publicisztikai cikkeiben az érzelmeik teljes erővel megnyilvánulnak, ami ezeknek éles polemikus színezetet ad.

Igy az emóciókkal bezárul a bibliopszichológia alaptételeinek köre. Érdekes, hogy magánál Rubakinnál az emóciók kétségtelenül a logikai ítéletek fölé kerülnek.

RUBAKIN ELMÉLETÉNEK KRITIKÁJA

Itt nem merülünk bele ennek a "rubakiní" tudománynak részletkérdéseibe - maga Rubakin nevezte ezt az elméletet tudománynak -, hanem röviden ismertünk néhányat a legfontosabb kritikai megjegyzések közül.

A bibliopszichológia alapvető hiányosságait, a mi szempontjaink szerint, a Kommunisták párt kimagasló alakja, V.A. Karpinszkij tárta fel, aki Rubakin jó barátja volt az emigrációban. Ő olyan jól bírálta a bibliopszichológia alapvető hibáit és ellentmondásait, hogy a leghelyesebb teljes egészében idézni néhány megjegyzését leveléből, melyet Rubakinhoz 1923. febr. 16-án írt.

"Legjobban az zavar engem az Ön könyvének elsajátításában és következképpen az Ön eszméinek elterjesztésében, amit Ön a kifejtés módszerében legsikeresebbnek tart. Nevezetesen Ön a könyv jobbik felének kezdetén bizonyítékok tömegével kápráztatja el az olvasót, arról, hogy a könyv általában - mítosz, fikció, hogy a könyv megértése abszolút lehetetlen, mint ahogy a mások "énjének" megismerése és általában a világ megismerése lehetetlen, hogy az emberi "én" abszolút magányra van kárhóztatva, stb, stb. Hogyha mindezeket komolyan veszem - hiszen ezek az Ön alaptételei - akkor, lényegében, én nem

olvastam az Ön könyvének pesszimistább könyvet, és annak mottója is keserű iróniával hangzik általában a könyv és annak írója felett.

Azonban, ha a második részt elolvasta, az olvasó meggyőződik arról, hogy nem olyan fekete az ördög, mint ahogy azt festik. Ez, végtére is, örvendetes. De ime, micsoda szerencsétlenség: miután erős szükségét érzi annak, hogy visszatérjen az elméleti részhez, az olvasó egybeveti az elméleti kezdetet a gyakorlati véggel, és pokoli munka után eldönti, hogy azok határozottan nem egyeznek. Ugy tűnik, hogy nincsen egyetlen elméleti tétel sem, melyre ne mondana el- lent egy gyakorlati következtetés,...

Lényegében, ha a könyvben előadott elvek közül a néhány legáltaláno- sabbat komolyan vesszük, akkor a szerző - spiritualista, szolipszista. Bár- mennyire különös is ez az általunk tisztelt Rubakin számára, ez így van. Vagy másképp: ez olyan mértékben különös, mint az, hogy Rubakin, aki a népszerű könyvek tömegét írta, amelyek közvetlenül elősegítették a munkások és parasz- tok osztályöntudatának fejlődését, amelyek közvetlenül fejlesztették az elnyomók- kal szemben érzett osztálygyűlöletet, amelyek közvetlenül biztattak a felkelésre, a forradalomra, a polgárháborúra - ez a Rubakin azok között látható, akik azt állítják, hogy "az emberi személyiséget emberi erő le nem győzheti", azok kö- zött, akik ellenzik "a gyűlölet, a bosszu, a gonoszság felkeltését és terjeszté- sét", és "mindenféle vérontás félbeszakítását" követelik, tehát a polgárháboru és a forradalom ellenségei!"

Karpinszkijt mindennél jobban érdekelték azok a gyakorlati következteté- sek, melyek a munkások és parasztek közötti agitációt és propagandát, általá- ban a bibliológiát szolgálták. Jó ötletnek tartotta a "Nemzetközi Bibliopszicholó- giái Intézet" létrehozását. De felhívta Rubakin figyelmét arra, hogy az ilyen In- tézet megalapítása egy kapitalista országban egyszerűen lehetetlen. Ezt - ugyan- csak fent már idézett levelében - pontokba foglalva indokolja:

"1. Az Ön Intézete a legjobb agitációs és propaganda módszerek kialakí- tását tűzi ki feladatául. De a burzsoá kormányoknak és az uralkodó osztályok- nak amugyis monopóliuma az agitáció és a propaganda: kezükben van az összes tudományos, műszaki és anyagi eszköz és a sze nélyek is. A burzsoázia gya- korlatilag nincs érdekelve az Ön tervében.

2. Az Ön Intézete nem csupán tisztán tudományos intézmény: gyakorlati feladatokat is állít maga elé (helyesen!) - mint pl. az otthoni olvasás irányítá- sa és a könyveknek nemcsak tisztán tudományos, hanem (mint Ön írja) "mo- rális" értékelése, azonkívül az Önök eszméivel áthatott értelmiségi káderek kép- zése (és ez is helyes!). - Mít jelent ez a gyakorlatban? Nem többet és nem kevesebbet a következőknél: Ön azt javasolja a burzsoáziának, hogy eszközei

segítségével létesítsen egy olyan Intézetet, melynek az a célja, hogy értelmiségi kádereket neveljen, akik végtére ugyanennek a burzsoáziának és rendszerének ellenzőivé válnak, és az a célja, hogy tökéletesítse az agitációt és a propagandát ugyanebben az ellenzéki szellemben! Azonkívül mindezeknek a vezetése ennek az "osztályok feletti", vagy "osztály nélküli" humanista, kiemelkedően erényes, stb., stb. intelligencia kezében lenne. Érthető, hogy a burzsoáziának nem hogy nem érdeke az Ön eszméinek megvalósítása, hanem éppen ellenkezőleg.

...Az egyetlen ország, amely nagymértékben érdekelt abban, hogy ilyen eszmék megvalósuljanak és a gyakorlatban, a legszélesebb körben fejlődjenek - ez Szovjetország... Ilyen intézet vezetését ...Szovjetország csak olyan emberekre bízhatja, akik határozottan és megmásíthatatlanul a barrikádon találhatók...

A Bibliopszichológiai Intézetet Oroszországban kell megalapítani - egyelőre nemzeti alapon. Vezetésével Önt kell megbizni, Önnek kell kapcsolatot teremteni egyes bibliopszichológusokkal és csoportokkal Európában...

Végezetül - egyet a nagyszámu részletkérdésekből. Ön nem egyszer említi, hogy az emberek döntő többsége a vegyes, vagy középső tipushoz tartozik. Ezzel párhuzamosan utalok én az Ön lételére, ...hogy a bibliológiai pszichológia lehetőséget ad olyan könyv megírásához, amely egyformán megfelelő a különböző típusu olvasók számára... De ezzel kapcsolatban rendkívül érdekes következtetésre jutunk. Az új könyvek megírásához a leendő olvasók tisztán (formálisan) pszichikai sajátosságai nem fontosak: tanulmányozásuk kérdése érdekelté válik. Nélkülözhetetlen csupán az marad, hogy az olvasók mnemáinak konkrét tartalmát vizsgáljuk."

ROMAN ROLLAND VÉLEMÉNYE

Romain Rolland, aki Rubakin eszméit magasra értékelte és szerföltt érdeklődött irántuk, szintén nem osztotta Rubakin nézeteit a könyvről, mely szerint az csak az olvasó mnemáinak veülete és nincs annak saját, valóságos tartalma. Mikor tudomást szerzett Rubakinnek a könyvről alkotott nézeteiről, tiltakozni kezdett. 1917. máj. 1-én Rubakinhez intézett levelében ezt írja:

"...De idővel lehetségessé válhat, hogy a könyvet védelem alá kell helyezni ezek ellen a kitünő eszmék ellen. Amikor Ön azt mondja - a bibliopszichológia megmutatja azt "hogy az, amit a könyv az olvasó lelkében felkelt, ettől a lélektől függ és nem a könyvtől", én azt gondolom, hogy a könyvet is

számításba kell venni: ugyanis, ha azt valljuk, hogy a könyv csupán eszköz, ezzel azt is valljuk, hogy az nem csak eszköz, és nem közömbös eszköz, legyen az akár jó, akár rossz. Habár Potebnja-nak igaza volt, amikor azt mondta, hogy "beszélni nem azt jelenti, hogy gondolatainkat a másik embernek adjuk át, hanem csak azt jelenti, hogy felkeltjük benne saját gondolatait", akár akarja azonban ezt, vagy sem, mégis az előbbi pszichikai központ, az előbbi erős inger megrezegetti az utóbbit. És röviden, ha először elragadtatással is mennénk végig a nagyon gyenge műveken, melyek fejlődésünknek adott periodusában számmunkra hasznosabbak voltak, mint a valóban nagy művek, akkor mégis feltűnő lenne, hogy a valóban nagy művek minden időben a kisugárzás legnagyobb gócai voltak. Az evangélium, a székesegyházak, Shakespeare vagy Don Quijote, Beethoven vagy Tolsztoj például. De itt lehet ebbe belekeverni az Ön "kémiai analizisét", melyről Ön nekem egyszer beszélt és amely szerint lehetővé válik, hogy megkeressük, miben van az erő titka, a műben, a mondatban, vagy a gondolatban."

AZ ELMÉLET HIÁNYOSSÁGAINAK OKAI

Miért hozta létre Rubakin a bibliológia elméletét, mely sokban ellentmond a saját gyakorlati tevékenységének? Hogy történt az, hogy az a Rubakin, aki, mint Karpinszkij arra helyesen rámutatott, egész életében a tudás elterjesztésén, a forradalom előkészítésén, az osztályöntudat felkeltésén fáradozott, élete alkonyán bibliopszichológiájában mindezt megtagadta és burzsoá, pacifista elméletet fejlesztett ki? Ennek kétségtelenül voltak okai.

Rubakin mindenekelőtt mindig gyakorlati ember volt. Az elméleti kérdésekben mindig igyekezett összeegyeztetni az összeegyeztethetlent, nem volt képes arra, hogy világos, pontos helyzeteket határozzon meg. Ez láthatóan kifejezésre jut a bibliopszichológia elméletének kidolgozása során is,

Feltételezni kell azt is, hogy a sokéves távollét a Hazától, az új szovjet olvasótól szintén hatott Rubakin tételeinek jellegére.

Rubakin második felesége, Ljudmila Alekszandrovna, meggyőződéses tolsztojánus volt, számára büntett minden erőszak, háború és forradalom. Nagy hatással volt apám lelkivilágára, ennek alapján közeledett ő a vallásos gondolkodásmódhoz.

Hatással volt az állandó érintkezés is Romain Rollanddal, aki a maga idealista koncepcióival hatott Rubakinra, azzal, hogy ő minden háborút és erősz-

kot tagadott. A híres "Deklaráció a szellem önállóságáról", melyet R. Rolland 1919-ben publikált, tisztán idealista koncepciókat tartalmaz és ezt aláírta Rubakin, Birjukov, sőt még Gorkij is. Ezek a rokonok és barátok kétségtelenül hatással voltak Rubakinra ebben az időszakban. Ráadásul 1919-ben új titkárnő érkezett hozzá, M.A. Bethmann, aki teljes egészében át volt itatva tolsztojánus eszmékkel.

Kétségtelen, hogy közvetlenül vagy R. Rollandon keresztül hatott Rubakinra Gandhi is azzal, hogy a megadás filozófiáját hirdette és minden vérontást ellenezett. 1931. júl. 12-én ezt írja Rubakin egyik barátjának:

"Megismerkedtünk itt Gandhival, személyesen. Itt a következő tevékenység megy végbe: Gandhi céljait és módszereit fokozottan és nagyon alaposan kidolgozzák, tanulmányozzák és csendesesen, lassan bevezetik az életbe és hatása itt is, ott is beszivárog".

Nem lehet tudni persze, hogy kik és hol "tanulmányozzák, dolgozzák ki és vezetik be Gandhi céljait és módszereit". De kétségtelen, hogy ebben az időszakban, a fentvezett környezet hatása alatt Rubakin alávetette magát a megadás elmélete valamely válfajának.

Önéletrajzi feljegyzéseiben, melyeket 1928-ban írt, Rubakin azt írja, hogy:

"Azef ügye őt nemcsak arra vette rá, hogy mindig a párton kívül legyen, de arra is, hogy kiirtson minden terrorizmust forradalmi világnézetéből... Feltételezve, hogy az ellenséges frontot könnyebben és alaposabban lehet szétzuzni a propaganda segítségével, mint a terror bármely fajtájával, kínzásokkal és egyéb vérontással, ettől az időtől kezdve minden figyelmét a propaganda tudományos elméletének megalapozására összpontosította".

Amint láttuk, attól az időtől kezdve, hogy Rubakin bibliopszichológiai könyveit kezdte írni, már határozott "pacifista" világnézete lett, melynek alapján neki viszonylag könnyű volt - különösen környezetének hatása alatt - áttérni azoknak a nézeteknek filozófiai területére, melyeket olyan találóan jellemezett Karpinszkij.

Itt kell keresni Rubakin idealista elméletének gyökereit, amelyek befonódtak a bibliopszichológia elméletébe minden belső kapcsolat nélkül és ellentmondásban mindazzal, amit ő előzőleg egész életében írt és csinált.

De mindezek mellett Rubakin úgy vélte, hogy bibliopszichológiája valóban szigorú bírálatban fog részesülni és mintegy a kritika ellen védekezve írja a fentemlített önéletrajzi feljegyzéseiben:

"Én nem azok közül való vagyok, akik már megtalálták az igazságot, hanem azok közül, akik életük végéig keresik azt. Ezért én sohasem érzem magam képesnek arra, hogy bármilyen pártnak alávéssem magamat..."

Ha lehántjuk a rubakini elmélet idealista héját, akkor észre kell vennünk, hogy eddig még az orosz irodalomban és pszichológiában senki sem élezte ki így az olvasó, a könyv, és a szerző kérdését és a bibliopszichológia sok problémája várja még a kutatókat, akik a tudományban a kérdéseket megillető helyre állíthatnák azokat.

A bibliopszichológiát összes vonatkozásaiban láthatjuk, hol a gondolatok különös szárnyalását és beszédünk legmélyebb pszichológiai analizisét, annak hatását az olvasóra, a bibliológia egészének analizisét, hoi pedig az állítások mély ellentmondásait. De mindezek a gondolatok nagy elméleti és gyakorlati érdeklődést tárnak fel. El lehet mondani, hogy Rubakin az első és egyelőre az egyetlen ember, aki az olvasó és a könyv és azok kölcsönhatásának problémáját felvetette és ezt a munkát nem absztrakt ítéletek alapján végezte, hanem az ezen a területen szerzett több mint félévszázados tapasztalat, az olvasóktól kapott sok ezer levél és a velük való közvetlen kapcsolat alapján, a saját tudományos-népszerű könyvecskéi nyelvének kidolgozása és annak az olvasókra tett hatásának vizsgálata alapján, a könyvek kiválogatása és az általános, kollektív, csoportos és egyéni katalógusok és olvasóprogramok kidolgozása alapján.

Vitkozni kell mint tévedésekkel Rubakin sok állításával és következtetésével, de nem lehet elvetni egész sor következtetésének értékét, mely még máig is várja kidolgozását.

Kétségtelen, hogy Rubakin tudományos munkái az olvasó és a könyv pszichológiájának tanulmányozása területén széleskörű kutatás tárgyai lesznek és elgondolásait fel fogják használni.

Fordította: Somogyi Anna

- (1) Étjudü o ruszskoj csitajuscsej publike. 1895
- (2) Praktika szamoobrazovanija. 1914
- (3) Pisz'ma k csitateljam o szamoobrazovanii. 1913
- (4) Introduction à la psychologie bibliologique. 2. vol. Paris, 1922.
- (5) Osznovü i zadacsi bibliologicszeszkaj pszihologii,
- (6) O szberezszenii szil i vremeni v dele szamoobrazovanija. 1914.
- (7) Étjudü po pszihologii csitatel'sztva. 1914.
- (8) Bibliologicszeszkaja pszihologija kak teorija i praktika knizsnogo dela. Praga, 1921.
- (9) Csto takoe bibliologicszeszkaja pszihologija? Leningrad, Kolosz, 1924.
- (10) Pszihologija csitatelja i knigi. Moszkva-Leningrad, Goszizdat. 1928.

Egyéb művei

Opüt programü iszszledovanija literaturü dlja naroda. 1889.
 Knizsnüj potok. Faktü i cifrü iz isztorii knizsnogo dela v Roszszii za poszlednie 15 let. = Ruszszkaja müszl'. 1903. 3. 12. no, 1904. 4. no, Pisz'ma k csitateljam o szamoobrazovanii. = Novij zszurnal dlja vszeh. 1911. 28. no. 30-35, 37-38. p.
 Szredi knig. 1, 2, 3 T. (3. T. befejezetlen). 1911-1915.
 Rubakin, Nikolaj - Bethmann, Marie: La psychologie de la bibliothèque populaire. = Mission sociale et intellectuelle des bibliothèques populaires. Paris, 1937. 127-175. p.

RUBAKINRÓL SZÓLÓ MŰVEK BIBLIOGRÁFIÁJA (IDŐRENDEN)

- FERRIERE, Adolphe: Lex psychologie bibliologique d'après les documents et les travaux de Nicolas Roubakine. = Archives de Psychologie. 1917. 7-132. p.
 TURIN, Lydia: Dr. N. Roubakin on biblio-psychology. = Psyche. 1929. April. 74-93. p.
 OTLET, Paul: Traité de documentation: le livre sur le livre. Bruxelles, 1935.
 KOSTENINCZOVNA, K.: Nikolaj Rubakin. = Bibliotekarz. 1947. 9-10. no. 130-131. p.
 BETHMANN, Marie: L'Institut Roubakine de Psychologie Bibliologique à Lausanne. = Revue de la Documentation. 16. vol. 1949. 1. fasc. 17-18. p.
 RUBAKIN, A.N.: Nikolaj Alekszandrovics Rubakin. = Szovetszkaja Bibliografija. 1957. 45. vüp. 42-50. p.
 MAVRICSEVA, K. G.: N. A. Rubakin -vüdjajuscsijszja propagandiszta knigi. = Szovetszkaja Bibliografija. 1957. 45. vüp. 51-65. p.
 Iz perepiszki A. Sz. Novikova-Friboja sz N. A. Rubakinüm. = Novij mir. 1959. 8. no.
 FOMINA, V. A.: Iz neopublikovannüj pizsem G. V. Plehanova k N. A. Rubakinu. = Voproszi filosofii. 1959. 9. no.
 OSZOVCEV, Sz.: Cselovek, obogativszij ruszszkaju kul'turu. = Neva. 1959. 12. no.
 JANOVSZKIJ-MAKSZIMOV, N.: Naszledie N. A. Rubakina. = Voproszi literaturii. 1959. 12. no.
 FONOTOV, G. P.: Obszsesztvenno-politicszeszkoe znacszenie recenzii V. I. Lenina na knigu N. A. Rubakina "Szredi knig". = Szovetszkaja Bibliografija. 1960. 2(60). no. 23-34. p.

- ANKUDOWICZ, J.: N. A. Rubakin. = Bibliotekarz. 1960. 11-12. no. 345-351. p.
- NAHIRNY, V. C.: The Russian intelligentsia. = Comparative studies in society and history. 4. vol. 1962. 4. no. 403-435. p.
- CSEBNIKOV, I.: Bez voszkreszenij i kanikul. = Nedelja. 1962. 28. no. Iz arhiva N. A. Rubakina. = Zapiszki otdela rukopiszej Gosz. biblioteki im. V. I. Lenina. 25. vúp. 1962.
- AREF'EVA, E. P.: N. A. Rubakin, kak szobiratel' i ego biblioteki v Szovetszkom Szozjuze. = Kniga. 8. izd. Moszkva, Vseszozjuznaja knizsnaja palata, 1963.
- IVANOVA, L. M. - Szidorova, A. B. - Csarusnikova, M. V.: Arhiv N. A. Rubakina, Pisz'mo V. A. Karpinszkogo k N. A. Rubakinu. = Zapiszki Otdela rukopiszej Gosz. biblioteki im. V. I. Lenina. 26. vúp. 1963.
- RUBAKIN, A. N.: "Szredi knjig". = Znamja. 1964. 4. no.
- RAZGON, L. V.: Poszlendnij énciklopediszt. = Puti v neznakomoe. 4. szb. Moszkva, Szovetszkij pizsatel', 1964.
- AREF'EVA, E. P.: Voproszi teorii i praktiki bibliotekovedenija v trudah N. A. Rubakina. Avtoreferat kandidatszkoi diszsertacii. Moszkva, 1965.
- RAZGON, Lev Émmanuilovics: Pod sifrom "Rb", Kniga o N. Rubakine. Moszkva, Znanie, 1966.
- SIMSOVA, Sylva: Nicholas Rubakin and bibliopsychology. = Libri. 16. vol. 1966. 2. no. 118-129. p.
- SIMSOVA, S.: The Rubakin experiment: a preliminary report. = Research in librarianship. 1. vol. 1966. 4. no. 90-97. p.

A FOTOKROMATIKUS MIKROMÁSOLÓ ELJÁRÁSRÓL

A National Cash Register Company (NCR) már évek óta kutatásokat végez a mikroformában való tárolás terén.⁺ A fáradozások eredményeként fejleszték ki a PCMI (Photocromic Micro Image = Fotokromatikus mikromásoló) eljárást, amely gyakorlatilag elsőízben teszi lehetővé nagy mennyiségű mikroképrélevétel tárolását, tömeges sokszorosítását és terjesztését. Sikeresen alkalmazták a lineáris kicsinyítést 115:1-től 150:1-ig, amely megfelel 11500-tól 30000:1-ig felületi kicsinyítésnek, különböző eredetű, mint pl. nyomtatott szövegek, fényképek, rajzok, ujjlenyomatok alkalmazásánál. Kidolgoztak - prototípusban - készülékeket, amelyekkel bemutatható, hogyan lehetséges megfelelő fedettségű mikroképek gazdaságos példányszámu előállítása, ami azt jelenti, hogyan lehet a másolatokat könnyebb terjesztés érdekében sorozatban sokszorosítani, utána olvasókészülékkel olvasni és visszanagyítani.

A teljes biblia 1245 oldala

Az eljárás lehetőségeinek bizonyítására egy teljes bibliakiadás 1245 oldalát mikromásolatban egyetlen dia méretre vették fel. A kicsinyítés mértéke itt 220:1, a felületi kicsinyítés pedig 48400:1-hez volt. A bibliai szöveg mikrotárolásához szükséges felület kb 12,5 négyzetcentiméter.

⁺ Az eljárást ismertető prospektus a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 2-2692 számon található.

Több mint 100 millió könyvoldalt sokszorosítottak eddig 220:1 mértékben mert meg akarták ismerni a gyakorlatban a felmerülő problémákat, és a jövőbeni NCR rendszerek tekintetében tapasztalatokat gyűjtöttek és megfelelő technikát fejlesztettek ki.

A MIKROMÁSOLAT-TECHNIKA TÖRTÉNETE

A mikromásolat technikájának kezdete 1839-ig nyúlik vissza. Ekkor értesült a világ először két sikeres fényképezési eljárásról a mikroképek előállításánál. A mikrofényképezés fejlődésének első két évtizedében két férfi tevékenysége volt jelentős. John Dancer angol tudós, feltaláló és optikus 1839-ben azzal vált híressé, hogy először sikerült mikromásolatot készítenie. Ehhez az akkoriban felfedezett dagerrotipet alkalmazta. Elismerés illeti őt sok más további kísérlet miatt is, amelyekből a mikrofilm mint szövegek és rajzok sokszorosításához és tárolásához szükséges gyakorlati eszköz származott. A mikrofilmek kereskedelmi alkalmazását a francia feltalálónak és portréfényképésznek, René Patrice D a g r o n-nak köszönhetjük.

Dancer és Dagron munkájukkal utat mutattak a mikromásolatok fényképezési előállításához, kevésbé érintették azonban az új eljárás közvetlen gyakorlati alkalmazását.

Az eljárás népszerűségének előfeltétele, hogy a mikromásolatok tömeges előállítása gazdaságos és megbízható legyen.

Mint előnyös tárolási eljárás elterjedésében, fordulópontot jelentett az 1936-os év a mikromásolásban. Csak a legújabb korban került azonban előtérbe a mikrotárolási eljárás. Ma pedig már sürgető szükségesség!

Ez az oka annak, hogy az irattári anyag ma már többnyire kétféle formában áll rendelkezésre: eredetiben és másolatban vagy eredetiben és mikromásolatban. A mikromásoló eljárások és mikromásoló rendszerek ma már az elektronikus adatfeldolgozó készülékekkel együtt tulajdonképpen felölelik az információ-feldolgozás, tárolás és visszakeresés egész területét. Ha a két eljárást feldolgozásuk szempontjából összehasonlítjuk, akkor meglepetésszerűen kiderül, hogy az elektronikus adatfeldolgozás mind alkalmazásban, mind pedig a felhasználásra kerülő készülékek számának tekintetében a mikromásoló eljárást messze túlszárnyalja. Emellett tekintetbe kell venni, hogy az elektronikus adatfeldolgozás csak körülbelül 15 év óta kerül kereskedelmi felhasználásra. Egyre több bizonyíték merül fel ennek az előnynek kiegyenlítéséhez. Számos formában használják ma a

mikromásolatokat, nemcsak archiv jellegű iratok megőrzéséhez, hanem rendszer-szervezésnél is.

Európában a mikrofilmlapok alkalmazása tudományos műveknél és egyéb könyvtári célokra széles körben elterjedt. Az Egyesült Államokban először nem ez volt a helyzet, de később felismerték, hogy a mikrokártyák nagy gyakorlati lehetőségeket nyújtanak a jelenlegi kereteken túl is, mindenekelőtt eredeti tudományos művek sokszorosításánál és széleskörű terjesztésénél.

Ma a kereskedelemben a 45:1 kicsinyítési mérték szerint működő mikro-másoló rendszereket alkalmazzák, amelyek az iratok állandóan növekvő tömege miatt kerülnek felhasználásra. A megfelelő készülékek már hosszabb ideje használatban vannak, nagyteljesítményű és irodai változatban egyaránt. Így a felvevő készülékek, sokszorosító készülékek, olvasókészülékek, visszanyagító készülékek és hasonlók gazdaságosság tekintetében számszerűen is elegendő mennyiségben állnak rendelkezésre. A hagyományos fototechnikai gyakorlattól függő korlátozó-sok (ahová a nem ezüsthalogéneken alapuló másolatok is beletartoznak) minde-ideig utjába álltak a készülékek fejlődésének, melyek az eredeti anyagok másola-tát több mint 45-szörös kicsinyítésben tudják előállítani és alkalmazni.

AZ ELJÁRÁSOK VIZSGÁLATA

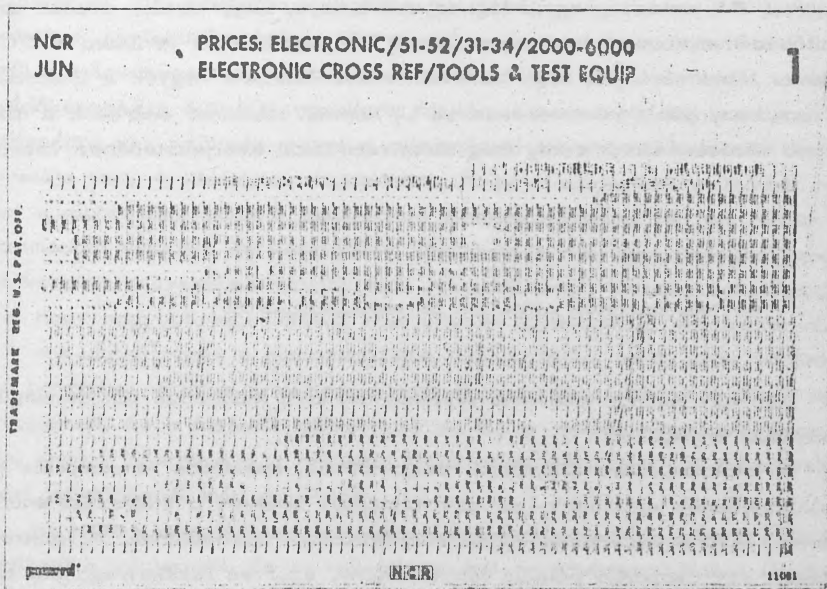
Eredeti iratok. Hogy milyen könnyű vagy nehéz egy használható másolatot készíteni, az túlnyomóan a másolásra kerülő irat állapotától függ. Ugyancsak nagy jelentősége van a sokfajta eredeti anyag típusának és méretének is. Tipikus ere-deti anyagoknak tekinthetők a nyomtatott szövegek, fényképek, kéziratos szöve-gek, térképek és rajzok.

Minőségi követelmények. A megbízható megvilágítási határértékek a mikro-felvételek visszanyagításánál szükséges élességhez és eredetihez való egyezés-hez igazodnak. A többszörös másolás minden fényképészeti eljárásnál minőségi rosszabbodáshoz vezet. Ezenkívül a megvilágítási határértékek tekintetében nagy jelentősége van a kontrasztosságnak is. Mindenütt, ahol mikrogyűjtemények van-nak, arra az érthető következtetésre jutnak, hogy az eljárást kizárólag a vissza-nagyítás minősége szerint ítélik meg, anélkül, hogy megfelelően figyelembe ven-nék az eredeti dokumentum minőségét.

A mikrofilm alkalmazása rendszerint a szükségességtől, nem pedig a sze-mélyes előnytől függ. A tisztán technikai szolgáltatás nem érdekli a felhasználá-

lót, ezért a mikrogyjteményt aszerint itéli meg, hogyan kell magát az olvasásnál megeröltetnie.

A legjobb visszaadás érdekében a mikromásoló eljárásnak a másoló formátumokra kellene támaszkodnia, ezek olyan nagyságúak, amelyeneket a mindenkori archivrendszer adottságai megengednek. A legnagyobb formátumok nem mindig azonosak a rendszer legkedvezőbb gazdaságosságával. A legjobb kompromisszumot a gyakorlat nyújtja.

3200 oldal fotokromatikus mikromásolata

Tömeges mikromásolás. A tömeges mikromásolásnál az a fontos, hogy a hibás mikrofelvételek százalékos aránya csekély legyen. Az erősen kicsinyített mikrofelvétel nagy számának egyidejű másolása egyetlen felületre tudásunk szerint sehol sem került a gyakorlatban bemutatásra, mielőtt az NCR mikromásoló eljárást kifejlesztették.

Az erősen kicsinyített mikrofelvételek tömeges előállításánál egészen más utakat kell követni, mint a szokásos mikrofilmeknél. A mikromásoló eljárást már az eredeti példány másolásának szakaszában meg kell vizsgálni a modern technika hatékony minőségvizsgálati módszereivel. Az irodalomban mindig újra és újra szó esik a mikroszkopikus képek vizsgálatának szükségességéről és ez már 100 éve így megy. Ez a követelmény abból a viszonylag nagy valószí-

nüségből származik, hogy a mikromásoló eljárás valamelyik szakaszában hibák léphetnek fel, amelyeket nem megfelelő élességbeállítás, helytelen megvilágítás stb. okozhatnak. A legtöbb esetben valamilyen emberi tévedésről lehet szó. A szokásos fényképészeti filmek alkalmazásánál a vizsgálatnál az a nehézség adódik, hogy az esetleges hibákat a film végleges előhívása előtt nem lehet megállapítani. Így egy vagy több mikrofelvétel kijavitása a teljes irat újra való felvételét követeli meg. Ahogy a tapasztalat megmutatta, a hiba jelentősége ró a kicsinyítési mérték növelésével.

A PCMI rendszer egyik legnagyobb előnye, hogy minden eredeti matrix készítésénél mindenkor lehetséges annak átvizsgálása és javítása. A PCMI rendszer lehetővé teszi, hogy ezrével eredeti matrixra vegyék a lineárisan 150.1-re kicsinyített mikrofelvételeket. Új kontakt másolási eljárások a mikromásolatok alkalmazásának eddig még soha nem látott kiterjesztéséhez vezetnek.

FOTOKROMATIKUS ANYAGOK ÉS ALKALMAZÁSUK

Az NCR kutatók százával fejlesztették ki a különböző tulajdonságu fotokromatikus anyagokat.

A fotokromatikus vegyületek megfordítható, spektrális abszorpciós hatásokkal különböznek egymástól (pl. színváltozás), amelyek a sugárzási energia hatására látható vagy azzal határos spektrumban jelentkeznek. A fotokromatikus anyagok egy csoportja például fényérzékeny, szerves festőanyagokból áll. Az NCR fotokromatikus rétegek megfelelő hordozó rétegben elosztatott festékmolekulákból állnak. A fotokromatikus rétegek megjelenésükben és más vonatkozásban is hasonlítanak a fényképészeti emulziókhoz. Ugyanazokra a hordozókra vihetők fel, mint a fényképészeti emulziók, és elsőrendű élesség-visszaadási képességgel tűnnek ki. Ezenkívül lehetővé teszik a pozitív-negatív és pozitív-pozitív másolást. A fotokromatikus rétegek azonban sok szempontból különböznek a fényképészeti ezüstnagén emulzióktól. Teljesen szemcsészetmentesek, elsőrendű a feketedési görbéjük és nagy vonalélességgel rendelkeznek.

A kép a megvilágítás után azonnal láthatóvá válik, anélkül, hogy szükség volna előhívási folyamatra. Mivel megfordítható megvilágításról van szó, az irat felvétel közben ismételtelen optikailag letörölhető és újra felvételezhető.

A kép megjelenik, ha a fotokromatikus réteg molekuláit megfelelő hullámhosszúságu fénysugarakkal megváltoztatják.

Szemcsementességük miatt a fotokromatikus lemezeknek elméletileg korlátlan feloldó képességük van. A jelenleg rendelkezésre álló objektívek és a folyamat első fokozata - a hagyományos 35 mm-es mikrofilm - azonban határokat szabnak. Például: a hagyományos mikrofilm iránti legcsekélyebb követelménynél az elméleti feloldóképesség 120 vonal/mm, a PCMI Camara Recorder felvevőkészülék a további kicsinyítésnél 10:1-hez, vagyis 1200 vonal/mm. Az említett optikai korlátozások 700 vonal/mm valóságos feloldóképességet adnak. A javítható PCMI eredetinek kontaktmásolásával 600 vonal/mm-es feloldással nyerhetünk másolatot. Erről a másodnegatívról kontaktmásolással átlátszó kép keletkezik, amelynek feloldóképessége 500-600 vonal/mm. Miután legkevesebb 400 vonal/mm feloldó képességre van szükség, ezzel a mikromásoló folyamatnak jelentős biztonsági tényezője van. A kísérletek megmutatták, hogy a mindenkori utolsónak nyert másolat további másolásánál 6 százalékos élességvesztés lép fel. Habár a PCMI mikromásoló technika és készülékek alkalmazása már igen kielégítő eredményekhez vezetett, fejlesztésük tovább tart. Az alkalmazott technika lehetőséget nyújt arra, hogy nagyobb teljesítményt alacsonyabb költségekkel érjünk el.

Az utolsó lépés a mikromásolatok felhasználása előtt, azok védőréteggel való bevonása. Fontos a végleges levonat megvédése, miután a filmek könnyen karcolódnak, és a fogástól károsodhatnak. Ez a mikrofilmpar szokásos problémája, aminek jelentősége a nagyobb kicsinyítési méreteknél és megnövekedett tárolási lehetőségnél még növekszik.

Az NCR a mikrolevonatokat jelenleg plasztikréteggel vonja be. Így könnyen kezelhető a végtermék, és az ujjlenyomatokat és szennyeződést a fényképeszeti réteg megsértése nélkül le lehet törölni. A plasztikréteg felületén található karcolások nem okoznak nehézséget, miután az olvasásnál az élességi területen, a tulajdonképpeni képhordozóra beállított optikán kívül fekszenek.

MILYEN LESZ A JÖVŐ?

Az NCR mikromásoló készülékek, kérdező egységek és egy központi számítógép kombinációja az írott és nyomtatott anyag rendszerezett begyűjtésének és hozzáférhetőségének az eredeti kutatási célok és elképzelések szerinti megvalósítását igen megközelítik.

Elméletileg így minden felhasználónak lehetősége van az érdeklődési köréhez tartozó minden dokumentum mikromásolatban való tanulmányozására és

a dokumentumokat könnyen lehet tárolni, visszakeresni, eredeti nagyságban ki-
vetíteni és szükség esetén kivánságra visszanaagyítást nyerni. A PCMI mikro-
másoló eljárás alább felsorolt tulajdonságai nagyon sokat ígérők az üzleti élet-
ben való jövőbeni alkalmazásnál:

Alkalmazkodóképesség az eredeti tájékoztatási adathordozókhöz (tetszés
szerinti index választása);

Az egyes dokumentumokhoz való gyors és tetszésszerű hozzáférhető-
ség (ennek időtartama 15 másodperc);

Nagy tárolási lehetőség (150:1-nél 3200 oldalig);

Levonatok gazdaságos készítése;

Gazdaságos, decentralizált tárolás;

Könnyen szállítható, nem helyhez kötött irattárolás;

Gyors előállítási lehetőség;

Nagyszámu mikrodokumentum gazdaságos szétküldése.

Igaz ugyan, hogy a mikromásolat formájában való tárolás nem szabadítja
fel az értelmet az osztályozás és dokumentumok visszakeresésének problémái-
tól, mégis az eljárás nagyarányu rugalmassága folytán az archiválás területén
nagy lehetőségei vannak.

PÉLDÁK A FELHASZNÁLÁS LEHETŐSÉGEIRŐL

PCMI mikromásoló eljárás. Ez az új eljárás első ízben teszi lehetővé
nagy számu mikrofelvétel magas intenzitású praktikus tárolását, sokszorosítását
és terjesztését. A tárolt adatokat a megfelelő olvasókészülékkel a legrövidebb
időn belül vissza lehet keresni és felhasználni.

A PCMI kapacitásának bemutatására az NCR a Biblia valamennyi oldalát
(1245) egy kis darab filmlapra 3,5x4 cm méretben felvette. Az így elért 220:1
kicsinyítés 48400:1 felületi kicsinyítést jelent. Egyetlen ilyen fotokromatikus le-
mezről 15 000 másolatot lehet készíteni igen alacsony költséggel. Ez pedig meg-
felel 18 675 000 oldal nyomási folyamatnak!

Katalógusrendszer. Az első működő rendszert a katalógizálás területén
fogják alkalmazni. Számos nemzeti szervezet küzd a folyamatosan kumulált kö-
tetkatalógusok publikálásának problémáival. Különösen tipikus példája ennek az
5000-12 000 oldal terjedelmű kötetkatalógus, de nagy szervezeteknél 100 000 ol-
dalas katalógusok is előfordulnak. Ezek a számok mutatják, hogy a változtatá-
sok, nyomás és szétküldés költségei periodikusan ismétlődve nagyon magasak.

A PCMI rendszer alkalmazásánál a katalógusokat 105x148 mm-es átlátszó filmlapra veszik fel, így több ezer katalógusoldal kerül egy filmlapra. Egy nagy katalógus helyigénye ezáltal abszolút minimálissá válik, 5 átlátszó film 105x148 x19 mm helyet foglal el, és kb. 34 gramm a súlya. A szétküldés olcsósága mellett a PCMI mikrofilmlapok mindenkor hozzáférhetőek, és lehetővé teszi az egyes keresett tájékoztatás azonnali rendelkezésre bocsátását.

Könyvtárak. Miután a tájékoztatás mennyisége jelenleg egyre gyorsabban nő, sok könyvtár kéyszerül arra, hogy munkalehetőségeit nagy mértékben kiegészítse. A PCMI mikromásoló rendszer felhasználásával a különböző könyvtárak dokumentumait mikrofilmlapokkal helyettesíthetik. Ezzel az új rendszerrel a könyvtárak abba a helyzetbe kerülhetnének, hogy könyveik számát jelentősen növeljék, a felállítási hely egyidejű jelentős csökkentésével. Ezenkívül a pénzügyi kereteket is jelentősen csökkenteni lehetne.

Példaként megemlítjük, hogy a washingtoni Kongresszusi Könyvtár 412 km hosszú polcain felállított könyvmennyiség PCMI mikrofilmlapok alkalmazásával 6 egyszerű szekrényt foglalna el.

Mikromásolat-kiadványok. Lehetséges talán, hogy a könyvtárak a könyveket a kiadótól PCMI mikromásolat formájában kapják. Az ilyen fajta "könyvek"nél természetesen nem merül fel az oldalak és ábrák károsodása (pl. kitépése, kivágása).

Mindezen szempontokat összefoglalva, ennek a haladó technikának jövőjét nagyon kedvezően lehet megítélni. Néhány pontban ez a jelenlegi rendszer természetes továbbfejlesztése, míg másokban a rég ismert és nehéz problémák megoldását jelenti.

Ez az elgondolás természetesen hatalmas "missziós" munka végrehajtását igényli. Ha azonban ügyelembre vesszük, hogy az előzőkben megemlített tájékoztatási anyag rohamos növekedése minden oldalon ismertté válik, úgy ez a rendszer a fennálló problémák megoldását nyújtja.

A KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI MUNKA EREDMÉNYEI ÉS GONDJAI A SZOVJET AKADÉMIAI KÖNYVTÁRAKBAN

M. V. Varfolomeeva

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája kiterjedt könyvtári hálózatának problémáival foglalkozó folyóirat /Bibliotecsno-Bibliograficeszkaja Informacija/ cikkét a könyvtárakban folyó könyvtártudományi munka értékeléséről az alábbiakban kivonatossan közöljük. A teljes szöveg magyar fordítása a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban F 3788 számon található.

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága 1959-ben határozatot hozott a könyvtárügy továbbfejlesztéséről,⁺ amely határozat döntő hatással volt a könyvtártudomány területén folyó munka színvonalának emelésére is. Komoly munkát végeztek a könyvtárosok képzésének megjavítása érdekében az egyetemeken és főiskolákon, számos tankönyvet és tansegédletet adtak ki, amelyek összefoglalják a szovjet könyvtártudomány jelenlegi szakaszának alapelveit; jelentősen növekedett a nagyobb tudományos könyvtárak kollektívái összeállításában publikált alapvető művek száma, növekedett az olyan tudományos konferenciák száma, ahol a könyvtártudomány kulcsproblémáit vitatták meg, befejezték a szovjet osztályozási rendszer kidolgozását.

A szovjet könyvtártudomány általános eredményei mellett azonban vannak még komoly hiányosságok is: a könyvtártudomány elmélete erősen elmaradt a gyakorlattól, nincs egységes rendszer a tudományos káderek képzése területén, a könyvtártudományi központokban nagyon gyenge a tudományos munka szervezete.

A szovjet könyvtártudomány sikerei és hiányosságai függnek valamennyi típusú könyvtár fejlettségi színvonalától, ezek között a Szovjetunió Tudományos Akadémiája könyvtárainak és a szövetséges köztársaságok akadémiai könyvtárainak fejlettségi fokától is.

⁺ Magyar szöveg: Könyvtári Figyelő 1959. 8. sz.

Célszerűnek látszik röviden áttekinteni az akadémiai könyvtárak munkájának eredményeit a könyvtártudomány területén az elmúlt hétéves terv /1959-1965/ időszakában és áttekinteni az 1966-1970. évi ötéves terv célkitűzéseit.

A hét év alatt az akadémiai könyvtárak gyakorlati és elméleti munkája elsősorban arra irányult, hogy általános együttműködést alakítsanak ki az akadémiai intézmények között a tudományos kutatómunka területén rájuk háruló tervfeladatok ellátásában.

1959-1965 közötti években az akadémiai könyvtárak állománya 12 millió nyomtatott egységre emelkedett és 1970-re eléri az 52 millió egységet; az olvasók száma 50 000 fővel emelkedett és elérte a 197 000 főt, a felhasznált irodalom száma évente 13,5 millió egységgel növekedett.

Az említett időszakban számos új, modern módszert alkalmaztak az olvasószolgálatban és egyéb könyvtári munkaterületen is.

Az utóbbi években több akadémiai könyvtárban bevezették az új szovjet osztályozási rendszert; ez biztosítja a katalógusok modern színvonalát. Kidolgozták az állománygyarapítási profilokat az egyes könyvtárakban, ami lehetővé teszi, hogy tudományos alapokra helyezték az irodalom gyűjtésével kapcsolatos munkát. Az akadémiai hálózat központi állománygyarapítása és katalogizálása jó feltételeket biztosít a könyvtárak irodalommal való ellátására és az egységes katalógusok kialakítására.

A központi katalógusok a hálózat nagy könyvtárainak állományáról, az új beszerzések kiállítása és aktív propagandája, a szabadpolcos rendszer további bővítése, továbbá az egyes akadémiai könyvtárak publikációs munkájának növekedése azt jelzi, hogy ezek a könyvtárak tettek lépéseket a növekvő feladatok megoldása érdekében.

Vannak eredmények a tudományos és a módszertani munka terén is.

Tudományos konferenciák szervezése és ezt követően a konferenciák anyagának kiadása, a könyvtári munkaszervezés egyes problémáinak tudományos és módszertani kidolgozása és a gyakorlat ismertetése, a tudományos és könyvtári tanácsok munkája, mindez jellemző az akadémiai könyvtárak tevékenységére.

Csupán az utóbbi hét évben az akadémiai könyvtárak 745 könyvtártudományi jellegű publikációt tettek közzé, ezek között 39 önálló kiadvány, 21 gyűjtőmunkás kiadvány, 622 cikk a különböző szakfolyóiratokban. Ezek a legtöbb esetben a könyvtári munka legkülönbözőbb területén kialakult gyakorlatot ismertetik.

A hét év folyamán megjelent publikációk elemzése azt mutatja, hogy a kiadványok mennyiségileg és terjedelmileg is növekedtek. Így például a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára és a Szovjetunió Tudományos Akadé-

miája Szibériai Osztályának Tudományos Műszaki Könyvtára 1959-ben 3 cikk-gyűjteményt adott ki. 1965-ben öt gyűjteményes kiadvány jelent meg, ezek közül hármat a Lett, a Belorusz, illetve az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtára adott ki, 1961-ben hat módszertani segéd-könyvet adtak ki, és 1965-ben huszonegyet. Jelentős mértékben növekedett a cikkek és recenziók publikálásának száma is. A monografikus kiadványok készítése majdnem ugyanazon a színvonalon maradt (1959-ben hetet, 1965-ben nyolc monografikus kiadványt adtak ki), ellenben növekedett a szövetséges köztársaságok akadémiai könyvtárai által kiadott monográfiák száma (1959-ben három, 1965-ben öt).

Az akadémiai könyvtárak periodikus kiadványai között különös helyet foglal el a "Bibliotecsno-bibliograficeszkaja Informacija Bibliotek Akademii Nauk SzSzsZR i Akademij Nauk Szozjuznuh Reszpublik" című folyóirat - az akadémiai könyvtárak cikkeinek 50 százaléka e folyóirat hasábjain jelent meg.

A könyvtártörténet területén folyó munkákat különösen a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtára (egy monográfia, ötvenhat cikk) és a Litván Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiája Könyvtára (egy monográfia, tizennégy cikk) publikál. A többi könyvtárak közül meg kell említeni a Gruz Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtárát, amely egy monográfiát és két cikket publikált a könyvtártörténet kérdéséről, valamint a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Szibériai Osztálya Tudományos-Műszaki Könyvtárát, amely a könyvtár történetéről egy gyűjteményes kiadványt és öt cikket jelentetett meg.

Az állománygyarapítás kérdéseire a legnagyobb figyelmet a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtárában fordították, különösképpen a külföldi irodalom gyarapítását illetően (a kérdésről 42 tanulmány jelent meg, ezek között egy monográfia és egy cikkgyűjtemény). A kérdésről a többi könyvtárak is jelentettek meg cikkeket, ismertetve az egyes könyvtárak állománygyarapítási problémáit.

A továbbiakban a beszámoló rés zletesen ismerteti egyes további problémákkal kapcsolatos publikációk eredetét, jellegét és számát. Itt csak a publikációk számát és jellegét ismertetjük táblázatosan, a szovjet akadémiai könyvtárak publikációs munkája témaköri megoszlásának érzékeltetésére:

	Cikk	Önálló mű	Módszertani kiadvány
Katalógus problémák (címlírás, osztályozás, katalógusszerkesztés)	91	-	-
Állomány	46	2	13
Olvasószolgálat	57	-	-

A tudományos tanácskozások, konferenciák közül meg kell említeni az akadémiai könyvtárak igazgatói számára került hatodik, hetedik, és nyolcadik tanácskozást, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája jubileumi konferenciáját, amelyet a Szovjetunió Tudományos Akadémiája V. P. Volgin Társadalomtudományi Alapkönyvtára közösen rendezett a Moszkvai Egyetem Könyvtárával, az Azerbajdzsáni Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiája Könyvtárának rendezésében megtartott tudományos konferenciát "A könyvtári munka kérdései a köztársaság területén" címen.

A tudományos munkában komoly helyet foglal el a disszertációk elkészítésével és megvédésével kapcsolatos kutató munka. 1959-1965-ben az akadémiai könyvtárakban tizennégyen védtek meg disszertációt és 49 fő kezdte meg disszertációjának összeállítási munkáját.

Az akadémiai könyvtárak 1966-1970-re kidolgozott ötéves terve tervei veszi a könyvtártudományi kutatások és a könyvtárak tudományos kádereinek további fejlesztését.

A könyvtári tervek alapján az ötéves tervidőszak végére 55 monográfiát, 30 gyűjteményes kiadványt, 79 módszertani segédkönyvet, a könyvtártudomány legkülönbözőbb kérdéseiről disszertációs témák kidolgozását tervezik.

Jellemző összehasonlító adatok az 1961-1965-ben publikált és 1966-1970-re tervezett publikációk számáraól:

	1961-1965-ben publikáltak	1966-1970-re tervebevet
Önálló kiadványok	26	55
cikkgyűjtemények	16	30
módszertani anyagok	66	79

A tudományos munka kérdéskörébe mind gyakrabban beleveszik az olyan fontos témákat, mint a Szovjetunió könyvtárügye fejlődésének története, Lenin műveinek kiadása és elterjesztése a Szovjetunió egyes területein, sajtótörténet, könyvtártörténet.

A disszertációk többsége nem a könyvtártudománnyal, illetve bibliográfiával foglalkozik. Nagyon sok téma foglalkozik a könyvtári munkával közvetve összefüggő kérdésekkel. (Pl. az új- és legújabb kori történelem, közgazdaságtan, filozófia, orientalisztika.) Üdvözölni kell a könyvtári dolgozóknak a tudomány különböző területei iránt megmutatkozó érdeklődését és tudományos tevékenységüket, több figyelmet kellene azonban szentelni a könyvtártudományi és bibliográfiai problémáknak.

Áttekintve a központi akadémiai könyvtáraknak a könyvtártudomány területén elért eredményeit, célszerűnek látszik külön-külön foglalkozni egy-egy könyvtár tevékenységével.

Komoly tudományos tevékenységet fejt ki a könyvtártudomány területén. A Könyvtár a következő kiadványok megjelentetését tervezi:

	1961-1965-ben kiadott	1966-1970-ben kiadásra tervezett
Monográfia	10	12
Cikkgyűjtemény	6	6
Módszertani-instruktív segédletek és tájékoztatók	2	3
Közreműködés a könyvtári-bibliográ- fiai osztályozási táblázat kiadásának kidolgozásában	23	25

A könyvtár munkatársai közül a hétéves terv folyamán 5 doktori disszertációt védtek meg (az irodalomtudomány, nyelvtudomány, biológia, általános történelem, a Szovjetunió története), és ezek között egyetlenegy sem foglalkozott a könyvtártudomány, bibliográfia, könyvtörténet kérdéseivel. Jelenleg hat doktori disszertáció megvédésére készülnek, ezek között kettő könyvtártudományi, kettő biológiai, és kettő más szakterület kérdéseivel kapcsolatos,

A SZOVJETUNIÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIAJA V. P. VOLGIN
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ALAPKÖNYVTÁR:

	1961-1965-ben kiadott	1966-1970-ben kiadásra tervezett
Monográfia	2	1
Cikkgyűjtemény	4	2
Módszertani-instruktív kiadvány	7	36

Négy disszertációt megvédtek -nyolc disszertáció megvédésére készülnek. A megvédett és megvédésre kerülő disszertációk tematikája nem függ össze a könyvtártudománnyal és bibliográfiával; az új- és a legújabb kor történetével, közgazdaságtannal, filozófiával, orientalisztikával kapcsolatosak.

Az ötéves terv folyamán a könyvtár több fontos munkát tervezett a könyvtártudomány területén, nagyon jó volna azonban, ha a Szovjetunió Tudományos Akadémiája V. P. Volgin Társadalomtudományi Alapkönyvtárának nagy és szakképzett kollektívája intenzívebben működne közre a könyvtártudományi problémák kidolgozásában.

A SZOVJETUNÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIAJA KÖNYVTÁRA
TUDOMÁNYOS ÉS SZAKKÖNYVTÁRI HÁLÓZATI KÖZPONTJA

	1961-1965-ben kiadott	1966-1970-ben kiadásra tervezett
Monográfia	-	-
Cikkgyűjtemény	-	1
Módszertani-instruktív kiadványok	31	4

A központ közreműködik a szovjet könyvtári-bibliográfiai osztályozási táblázatok kidolgozásában, jelentős módszertani tevékenységet fejt ki a hálózatban. Ez azonban nem elegendő, szükség van a tudományos-módszertani munka kibővítésére.

A SZOVJETUNÓ TUDOMÁNYOS AKADÉMIAJA SZIBÉRIAI OSZTÁLYÁNAK
ÁLLAMI TUDOMÁNYOS-MŰSZAKI KÖNYVTÁRA:

	1961-1965-ben kiadott	1966-1970-ben kiadásra tervezett
Monográfia	-	-
Cikkgyűjtemény	1	3
Módszertani-instruktív kiadványok	1	3

Megvédett doktori disszertáció nincs, két disszertáció megvédésére készülnek, ezek közül az egyik bibliográfiai, a másik bibliológiai tárgyú.

A Szibériai Könyvtár nagy, de egyelőre még csak alakuló, aránytag fiatal kollektívával működik. A könyvtár előtt komoly feladatok állnak a tudományos munka megszervezése területén.

A SZÖVETSÉGES KÖZTÁRSASÁGOK KÖZPONTI AKADÉMIAI KÖNYVTÁRAI

Az Örmény Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtára a dolgozók komoly, szakképzett kollektívájával rendelkezik. A könyvtárban a munka jól meg van szervezve, a kiadványok kis számából ítélve azonban meg kell állapítani, hogy a tudományos munka még nem alakult ki.

Az Azerbajdzsán Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtárában képzett tudományos káderek nagyon kevesen vannak. A könyvtár nagy erőfeszítéseket tesz kádereinek tudományos felkészítésében. Nagyon jó benyomást kelt a disszertációk jegyzéke, amelyeknek megvédésére a könyvtár dolgozói készülnek. Mind a 13 disszertáció bibliográfiai, illetve könyvtártudományi témájú. A nyomtatásban megjelent kiadványokat illetően azonban a könyvtár még nagyon gyengén áll:

	1961-1965-ben kiadott	1966-1970-ben kiadásra tervezett
Önálló kiadvány	3	3
Cikkgyűjtemény	-	-

Az elmúlt hétéves tervidőszak alatt a könyvtár összesen tíz kisebb művet adott ki.

A Belorusz Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtára eltekintve attól, hogy nagyon nehéz körülmények között dolgozik, az utóbbi években jelentős mértékben fejlesztette tudományos tevékenységét. Bár a könyvtár kiadványainak jegyzéke csak 1962-vel kezdődik, mégis ebben a jegyzékben már vannak olyan jelentős művek, mint a könyvtár 40 éves fennállásának alkalmából rendezett tudományos konferencia anyagának gyűjteményes kiadványa, mely tíz tanulmányt tartalmaz a könyvtártudomány és bibliológia területéről. A könyvtárban két dolgozó készíti disszertációját.

A Gruz Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtárában erős, jól szervezett kollektíva működik. A hétéves tervidőszak alatt két disszertációt védték meg, megvédésre egy dolgozó készíti disszertációját.

	1961-1965-ben kiadott	1966-1970-ben kiadásra tervezett
Monográfia	3	11

Az ötéves terv időszakára a könyvtár jelentős mennyiségű érdekes munkákat tervez a könyvtártudomány területéről az állomány feltárása, katalogizálás, Gruzia könyvtárugyének története és ehhez hasonló témákról.

A Lett Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtárában erős kollektíva dolgozik, magasfokú szakképesítéssel. Jelentős munkát végeznek a könyvtártudományi kutatás területén. Három dolgozó készíti disszertációját.

A Litván Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtára széleskörű tudományos tevékenységet fejt ki. Rendszeresen publikál monog-

ráfiaikat, cikkgyűjteményeket. A publikált anyagok tematikája a könyvtörténettel, a könyvnyomtatással, a kéziratállományok feltárással függenek össze.

Az Észt Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtára a hétéves tervidőszakban nem publikált sem monografikus kiadványt, sem pedig cikkgyűjteményt. 1966-1970-re három monográfia és egy cikkgyűjtemény kiadását tervezik. Komoly figyelmet fordítanak a tudományos káderek képzésére. Munkatársai disszertációk megvédésére készülnek. A megvédésre készülő öt műből kettőnek könyvtártudományi a témája, kettőnek bibliográfiai, egy pedig irodalomtörténeti témája.

Az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtárában nagy, magasan képzett kollektiva tevékenykedik, két munkatársuknak tudományos fokozata van. Nem rossz a publikációs munka területén elért eredmény sem.

A beszámoló ezután részletezi a központi akadémiai könyvtárak és az egyes Szocialista Szovjet Köztársaságok akadémiai könyvtárainak kiadványterveit az 1966-1970-es évekre.

A felsorolt számadatok, tények alapján a továbbiakban a cikkíró levonja a tanulságokat és felvázolja a teendőket.

A megtett utat, az elvégzett munkát azonban csak jó kezdetnek kell tekinteni azoknak a feladatoknak megoldására, amelyeket a tudományos könyvtáraknak a könyvtártudomány fejlesztési terve alapján meg kell oldaniuk. Az akadémiai könyvtárakban folyó tudományos munka színvonala még nem felel meg a támasztott követelményeknek.

A publikált tanulmányok túlnyomó többségükben a tudományos munkának csak első fázisát - a leírást - tartalmazzák. Az ismertető jellegű tanulmányokban gyakori, hogy nincsenek alapos elemzések, komoly elméleti következtetések, ajánlások, javaslatok. Nagyon sok fontos elméleti és gyakorlati probléma feltárással még nem foglalkoztak, nem dolgozták ki azokat. Az akadémiai könyvtárak nem eléggé ismertetik tevékenységüknek sajátos oldalait, amelyek nagyon sok esetben eltérnek a könyvtártudomány általános szabályaitól.

A könyvtártudomány elméleti problémáinak kidolgozásában és a könyvtár-építés gyakorlatának ismertetése területén az akadémiai könyvtári hálózatban még nagyon sok a probléma. Nincs eléggé kidolgozva az egyes akadémiák könyvtárügyének története, a könyvtártudomány legtöbb területéről nincs nagyobb lélegzetű, ismertető tanulmány: pl. a könyvtári hálózat megszervezésének kérdéseiről, az állománygyarapítás kérdéseiről, a katalógusok rendszeréről, az olvasószolgálat legkülönbözőbb kérdéseiről és még sok más kérdésről.

A tudományos akadémiai könyvtárak sajátos problémáinak kidolgozása a szovjet könyvtártudomány fejlődésében egyik fontos feladat kell hogy legyen.

Tudományos tevékenységünkben mondhatni egyáltalán nem alkalmazunk olyan formákat, mint a nyílt elvtársi viták és elméleti konferenciák, amelyek hozzájárulhatnak a problémák megoldásához.

Az akadémiai könyvtárakban nagyon lassan növekszik a tudományos káderek létszáma, nem fordítanak megfelelő gondot a dolgozók tudományos képzettségének emelésére, nem teremtik meg a megfelelő előfeltételeket szakképzettségük emelésére.

MELYEK AZOK A HIBÁK, AMELYEK AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRAK
MUNKÁJÁT A KÖNYVTÁRTUDOMÁNY FEJLESZTÉSE TERÜLETÉN
GÁTOLJÁK

Alapvető hiba az, hogy nagyon gyenge a munka szervezete, nem fordítanak e munkára megfelelő figyelmet és a káderek nem részesülnek megfelelő képzésben, hogy a komoly tudományos munkával meg tudjanak birkózni, a meglévő tudományos kádereket pedig nem megfelelő módon használják fel.

Tudományos fokozattal rendelkező dolgozók közül nagyobb könyvtárakban kik foglalkoznak a könyvtártudomány kérdéseinek kidolgozásával? Csak néhány személy.

Mivel magyarázható ez? Miért van az, hogy a tudományos fokozattal és címmel rendelkező majdnem valamennyi dolgozó - ilyen az akadémiai könyvtárakban jelenleg 240 fő van - tevékenységét kizárólag csak a bibliográfiai munkára összpontosítja? Ezt csak azzal lehet magyarázni, hogy nem fordítanak megfelelő gondot a könyvtárügy megszervezése tudományos alapjainak kidolgozására.

A tudományos káderek képzésében és a tudományos munka megszervezésében nagy akadályt jelent, hogy a nagyobb tudományos akadémiai könyvtárak mellett nem létesítettek aspiranturákat.

Feltétlenül meg kell oldani a tudományos munka megszervezésének rendszerét a könyvtártudomány területén. Ki kell dolgozni és megteremteni azokat a szükséges szervezeti intézkedéseket, amelyek hozzájárulhatnak e munka határainak tágításához és színvonalának emeléséhez.

Különös figyelmet igényel az akadémiai könyvtárak tudományos munkájának speciális problematikája a könyvtártudomány területén. A tudományos munkában komoly jelentősége van a kutatott témák célszerű megvalósításának.

Részletesebb felsorolás nélkül csak példaként szeretnénk ezek közül egy párat megnevezni:

1 Az akadémiai könyvtárak szerepe és helye az ország könyvtári rendszerében. Az akadémiai könyvtárak általános és egyedi feladatai, ezek sajátosságai, kapcsolatuk a többi könyvtárakkal, "a tudományos könyvtár" kifejezés tartalma az akadémiai könyvtárak viszonylatában.

2 Az akadémiai könyvtárak helye a tömegek eszmei- politikai nevelése és a dolgozók kulturális színvonalának emelése terén. A szovjet könyvtárak az ideológiai front intézményei, a kulturális intézmények élvonalában állanak. Miben rejlik az akadémiai könyvtárak aktív szerepe az ideológiai munka területén, milyen konkrét formában nyilvánul meg ez a feladat az akadémiai könyvtárak munkájában és egész tevékenységében? Vannak olyan nézetek, hogy a tudományos olvasó nem tartozik a könyvtár részéről megnyilvánuló eszmei-politikai hatás szférájába. De vannak más nézetek is.

Amint ezt Ju. V. Grigorjev professzor "A szovjet könyvtártudomány módszertani problémái" című előadásában megállapította (az előadás a Moszkvai Könyvtártudományi Egyetemen megrendezett tudományos konferencián hangzott el 1965-ben): "A szovjet könyvtártudományi szakemberek tudományos kutató munkája a szovjet könyvtárak megszervezésével és tevékenységével kapcsolatosan két irányban folyik:

- a) a könyvtár mint ideológiai intézmény, amely részt vesz a dolgozók kommunista nevelésének folyamatában, mint bázis az önképzés segítésére;
- b) a könyvtár a tudomány és technika segítésére, az ipar és mezőgazdasági termelés kádereinek előkészítésének segítésére szolgáló intézmény."

Ju. V. Grigorjev rámutat arra is, hogy különösképpen az első irányzatnak adva elsődleges figyelmet, ez egyáltalán nem kell, hogy azt jelentse, hogy nem értékeljük eléggé a tudományos és szakkönyvtárak tevékenységét, amelyek az országban nem kevésbé fontos funkciókat látnak el.

Ha gondosabban szemléljük az előadás téziseit, megállapíthatjuk, hogy Ju. V. Grigorjev nem sorolja a tudományos és szakkönyvtárakat az ideológiai intézményekhez, amelyek közreműködnek a dolgozók kommunista nevelésében. A "Szovetszkaja Bibliografija" című folyóirat 1966. évi 2. számában G. P. Fonotov "Uj

mérföldkő" című cikkében a kérdést másképpen veti fel: "A szakkönyvtárak funkciója abban rejlik, hogy... nem kisebb mértékben kell ideológiai intézménynek lenniök, mint termelés-technikai intézménynek".

Mindezideig még cikk formájában publikált anyag sem jelent meg, ami ebben a vonatkozásban tárgyaiba volna az akadémiai könyvtárak helyzetét, pedig ez nagyon fontos probléma e könyvtárak elméleti és módszertani tevékenységének kidolgozása szempontjából.

3 Az akadémiai könyvtárak kapcsolata a termeléssel. Ezt az egyéb típusú könyvtárak számára világos problémát az akadémiai könyvtárak viszonylatában még konkretizálni kell.

Ha ezt a feladatot úgy tekintjük, hogy részvétel a tudományos-kutató intézetek terveinek végrehajtásában, akkor meg kell állapítani, hogy az ilyen kapcsolat az akadémiai könyvtárak munkája és az intézetek között fennáll. De ha ezt a tevékenységet még tágabban kívánjuk értelmezni, azaz mint kapcsolatot az ipari és egyéb vállalatokkal, akkor meg kell állapítani, hogy ilyen kapcsolat a legtöbb akadémiai könyvtárban nincs. Vannak azonban könyvtárak, mint például a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára, a Grúz Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtára, a Kazah Szocialista Szovjet Köztársaság Tudományos Akadémiájának Könyvtára, amelyek ilyen munkát az eg. és vállalatoknál végeznek. Helyesen cselekszenek-e ezek a könyvtárak, vagy ez az jelenti, hogy főlegesen pazarolják erejüket a számukra nem sajátos feladatok ellátására, s emellett beleavatkoznak más típusú könyvtárak tevékenységének szférájába? A kérdésről lehetnek különböző vélemények, ezért ezt a kérdést tudományos megalapozottsággal kell megvizsgálni.

4 A könyvtárak munkájának koordinálásáról és specializálásáról. A koordinálás sajátosságai az akadémiai könyvtárakban. A koordinációban részt vevő könyvtárak munkájának formái és a könyvtárak típusai.

A koordináció formáját, az igényeket és lehetőségeket tekintve nincs pontosan kialakult vélemény, bár erről sokat beszélnek és írnak. Erről a kérdésről publikált cikkekben és véleményekben vitatható javaslatokkal találkozunk, ami az olvasószolgálat és a közművelődési és szakkönyvtárak állománygyarapításának koordinálását és közös terveinek kidolgozását illeti, ami az akadémiai könyvtárak elhelyezésének arányosságát illeti. Az akadémiai könyvtárak dolgozóinak ezt a kérdést a saját könyvtári rendszerük szempontjait figyelembe véve kell kidolgozni.

5 Építkezés és berendezés. A sajtóban semmiképpen sem foglalkoznak és nem világítják meg a könyvtári épületek építésének és a könyvtárak belső berendezésének a kérdéseit, annak ellenére, hogy az utóbbi években a legtöbb akadémiai könyvtárban építkezések folynak.

6 Az időszzerű könyvtári problémák között, amelyeknek területén kutatásokat és megoldásokat kell találni, meg kell említeni például olyan kérdéseket mint - a könyvtártudomány terminológiájának a kérdését;
- a tudományos könyvtárak állománygyarapításának kérdését;
- (egy vagy egységes) tartalékállományok létesítésének kérdését;
- a folytatásokban megjelenő kiadványok feldolgozásának kérdését (a háttérterületek megállapítása, a tükröződés a katalógusok rendszerében, az állományok egységesítésének problémája);
- az állományok újraosztályozását az új szovjet osztályozási táblázat szerint. A módszer kidolgozásának kérdését;
- a szakkönyvtárak munkája hatékonyságának kérdését az olvasók tudományos érdeklődési körének kielégítése területén;
- az olvasóval való foglalkozás kérdéseit a tudományos könyvtárakban;
- az olvasói igénykutatás kérdéseit a tudományos könyvtárakban;
- a könyvtári munka bizonyos területeinek centralizálását (pl. a könyvtárak tudományos-módszertani irányítása az állománygyarapítás, az osztályozás, a központi katalógizálás területén)
- könyvtárakban alkalmazott munkaformák és munkamódszerek hatásfoka értékelésének elvei;
- az egységes nyilvántartás és a normázás és tervezés elvei a tudományos könyvtárakban, a munka tudományos megszervezésének kérdése a könyvtárakban,
- a könyvtári munkafolyamatok gépesítése és automatizálása;
- a könyv története.

A könyvtörténettel kapcsolatos tematika az akadémiai könyvtárak tudományos munkájában jelentős helyet foglal el és ezentul még jelentősebbet kell, hogy elfoglaljon. Az akadémiai könyvtárak többsége az ország legrégebb könyvtárai és egyedülálló különgyűjteményekkel rendelkeznek. A könyvtörténet - számos aspektusa miatt - a könyvtártudomány és bibliológia között az a láncszem, amely szorosan összefüzi az ismereteknek ezt a két területét.

Hosszabb szünet után jelenleg a bibliológiának mint tudományos területnek fejlődésében élenkülés mutatkozik, amiről különösképpen a "Kniga" című folyóirat kiadása tanuskodik. Ebben az élenk tevékenységben jelentős részt vállalnak az akadémiai könyvtári dolgozói.

A tudományos munka szervezeti alapjainak területén a legismertebb két lehetőség a következő:

1. A kutató munka centralizálása egy tudományos-módszertani osztály kezei között, központositva az osztályon a könyvtártudomány különböző szakterületeinek a legismertebb szakembereit;

2. Decentralizáció a tudományos munka megszervezésében: egységes tudományos-módszertani osztály hiányában a tudományos munkákat a funkcionális osztályok dolgozói látják el napi gyakorlati operatív munkájuk mellett.

Az akadémiai könyvtárak többségében a második utat választották, amely sokkal jobban biztosítja a kapcsolatot az elmélet és a gyakorlat között. Perspektivikusan azonban nem kell kizárni esetleg mindkettőnek egyesítését, mivel alapvető, koncentrált kutatásokat rövid időn belül csak tudományos-módszertani könyvtártudományi osztály megszervezésével lehet végezni.

A tudományos munka megszervezésében első helyet kell elfoglalni a tervezésnek. A tervezetek elkészítésekor azonban mindig új, a leghatékonyabb utakat kell keresni. Először is a tervezéskor mindig a legaktuálisabb, a leghalaszthatatlanabb problémákat kell kiválogatni és ezekre helyezni a legnagyobb hangsúlyt és erőfeszítést. Másodsor, a tervezéskor széles körben fel kell használni a szerzői kollektívák együttműködésének tapasztalatait, amelyeket nagyobb művek létrehozásakor szereztek.

Nagyon hasznos lenne a zónális kooperáció a könyvtártudomány általános problémáinak kidolgozása területén. Például a Baltikum akadémiai könyvtárai olyan problémakört állíthatnának össze a maguk számára, amelyet közösen dolgoznának ki, minden egyes problémát más-más könyvtár egy központi könyvtár irányításával oldana meg és a zóna többi könyvtárai erejükhöz mértén vennének részt a munkában.

Hasznos lenne a tudományos munka koordinálása a tárcaközi tervek elkészítésében is. Például a könyvtártudományi tanszékeknek és a Lenin Könyvtárnak a könyvtártudomány általános problémáinak kidolgozásába feltétlenül be kell vonni az akadémiai könyvtárakban dolgozó könyvtártudományi szakembereket is. Jelenleg az általános könyvtártudományi művekben rendszerint elhallgatják, illetve nem közlik a tudományos könyvtár tevékenységének kérdéseit. Feltehető, hogy ez azért fordulhat elő, mert a tudományos könyvtárak sajátosságai nincsenek megfelelően kidolgozva és a szakajtóban sem foglalkoznak megfelelő módon a kérdéssel. Ezekkel a kérdésekkel az akadémiai könyvtárak dolgozóinak kellene foglalkozni.

Az eredmények egyik fontos feltétele a dolgozók szakképzettsége emelését szolgáló továbbképzés rendszerének helyes megszervezése.

A nagyobb központi akadémiai könyvtárak mellett aspiranturát kell létesíteni. A fennálló nehézségek miatt joglag ezeket úgy lehetne megszervezni, mint fiók-aspiranturákat a könyvtártudományi tanszékek mellett. Ez kedvezőleg hatna a könyvtáros káderek képzésére, és a kérdés pozitív megoldása esetén a diszsertációk publikálásával új áramlat indulhatna meg a könyvtártudományi irodalom területén.

A nagy központi tudományos könyvtárak létszámában két státust kell biztosítani, illetve két igazgatóhelyettest kell kinevezni: egyik, aki bibliográfiai kérdésekkel, és a másik a könyvtártudományi munkák kérdésével foglalkozna.

Az adott helyzetben szükség van a tudomány jó szervezőire; kutatással foglalkozó káderek vannak a szakmailag képzett könyvtári dolgozók között, de nagyon nehéz embereket találni a tudományos munka megfelelő megszervezésére, akik alkalmasak nemcsak arra, hogy jó vezetők legyenek, hanem a kezdő kutatókat megfelelő módon tanítani és segíteni tudják.

A munka megszervezése során egyik fontos feltétel, hogy a funkcionális osztályok vezető dolgozói számára megfelelő időt biztosítsanak a tudományos munkára. A könyvtárügy területén nagy gyakorlattal rendelkező dolgozókat, akik alkalmasak arra, hogy az anyagot tudományosan ismertessék, bizonyos mértékben fel kell menteni az osztályon végzett operatív feladatok alól, és bevonni őket a könyvtártudomány aktuális problémáinak kidolgozásába.

A könyvtár tudományos munkája megszervezésének megjavítására felsorolt feltételekhez szükséges, hogy alaposan átalakítsák a már megrögződött munkamódszereket, abból a célból, hogy biztosítsák a tervszerűséget a könyvtártudomány elméleti és gyakorlati problémái megoldására.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRAK KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI MUNKÁJA SZINNVONALÁNAK EMELÉSE ÉRDEKÉBEN ELVÉGZENDŐ FELADATOK ÖSSZEGEZÉSE

1. Az akadémiai könyvtáraknak a tudományos munka területén elsőrendű feladatuknak kell tekinteni valamennyi akadémia könyvtári hálózatának történeti fejlődéséről szóló monográfiák összeállítását és publikálását; a tudományos könyvtárak sajátosságából kiindulva ki kell dolgozni a könyvtártudomány alapvető problémáit; kibővíteni a tudományos kutatások problematikáját, különösen a könyvtörténet területén.

2. Kidolgozni a tudományos munka megszervezésének és tervezésének elveit valamennyi központi könyvtár konkrét feltételei alapján; felülvizsgálni az 1966-1970. évi munkaterveket.

3. A tudományos munka szervezeti formájává tenni az alkotó vitákat és tudományos konferenciákat, a könyvtártudomány elméleti problémái megvitatását.

4. Elkészíteni a vezető könyvtártudományi szakemberek kataszterét, hogy be lehessen őket vonni a tudományos munkába és megteremteni a megfelelő alapfeltételeket az alkotó munkához; szabályozni, hogy a főkönyvtáros, főszerkesztő beosztású tudományos dolgozókat ne vonják be az operatív munkákba, fokozni a velük szemben támasztott követelményeket, kötelezni őket a részvételre a tudományos problémák kidolgozásában.

5. Valamennyi központi könyvtárban könyvtártudományi szakkönyvtárat szervezni, ahol a könyvtártudományi irodalomról jó nyilvántartások vannak és megfelelő olvasóterem.

6. Felkérni a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtárát, hogy adjon ki nyomtatott katalógust a könyvtártudományi és bibliográfiai irodalomról.

7. A tudományos akadémiák prezidiumát felkérni arra, hogy az akadémiai könyvtárakban két státust létesítsenek igazgatóhelyettesek számára: egyik igazgatóhelyettes a bibliográfiai kérdésekre és másik igazgatóhelyettes a könyvtártudományi munkákra.

8. Közbenjárni, hogy a nagy központi könyvtárak mellett aspiranturát szervezzenek.

9. A Szovjetunió Tudományos Akadémiája mellett működő Könyvtári Tanácsot felkérni, hogy fokozott figyelemmel foglalkozzék a könyvtártudomány területén folyó tudományos munka kérdéseivel.

10. A Szovjetunió Művelődésügyi Minisztériumát felkérni, hogy az Országos Könyvtári Tanács tudományos könyvtári szekciója aktivizálja munkáját.

A REFERENZSZ-MUNKA KÜLFÖLDI IRÁNYZATAI

Szakirodalmi szemle

Összeállította
WALLESHAUSEN GYULA

I. A REFERENZSZ-MUNKA TÁRGYA, FUNKCIÓJA, CÉLJA AZ EGYES FŐBB
KÖNYVTÁRTÍPUSOKBAN

A könyvtárak referenzsz-szolgálatával foglalkozó külföldi irodalom rendkívül gazdag, és a kibontakozó panoráma meglehetősen változatos. Bizonyos kérdésekre a világ minden táján azonos választ adnak a könyvtárosok, de nem csekély azon problémák száma, amelyekről a szerzők véleménye eltérő, vagy éppen ellentétes; ugyanis mindenki saját országának gazdasági-társadalmi berendezését tartja szem előtt. Könyvtári fejlettségének, vagy fejletlenségének, anyagi lehetőségének stb. tudatában vizsgálja, illetve abból indul ki.

Teljes mértékben érthetők az ellentmondások más okból is: a könyvtári szolgálatnak éppen a referenz az az ága, amelynek intenzitása, köre, funkciói nemcsak országonként, hanem könyvtáranként is változnak.

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Közművelődési könyvtárak Rothstein (121) kitünő könyvéből a referenzsz-szolgálat fejlődése négy szakaszának körvonalai bontakoznak ki.

Az első szakaszt az jellemezte, hogy főleg a könyvtár használatára vonatkozó "technikai" utbaigazításokat adott, többnyire a katalógusok közelében. Ez a szolgálat Európában és Amerikában egyaránt a referenz kezdetét jelentette, és számtalan könyvtár van, ahol e tevékenység ma sem jutott túl ezen a ponton. Ebben a szakaszban még csak mellékes tevékenység a "tartalmi felvilágosítás", amelyet az egyéb, hagyományos munkaterületeken dolgozó könyvtárosok esetenként látnak el.

*Az első hat fejezetben a "reference" szinonimájaként használjuk a "tájékoztató" és az "információ" elnevezéseket is, mert az irodalomban is vegyesen fordulnak elő e szakkifejezések és az értelmezésben zavart nem okoznak.

A második szakaszban az alkalmi és esetleges felvilágosítások sűrűsödése arra készítette a könyvtárakat, hogy önálló munkakört alakítsanak ki és szervezetiileg is különválasszák e tevékenységet a könyvtár egyéb részeitől.

Önálló referenz-osztályok legegyszerűbben az amerikai "public library"-kben alakultak ki 1890 táján.[†] Közrejátszott a fejlődésben nem kis mértékben az is, hogy e közművelődési könyvtárak jelentős hányada nemcsak a nagyközönséget, hanem egyúttal a szakembereket is kiszolgált. (Detroitban például a közművelődési könyvtár egyúttal a terület egyetlen tudományos könyvtárává fejlődött.) (19)

A harmadik szakasz fő jellemzője a szakosodás, amely a közművelődési könyvtárakban a tudomány és az üzleti élet érdekeinek megfelelően most már egyre általánosabbá vált, sőt: nem kis mértékben éppen a szakemberek igényeinek kielégítésére rendezkedett be.

A fejlődés negyedik szakaszát az jelenti, amikor a könyvtárak referenzszolgálata az egyes olvasókat - főleg cégeket, vállalatokat és kutatókat - már kész információkkal, adatokkal és különböző kompilációkkal szolgálja ki. (61)

Ettől kezdve a referenz-munka célját illetően két felfogás alakult ki: egyesek a régebbi, instrukciós jellegű szolgálatot domborítják ki és tartják fontosnak, mások viszont kihangsúlyozzák a könyvtár szerepét a kutatás munkájában és a kész információ nyújtását szorgalmazzák. A két felfogás közötti harcban egyre inkább az utóbbi kerekedett felül az amerikai könyvtárak egy részében, jóllehet abszolút győzelmet nem aratott.

Rothstein négy fejlődési szakaszához ötödikként hozzátehejük a szakosodás ellentétét: a könyvtárak együttműködésében megnyilvánuló interdiszciplináris tájékoztatást. Ennek előretörése az utóbbi években pontosan megállapítható.

Egyetemi könyvtárak

Az egyetemi könyvtárakban a referenz-szolgálat fejlődése az USA-ban később kezdődött és üteme is lassabb volt. Abban, hogy az egyetemi könyvtárosok is átvették a közművelődési könyvtárak referenz-tevékenységét, nagy szerepet játszottak a könyvtáros-egyesületek, amelyekben a különböző típusú könyvtárak képviselői eszmecsere-t folytathattak. A XIX. század végéig az egyetemi könyvtárakban is kialakult a referenz-szolgálat, de kezdetben itt is elsősorban az a cél, hogy az olvasókat rávegye az "öntevékenységre", a katalógusok és a bibliográfiák használatára.

[†] A továbbiakban "közművelődési könyvtár" kifejezéssel jelöljük ezt a könyvtár-típust, itt is hangsúlyozva a történelmi fejlődés különbözőségét, elsősorban a magyar (de számos közép és kelet-európai) közművelődési könyvtárakéitól.

Egy másik - jóval későbbi - hatás is érte az egyetemi központi könyvtárakat, még hozzá a tanszéki, intézeti⁺ könyvtárak felől. Ezek a kis könyvtárak tulajdonképpen kisebb kutatócsoportok kiszolgálására hivatott szakkönyvtárak voltak, és ez a tény előmozdította a tájékoztató szolgálat (mégpedig a szakirányú tájékoztató szolgálat) kifejlődését.

Az egyetemi könyvtárak rendelkezésére állnak a kezdő egyetemi hallgatóknak és a kitűnően képzett professzornak egyaránt. Referenzsz-tevékenységük tehát szükségszerűen két irányú: utbaigazítják a tájékozatlan "golyát", ugyanakkor szakszerű felvilágosítást adnak a képzett professzornak is. (121)

Szakkönyvtárak. E két fontos könyvtárfajta mellett a harmadik, a szakkönyvtár a századforduló szülötte, amely jogi, kereskedelmi területen, továbbá az ipari cégek mellett alakult ki. Rohamos fejlődésére jellemző, hogy az USA-ban 1907-ben 50, 1962-ben már 3.473 szakkönyvtárat tartanak nyilván. (3) Eleinte itt is a megőrzés dominált, de az I. világháború végén - amikor egyre több kutatólaboratórium mellé alapítottak könyvtárat - a feladat már a kutatáshoz szükséges információs szükséglet közvetlen kielégítése. Átértékelődött a referenzsz-szolgálat fogalma: a kutatók, de talán még inkább az üzletemberek érdekei azt kívánták, hogy a könyvtár kimerítő, pontos információt adjon. Sőt, ha csak lehetséges, most már ne csak külön kérésre adjanak feleletet a könyvtárnak, hanem az igényeknek "menjenek elébe". (121)

A fentiekben a referenzsz-szolgálat amerikai fejlődését mutattuk be, mert ott alakult ki először és elsőségét a legutóbbi időnkig megtartotta. Ezt a képet a szakirodalom is tükrözi, amennyiben a referenzsz kérdéseit túlnyomó többségben amerikai szerzők és folyóiratok tárgyalják.

Ami a nyugat-európai szakirodalmat illeti, még az angol nevezhető a leggazdagabbnak, a német már sokkal elmaradottabb, ugyyszintén a francia is; más országok irodalmában fehér holló a referenzsz-kérdéseket érdemben tárgyaló tanulmány. Ez a helyzet a gyakorlatnak megfelel: Olaszországban pl. az ötvenes évek végén mindössze egyetlen könyvtárnak volt referenzsz-szolgálata. (108)

⁺A tanszéki, illetve intézeti könyvtárak tájékoztató tevékenységének elbírálásakor szem előtt kell tartanunk, hogy az amerikai egyetemi intézetek, tanszékek igen gyakran - részben vagy szinte egészen - függetlenek anyagilag az egyetemtől. 1941 óta Amerikában az ipar és különböző alapítványok nagyobb összegeket fordítanak a kutatókra és az ezekkel összefüggő kísérletekre, amelyeknek végzői főleg az egyetemeken találhatók meg; könyvtári tájékoztatói bázisul természetesen a saját szűkebb tanszéki könyvtárakat formálták ki.

A történeti áttekintés tükrében vajon változott-e a referenz lényege, célja? Erre a kérdésre Winchell nemmel válaszolt. Szerinte alapjában véve a referenz célja, funkciója ma is ugyanaz, mint valaha volt: a könyvtár használata révén megoldani az olvasó problémáit. (154)

Collison szerint a referenz funkciója alig változott, helyzete és módszerei azonban mások lettek és tovább fejlődtek. (41)

A referenz definiálására többen tettek kísérletet. Az ALA szerint a könyvtári munkának az a szakasza, területe, amely közvetlen segítséget nyújt az olvasónak oly módon, hogy információt biztosít számára és rendelkezésére bocsátja a könyvtár forrásait a tanulmányozás és kutatás érdekében". (1)

A Kongresszusi Könyvtár szerint a referenz: "a könyvtári munkának az a szakasza, amelynek közvetlen feladata az olvasók támogatása, egyrészt a tájékoztatás megszerzésében, másrészt pedig a könyvtár forrásainak használatában, tanulmányaik és kutatásaik közben". (108)

Az indus A. Rahman a referenz-szolgálatban öt törvényszerűséget fedez fel: 1. az olvasó időt takarít meg; 2. a könyveket tájékoztató jelleggel használják fel; 3. minden olvasó számára meg kell találni a megfelelő könyvet; 4. minden könyv számára meg kell találni a megfelelő olvasót; 5. a könyvtár növekvő szervezet. (110)

A meglehetősen általánosságokban mozgó meghatározásoknál többet árul el a referenz feladatairól, céljairól és körvonalairól az egyes könyvtárak, illetve könyvtárhasználatosok által ellátott szolgálatok köre.

REFERENZSZ A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN

A legszélesebb referenz-gyakorlattal és a legtöbb tapasztalattal világszerte a közművelődési könyvtárak rendelkeznek, mert

- gyűjteményük általános jellegű;
- legnagyobb az olvasótáboruk; nemcsak számbelileg, hanem differenciált-ságban is: olvasók között az iskolást ugyanugy megtaláljuk, mint a képzett tudóst; (13)
- a köztudatban általános információs intézményként rögzítődtek és így előnyben vannak a tudományos könyvtárakkal szemben; (134)
- szolgáltatásaik is a legszélesebb határok között mozognak: az egyszerű "igen" vagy "nem" választól a nagy fáradtsággal készített és minden igényt kielégítő kész információig mindent szolgáltatnak,

A referenz-szolgálathoz igénybe vett segédeszközökben még szélesebb a skála.

A közművelődési könyvtárakban tehát tulajdonképpen koncentrálódnak a különböző típusú könyvtárak referenz-szolgálatának ismertetőjegyei.

Éppen e rendkívül széles skála, az igények sokfélesége, szélessége és mélysége felveti a kérdést, hogy helyes-e, ha egyazon szolgálat a tanulót és a tudóst egyaránt és egyidőben kiszolgálja? Vajon nem megy-e ez valamelyik igénylő rovására? Továbbá, megfelelhet-e a közművelődési könyvtár az ilyen nagy mélységbeli differenciálódás következtében felmerült követelményeknek?

Egyesek szerint helyesebb volna a referenz-szolgálatot szétválasztani ismeretterjesztő és tudományos részlegre. Elképzelhető-e esetleg valamilyen munkamegosztás a fiókok és a központi könyvtár között oly módon, hogy a fiókok elégitik ki az egyszerűbb közművelődési jellegű igényeket, a központ pedig inkább az igényesebb tudományos kérdésekre adna választ? Így célszerűen lehetne a referenz-könyvtárosokat is képzettségüknek és hajlamaiknak megfelelően elosztani. (87)

H. Kunze professzor a közművelődési könyvtárak referenz-szolgálataiban inkább a tudományos könyvtárak kiegészítőit látja. (85)

REFERENCE AZ ÁLTALÁNOS TUDOMÁNYOS KÖNYVTÁRAKBAN

Az általános tudományos könyvtárak közül a Szaltikov-Scsedrin Könyvtár referenz-szolgálatának összetevőit érdemes megvizsgálni. Az általános utbaigazításon kívül a következő feladatokat látja el:

- egyének és szervezetek bibliográfiai tájékoztatása;
- tudományos és politikai szempontból értékes irodalom terjesztése;
- könyvtári és bibliográfiai ismeretek propagálása;
- módszertani és segédkönyvek kidolgozása;
- a tájékoztató bibliográfiai munka koordinálása;
- bibliográfiai szakképzés. (15)

Az általános tudományos könyvtárak a Szovjetunióban igen nagy részt vállalnak a referenz-munkából: a Lenin Könyvtár pl. naponta 9000 referenzkérdésre ad választ. E kérdések egy részét természetesen egyes szakkönyvtárakhoz továbbítja. (147)

Amerikában az általános tudományos könyvtár típusa tulajdonképpen hiányzik, pontosabban: a nagy városi (állami, tartományi) közművelődési könyvtárak töltik be ezt a szerepet, a két funkció tehát szétválaszthatatlanul egybeolvad.

A Szovjetunió felsőoktatási könyvtárainak referenzszolgálatában a következő alapirányzatok fedezhetők fel: retrospektív bibliográfiák összeállítása a tudományos munka segítésére, ajánló bibliográfiák összeállítása az eszmei nevelés segítésére, szemlék és egyetemi bulletinok összeállítása, kiállítások rendezése, figyelszolgálat ellátása központilag előállított katalóguskartonok felhasználásával. Meg kell említenünk egy leningrádi főiskola ujszerű kezdeményezését. Itt "informátorokat" állítottak munkába. Feladatuk: összekötni a tanszéki könyvtárat a központi könyvtárral; rendszeresen átnézni a frissen beérkezett bibliográfiai anyagot és tájékoztatni a tanszékek érdekelt oktatóit az őket érdeklő művekről. A központi könyvtár a rektor rendelkezése alapján havonta kétszer tájékoztatási napot rendez, amelyen legújabb beszerzéseit ismerteti. (157)

Az egyetemi könyvtárak közönsége viszonylag homogén, mégis nagyon gyakori az az eset, amikor kénytelen ellátni az információs szerv szerepét az egyetemen kívüli közönség számára is. (61)

REFERENCE A SZAKKÖNYVTÁRAKBAN

A közművelődési, az általános-tudományos és az egyetemi könyvtárak referenzszolgálat - az olvasók táborát, a megválaszolt kérdések minőségét, jellegét tekintve - közvetlenül vagy közvetve tulajdonképpen kettős arculatu: a képzetlen olvasókat ugyanugy szolgálja, mint a képzetetteket.

Velük szemben a szakkönyvtári referenzszolgálat sokkal homogénebb: szakképzett olvasói tábora van. Bár a műszaki könyvtárakban is akadnak nem a profilhoz tartozó kérdések, ezek aránya viszonylag alacsonynak mondható, általában 15 %. (56)

A szakkönyvtári referenzszolgálat jellegzetes vonásai:

- a hangsúly nem az oktató jellegen van. A szakkönyvtáros keresi az információt és nem oktat annak keresésére;
- érdekelt a kísérletek tervezésében és megvitatásában;
- az információn van a hangsúly. A kutatók inkább a felvetett kérdésekre várnak feleletet, mintsem hogy a források megjelölését kívánják;
- rövid idő áll válaszadásra a könyvtár rendelkezésére.

A referenzsz-tevékenység igen különbözik szakkönyvtáranként, az intézmény céljától, jellegétől, szakterületétől és referenzsz-gárdájától függően, mégis nagyjából négy elsődleges és hat kiegészítő kategóriára bontható.

Elsődleges kategóriák: 1. információ biztosítása a speciális kívánságoknak megfelelően; 2. irodalomkutatás; 3. bibliográfiakészítés; 4. kurrens irodalom szemlertartása és referálása megfelelő személyek részére.

Kiegészítő szolgálatok: 1. könyvtárközi kölcsönzés; 2. referáló szolgálat; 3. publikációs tevékenység, beleértve a könyvtár használói által készített anyag szerkesztését és közlését is; 4. speciális indexek és kartotékok készítése; 5. fordítási szolgálat; 6. fotoszolgálat. (3)

Észrevehetően nő a szabadalmi gyűjtemények és a "commercial library"-k szerepe. (21)

A szakkönyvtár egyik altípusának, az üzemi könyvtárnak fontos referenzsz-funkciója: "megóvni az üzemet olyan költséges kísérletezéstől, amit mások már sikerrel elvégeztek". (65)

Ismét egy másik altípus a "municipális" könyvtáraké, amelyek letéteményesei a helyi hatósági dokumentumoknak. E könyvtár, mint referenzsz-központ, a helyi hatóságokat támogatja, részt vesz a jogszabályok előkészítésében és szemléket állít össze. Működhet a közművelődési könyvtár részeként, de Amerikában több városban a helyi hatóság szerves része. (14)

A kitűnő szemű Rothstein a szakkönyvtári referenzsz-szolgálatról szóló fejtegetéseiben megjegyzi, hogy a szakkönyvtáros aktív és a kutatóval egyenjogú közreműködése a kutatásban bizonyos fokú arisztokratizmushoz vezetett és a szakkönyvtárosok soraiban fellelhetők az önálló kasztvá válás határozott törekvései. (123)

- O -

Összefoglalásul: a referenzsz-szolgáltatásoknak viszonylag szűk köre az, amely minden könyvtárra jellemző. A szakirodalomból elénk táruló tarka kép igazolja azt a megállapítást, amely szerint - más könyvtári tevékenységekkel összehasonlítva - a referenzsz-munka mindeddig nem definiált, összetevőinek meghatározására vonatkozóan kevés megegyezés van. (4, 122)

A referenzsz körühatárolásában még az angol-amerikai irodalom sem ért egyet, pedig azonos nyelvterületen ez könnyebben elképzelhető volna. (108)

Fentiekből következik, hogy minden könyvtárban tekintetbe kell venni a könyvtár rendeltetését és ennek alapján kell meghatározni a referenzsz szerepét, szolgáltatásait is. (120, 127)

A referenz-szolgáltatások tételszerű felsorolása helyett csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a tőkés és a szocialista országok gyakorlatában két érezhető különbség van. Az egyik az, hogy a szocialista országokban az igénykutatás, a könyvtári propaganda sokkal hangsúlyozottabb és sokkal változatosabb eszközökkel él. A másik különbség az, hogy Amerikában a könyvtárközi kölcsönzés többnyire a referenz-szolgálat keretében kap helyet. (117, 73)

II. A REFERENZ-MUNKA SZERVEZETI ÉS SZEMÉLYI FELTÉTELEI AZ EGYES FŐBB KÖNYVTÁRTIPUSOKBAN

A. A REFERENZ SZERVEZETE

A referenz-szolgálat szervezeti kerete lehet: 1. nemzeti (országos); 2. regionális; 3. helyi.

1. Nemzeti (országos) szervezet. A századforduló óta foglalkoztatja a szaköröket a nemzetközi bibliográfiai tájékoztatási együttműködés, illetve szervezet gondolata. A terv azonban csak akkor valósulhatna meg, ha először kiépülnének a nemzeti tájékoztatási központok.

A Szovjetunió vállalkozott a kor követelményeinek megfelelő és valamennyi tájékoztató intézményt és formát egybefoglaló nagyszabású és általános szervezet kiépítésére első ízben. Az erre vonatkozó döntés még igen friss keletű: 1967 elején a Szovjetunió Minisztertanácsában született meg.

A rendkívüli fontosságu határozat megállapítja a jelenlegi tájékoztató szolgálat hiányosságait és azt, hogy e szolgálat nem alkalmas a fokozódó követelmények betöltésére. Ezért új tájékoztató rendszert kell létrehozni, amely a Szovjetunió egészére kiterjed. A szervezet pillérei az ágazati központi tájékoztató szervek, de az országos információs hálózatba bekapcsolódnak a vállalatok, kutató és tervező intézetek, sőt: a kiadók és folyóiratszerkesztőségek és természetesen a könyvtárak is.

A VINITI (Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Tájékoztató Intézet) anyagi és technikai bázisának megerősítése mellett fel kell állítani az Össz-szövetségi Tudományos-Technikai Tájékoztató Központot is. E szervezetre vár a Szovjetunió területén végzett kutatások nyilvántartása és e munkákkal kapcsolatos információk nyújtása.

A tájékoztató szolgálat huzamos ideig bibliográfiák és referáló kiadványok készítésére fog korlátozódni. Természetesen emellett nem szabad megfélekedezni a tájékoztatás más bevált formáinak a fejlesztéséről, illetve differenciált formáinak kibontakoztatásáról sem. Fontos lenne az, hogy minden kutatót és szakembert rendszeresen értesítsenek az őt érdeklő dokumentumokról, nem várva arra, hogy ők lépjenek fel igényekkel.

A tudományos és műszaki információ egyre növekvő mennyiségét idejében és teljes mértékben csak korszerű technika alkalmazásával lehet feldolgozni, illetve visszakeresni.

A tájékoztatás országos rendszerében jelentősen megnövekszik a könyvtárak szerepe. Mindenekelőtt növelni kell a könyvtárak tájékoztató tevékenységét. Általában a könyvtárak állományát széleskörűen hasznosítani kell a tájékoztató szolgálat országos rendszerében és munkájukat össze kell hangolni. Meg kell javítani a könyvtári hálózat szerkezetét, központi katalógusokat kell létrehozni és el kell látni a könyvtárakat korszerű eszközökkel, amelyek lehetővé teszik a munka gépesítését és automatizálását.

Tárcaközi bizottságot kell létrehozni a könyvtárak tevékenységének koordinálására, állományuk összehangolására, továbbá technikai eszközök biztosítására, könyvtári folyamatok automatizálására és megfelelő könyvtári szakemberek képzésére. (5)

Az Egyesült Államokban és a többi tőkés országban hasonló információs rendszer kiépítése akadályokba ütköznék. 1963-ban az USA-ban a Kongresszusi Könyvtár mellett nemzeti tájékoztató központot szerveztek, ez azonban lényegében csak nyilvántartásra szorítkozik. Feladatai: 1. tudományos és műszaki szakterületen a (magyar és állami) tájékoztató helyek (irodák, intézmények, hivatalok stb.) számbavétele és nyilvántartása; 2. a tájékoztatást kérőnek felvilágosítást nyújtani a konkrét tájékoztató helyekről; 3. szakosított címjegyzékek közreadása a tájékoztatási helyekről és az igénybe vehető szolgáltatásokról; 4. a tájékoztatási rendszer működése és az egyes tájékoztatási helyek viszonyainak elemzése. - A központ mintegy 14 000 tájékoztatási helyet tart nyilván lyukkártyákon. Átlagosan 60 igénylőt szolgál ki hetenként, ez a szám előreláthatólag jelentősen nő majd (138).

A központon kívül létrehozták a Szövetségi Tudományos és Műszaki Tanács Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Bizottságát is, amely felmérte a jelenlegi helyzetet és megfelelőnek látszó javaslatokat dolgozott ki az USA országos tájékoztatási rendszerének kiépítésére, amely a könyvtárakra is számít. (20)

Más oldalról viszont egy 1966-ban rendezett konferencia megállapítja, hogy

a nemzeti információs szolgálat megteremtésére irányuló törekvések során nagymértékben elhanyagolják Amerikában a könyvtárak szerepét.

A nemzetközi információs központ felállítását más országokban is tervezik, illetve sürgetik. (37)

2. Regionális együttműködés. A Szovjetunióban - felismerve a tájékoztatás jelentőségét - felülről valósították meg az országos információs rendszert. Más országokban, ahol az állami irányító befolyás jóval csekélyebb, és az állam a tájékoztató szervezetnek csak egy részével diszponál, a könyvtárak alulról jövő kezdeményezésén alapuló együttműködésének lehetünk tanúi. (19)

Az USA New York államában 1958 óta törvény biztosítja a szakosodással kombinált referenz-együttműködést. 35 könyvtár csatlakozott a Nassau Library rendszerhez, amely hálózati központot hozott létre megfelelő gyűjteménnyel. Élére kineveztek egy referenz-koordinátort. Központi katalógust kezdtek a könyvtárközi kölcsönzés megkönnyítésére. Öt könyvtár szakközponttá vált. Mikrofilmeket is készítenek. E rendszerben minden egység megtartja autonómiáját és fejlődik saját területén. Referenz-beszerzésüket egységesítik. (61, 81)

Hasonló együttműködési rendszer alapjait rakta le Wisconsin, California, South Carolina stb. (19, 50, 55)

A West Londonban 1951-ben felállított információs szolgálat, a Cooperative Industrial and Commerce Reference and Information Service (CICRIS) számos városban technikai és kereskedelmi osztályokat alakított. A szervezet célkitűzése: megfelelő információs forrást biztosítani olyan cég számára, amely erre igényt tart. 64 ilyen cég van és számukra 10 közkönyvtári rendszer biztosított szolgáltatást. (111)

A többi között a másik ismert angliai rendszer a sheffieldi. (50). Az NSZK-ban sem ismeretlen az együttműködés. (146)

Sokan vizsgálják Európában és Amerikában egyaránt a referenz-együttműködés különböző lehetőségét, módjait és a földrajzi területnek azt az optimális nagyságát, amelyet ésszerűen ki lehet szolgálni egy regionális központtal. (53, 61)

3. A központ együttműködése fiókaival. Helyi együttműködés. A fentiek-nél sokkal általánosabb a központ és a fiókok együttműködése. Ennek keretében a fiókok által meg nem válaszolható kérdésekre a központ ad felvilágosítást, némelykor a hivatalos órák után.

Gyakori a központi íénymásolás és fozoszolgálat. (33) A kisebb könyvtárak gyakran fordulnak segítségért a válasz érdekében könyvtáron kívüli szervezetekhez, külső szakemberekhez stb. is. (72, 109)

Az együttműködést a szakkönyvtárak sem nélkülözhetik. Különösen a vállalatok fordulnak gyakran nehezebb kérdésekkel ahhoz a könyvtárhoz, ahonnan

választ kaphatnak. A nagyobb vállalatok tevékenysége ugyanis olyan széles területet ölel fel, hogy saját szakkönyvtárak nem képesek minden területre megfelelően képzett szakembert biztosítani. Detroit Közművelődési Könyvtára ezért foglalkozott olyan új osztály létesítésének gondolatával, amelynek feladata, hogy a könyvtárat anyagilag támogató cégeket ellássa kivonatokkal, jelentésekkel, tehát referenz-szolgáltatással. Ez az új osztály itt ugyan nem jött létre, de a John Cerar Library átvette a megoldást. (121)

Angliában a háború alatt "Civic Information Bureau"-k jöttek létre és ezek ma is fennmaradtak. Feladatuk körülbelül hasonló a budapesti telefonközpont információs szolgálatáéhoz. Ezek a tájékoztató hivatalok többnyire az angliai közművelődési könyvtárak mellett létesültek, de olykor függetlenül, önálló helyiségben működnek. Viszonylag kis referenz-könyvtárral vannak felszerelve, mert legfőbb eszközüik a telefon. A kérdések jelentős része egyébként is oly friss, hogy csak újságok és folyóiratok segítségével és a szakértőktől nyert telefonfelvilágosítás alapján adhatnak választ. A referenz-könyvek keveset segítenek. Az itt működő tájékoztató könyvtárosoknak sok idejük megy el a naponta beérkező új források átnézésével, rendezésével. - Dániában is javasolják ilyen irodák felállítását.

A referenz-szolgálat a könyvtár szervezetében. Rothstein megkülönbözteti a referenz-munkát, amely a könyvtáros által nyújtott segítség a tájékoztatást kérő olvasó számára és a referenz-szolgálatot, amely a könyvtár határozott felismerése, felelősségvállalata e tekintetben, egyúttal specifikus szervezet e cél megvalósítására. (123)

A referenz biztosítása a könyvtárakban vagy különálló egység létrehozásával, vagy pedig decentralizáltan történhet. Ez utóbbi esetben minden osztály önálló tájékoztató könyvtárosokkal rendelkezik. (50)

Nagyobb könyvtárakban a referenz-osztály keretében több alosztály működik, amelyek széleskörű tájékoztató szolgálatot látnak el szakosítottan. Ilyen pl. a Washingtoni Kongresszusi Könyvtár megoldása. A legutóbbi fejlődési irányokból az a tanulság vonható le, hogy a nagy általános gyűjtőkörű könyvtárakban a szakosodást tartják a leghatékonyabb módszernek a referenz-munkában. (121)

A Minneapolisi Közművelődési Könyvtárban decentralizált referenz van, de koordinálja a munkát a szolgálat igazgatója, kinek központi ügyeletei vannak a telefonon érkezett kérdések megválaszolására.

Az NSZK-beli Fock szerint centralizált vagy decentralizált szolgálat valójában csupán elméleti alternatíva. A gyakorlatban a helyi viszonyokhoz kell alkalmazkodni, és központi szerv esetében ez amúgy sem mondhat le teljesen az egyes részlegek, osztályok segítségéről.

Toldy Ferenc és Krupszkaja ismert jellemzései óta számtalan olyan megállapítást találunk, amely szerint az ügyes referenzsz-személyzet még a viszonylag gyenge segédkönyvtárat is kitűnően hasznosíthatja, míg a tudatlan referenzszes a legkitűnőbb referenzsz-könyvtárat is kihasználhatlanul hagyja.

A referenzsz-könyvtárostól megkívánható személyiségi jegyek felsorolásával sokan foglalkoznak. E jegyek közül kidomborodik legfőbb kívánalmként a pedagógiai és pszichológiai érzék, illetve beállítottság, amely vonzóvá teszi az olvasó előtt. Ugyanis a kérésért forduló félzségsége, bátortalansága csakis akkor oldódhat fel, ha a referenzszes megfelelő formában képes arra, hogy a hozzá fordulót felbátorítsa és kérésének tulajdonképpeni lényegét, célját kifejthesse, hiszen a válaszadás nélkül meg sem kezdődhet. (92, 127) (A gépi visszakeresés ellenzőinek egyik fő érve éppen e heurisztikus jellegű személyi érintkezés megszűnéséből származó hátrány.)

Találkozunk ugyan olyan véleménnyel is, amely szerint a könyvtári személyzet nem annyira fontos az információnyújtásban, mint régen gondolták, mert a könyvtár használóinak mindössze a fele keresett információt a könyvtárakban, és ezeknek is csak fele fordult válaszáért a könyvtároshoz, a többi önmaga igyekezett a választ megtalálni. (30)

A tájékoztató szolgálatban alapvetően fontos még a tapasztalat, mert ennek révén szerezheti csak meg a könyvtáros azt az érzéket, amely a kívánt ismeretekhez vivő utra vezet. (147) Szakkönyvtárakban és szakosított referenzsz-szolgálatban is a magasfoku általános műveltség mellett elengedhetetlenül fontos a szakterület ismerete, hiszen egy tudományos kutató vagy szakember megfelelő partnert csak akkor talál a referenzsz-könyvtárosban, ha az is hasonló szaktudományos felkészültséggel rendelkezik.

Mivel a referenzsz-könyvtáros képességei nehezen állapíthatók meg előre, ezért előzetes pályaalkalmassági vizsgálatot is javasolnak. (98)

Az emberekkel való bánni tudás és az eszközök alapos ismerete szintén elengedhetetlen, de nagy szükség van a referenzsz-könyvtárosnak konceptuális képességre, vagyis alkotó módon történő gondolkodásra is. (82)

Az új állandó befogadására való képesség, a sokoldalú és friss, rendszeres tájékozódás szintén igen előkelő helyet foglal el a kívánságlistákon.

A referenzsz könyvtárosok rendszerint a nagyobb tapasztalattal rendelkező könyvtárosok köréből kerülnek ki. Többek megítélése szerint főleg a katalogizálásban és a szakozásban szerzett gyakorlat az, ami hasznos előiskolául szolgálhat. (89, 97, 119)

A szakirodalom a referenz-szolgálat három fokozatát ismeri. Az első kizárólag technikai jellegű, amelyhez nincs szükség képzett szakemberre. (45, 108) A második kategória a szakosított "referenz-könyvtáros", a harmadik pedig az általános referenz-könyvtáros. Az ő feladata a kezdő kutatók elindítása, alapvető kérdések megválaszolása. (59, 99)

A legutóbbi időkben a gépek alkalmazásával kapcsolatos problémák várható alakulásából eredő fejtegetésekben felmerül az "informátor" szerepe. Azé a személyé, aki nem könyvtáros, hanem valami egészen új típusú tudós, aki a maga adatközpontjából át tudja tekinteni és össze tudja kapcsolni az adatokat; kritikai szemléket bocsát ki, stb. (30) A sokat idézett Weinberg-féle jelentés is kiemeli a szakember jelentőségét, szerepét. Mivel azonban e gondolkörben sok szó esik a gépekről, ez a körülmény arra késztetett több polgári teoretikust, hogy az ember szerepét, elsősorban a könyvtárosét egészen kikapcsolja, vagy legalábbis jelentős mértékben csökkentse. ("Gépkönyvtáros") Mihajlov szembeáll ezzel az elmélettel és hangsúlyozza, hogy a referenz-könyvtárosok továbbra is élénk szerepet játszanak és végzik a publikált szakirodalommal kapcsolatos munkájukat, fő alakjuk pedig továbbra is a könyvtáros marad. (95)

A referenz-szolgálat elhanyagoltságával, a referenz-könyvtárosok csekély számával és nem megfelelő anyagi és erkölcsi megbecsülésével szembeni elégedetlenség még a fejlett referenz-szolgálattal rendelkező országokban is gyakran témája az irodalomnak. (61)

Angliában 1961-ben megállapították, hogy a városi és a megyei könyvtárak több mint 90 százalékában referenz-szolgálat működik, ez azonban több tekintetben (megfelelő helyiségek, jól képzett referenz-könyvtárosok) nem kielégítő. Általában nagyobb városokban az arányok javulnak. A Library Association memoranduma a létszám tekintetében kívánatosnak tartaná, ha 45 000 főnyi lakosig a vezetőkön kívül még legalább egy referenz-könyvtáros látná el a szolgálatot. Nagyobb városokban külön osztályt kell szervezni és általában 20 000 lakosra egy fő referenz-könyvtárost kell beállítani. (137)

A referenz elhanyagoltsága helyileg visszavezethető arra az okra, hogy a könyvtárbizottság nincs tisztában a referenz jelentőségével, de maga az igazgató sem ismeri kellőképpen e munka területét és jelentőségét, mert nem volt soha referenz-könyvtáros. (57)

A referenz-könyvtárosok képzése Amerikában magas foku: az USA 32 könyvtárosiskolájában (általában felsőfoku intézmények) az 1958. évi 87 főről 1961-re 145 főre emelkedett a referenz-szolgálatot oktatók száma. Ezek az intézetek 1962-ben mintegy 200 alapfoku és szakosított referenz-tanfolyamot rendeztek. (22)

Az oktatás általában: a) a referenz-szolgáltatások ismeretére, b) az érdeklődők kérdései tisztázásának módjára, c) gyakorlati képzésre terjed ki. (137)

Több helyen a referenz-szolgáltatások oktatására helyezik a hangsúlyt. Egyes vélemények szerint inkább kevés referenz-művet kell megismertetni a hallgatókkal, de azokat alaposan. E művek oktatásához jól használhatók az audiovizuális eszközök. (133)

Ugyancsak hasznos módszer lehet a szimulált helyzetek tanulmányozása. Angol iskolákban megkövetelik a hallgatóktól, hogy ismeretlen könyvtárakat keressenek fel, mert így egyrészt az érdeklődők helyébe jobban beleélük magukat, másrészt mintegy inkognitóban elleshetik más könyvtárosok módszereit. (4)

A könyvtáros-főiskola elvégzése után a referenz-szolgáltatásra készülöket néhány évi gyakorlat után visszaküldik a főiskolára, hogy ott szakosított referenz-tanfolyamokon vegyenek részt.

Az oktatási intézményeken kívül még sok könyvtár is foglalkozik gyakorlati uton, házi tanfolyamokon az utánpótlás biztosításával. A jelölt idősebb és tapasztalt referenz-könyvtáros mellett ismeri meg rövidebb-hosszabb idő alatt a szükséges forrásokat.

Saunders szerint kisebb vidéki könyvtárak hasznos gyakorlatot nyújthatnak a kezdő referenz-könyvtárosok számára, mivel ilyen helyeken kénytelenek többször foglalkozni ugyanazokkal a forrásokkal, és így jobban megismerkednek velük.

Az angol és amerikai könyvtárakban - főleg tanulmányuti beszámolókból tűnik ez ki - gyenge a referenz-könyvtárosok nyelvismerete. (61)

III. A REFERENZ-SZOLGÁLTATÁS ESZKÖZEI

A referenz-szolgáltatás nem olcsó mulatság: széles körű gyűjteménnyel, jó segédkönyvtárral kell rendelkeznie; a referenz-művek pedig igen drágák világszerte.

A szolgálati helyiségek és berendezések gyakran nem megfelelőek. E szolgáltatás a könyvtáráépület középpontjában kell elhelyezkednie, hogy könnyen elérhető legyen a közönség által leginkább használt épületrész közvetlen közelében. (4)

A berendezés is feleljen meg a követelményeknek és legyen vonzó. A

könyvtárak ezen a téren kötelezettségei vannak, ha egyszer magas követelményeket támaszt a szolgálattal szemben. (113) Mivel azonban a főleg állami, hatósági költségvetésből gazdálkodó könyvtárak anyagi alapjai nem elegendőek, szükséges, hogy az üzleti élet viselje a kapott referenz-szolgáltatások bizonyos költségeit. (59, 61)

Források. A referenz-szegédeszközök közül első helyen - és talán történetileg is ez a helyes - a katalógusokat kell említenünk, hiszen valamikor a referenz-szolgálat a katalógusoknál való segítségnyújtással kezdődött. (15)

A könyvtári cédulakatalógusok mellett igen fontosak - különösen Amerikában - a más könyvtárak anyagát tartalmazó kötetkatalógusok. Bár minden könyvtár típusban fontos a katalógus, különösen a kisebb térképészeti könyvtárakban nő meg a jelentősége a nyomtatott katalógusoknak, mivel az eredeti térképek beszerzése igen költséges. (135, 155)

A katalógusok újabb formája a lyukkártya, amelynek elterjedésében a referenzben való használhatósága nyilvánvalóan közrejátszik. (39, 28, 107)

Bár el kell fogadnunk azt a megállapítást, hogy a referenzkönyvtáros az információ legjobb eszköze, mégis kivételesnek kell tekintenünk a Harwelli Atomenergia-Kutató Intézet példáját, ahol az összes kérdések 27 százalékára adták meg fejből a választ a könyvtárosok, és hangsúlyozott szerepet kell tulajdonítanunk a segédkönyvtárnak, amelynek jelentősége szintén nem csökkent az utóbbi időkben. Érdekes viszont, hogy 1952 és 1962 között csökkent a kiadói cégek által megjelentetett referenz-művek száma, ugyanakkor nőtt az egyetemi, tudományos társasági és testületi referenz-kiadványoké. (83)

A jól összeválogatott és rendben tartott referenz-állomány sok időt takarít meg. (83) Nem kevésbé fontos a referenz-könyvtár katalogizálása és osztályozása sem. (41)

A referenz-művek készítése és kiadásra javasolása a könyvtárosok - különösen nagy könyvtárak referenzesei - kötelessége. Az A.L.A. referenz-szolgálati osztálya 1942-ben külön bizottságot létesített a referenz-könyvek összeállításának és publikálásának pártolására. Folyamatosan tanulmányozza a szakágazatok szükségleteit és javaslatokat tesz forráskiadványokra vonatkozólag, ellátja a kiadókat és szerzőket a hiányolt művekre vonatkozó tanácsokkal, szerkesztési javaslatokkal lép fel. (102) Az új referenz-művek rendszeresen kiadott annotált jegyzéke jó szolgálatot tesz. (118)

A katalóguson és a referenz-könyvtáron kívül még sokféle információs anyag tekintetbe jöhet, pl. ujságok, röpiratok, térképek, filmek, személyes feljegyzések. (148) Természetesen a könyvtár feladata, jellege befolyásolja a referenz-eszközök gyűjtését.

Verschuer szerint a közép- és kisüzemekben (a nyugat-európai vállalatok 90 százalékában) működő vállalati könyvtárak referenz-szolgáltatásai: 1. kézikönyvek, szakkönyvek, normák és egyéb előírások; 2. általános és szakfolyóiratok, amelyek szöveg-, kép- és hirdetési rovatait figyelni kell; 3. ipari és kereskedelmi kamarák, szövetségek közlönyei; 4. referáló folyóiratok; 5. bizalmas információk (főleg általános gazdasági jellegűek); 6. szabadalmak; 7. ügynökök jelentései; 8. technikai információk az üzleti partnerektől; 9. ülések, előadások, kiállítások és vásárok kiértékelése; 10. személyes kapcsolatok; 11. levelezés és ennek kiértékelése; 12. a konkurrenciák eredményei és termékei. (148)

Helytörténeti gyűjteményeknél különösen a fényképeknek, továbbá a helyi napilapokról a könyvtáros által készített bibliográfiáknak van nagy jelentőségük. (70, 135)

A feltett kérdések jelentős hányadát nem lehet közvetlen forrásokból megválaszolni. (Ha mindenre azonnal választ adna a referenz, ez a szolgálat alacsony színvonalát jeleznél!) (47) Ilyen esetben könyvtáron kívüli segítségért kell folyamodni, szükség esetén külső szakemberekkel kell kapcsolatba lépni. (18, 38, 42)

Gépek alkalmazása. A legutóbbi időkben az egyszerűbb és bonyolultabb gépek bevonultak a referenz-szolgálatba. Mivel Sebestyén Géza kitünő összeállításával vázolja a gépek különböző típusait (129), nem térünk ki a részletekre, csak az alkalmazás körüli főbb nézetek ismertetésére szorítkozunk.

Phelps 1932 és 1957 között a referenz-szolgálat legfontosabb mozzanatának a referenz területén az információk elektronikus tárolásának és visszakeresésének a feltalálását tartja. A számítógépek száma a Szovjetunióban és az USA-ban - de másutt is - nő. Egy 1962-ben végzett, 200 amerikai információs intézetre kiterjedő felmérés 43-ban talált gépesített berendezést, a foglalkoztatott számítógép-kezelő személyzet létszáma 315 volt, 66 dolgozót pedig rész munkaidőben foglalkoztattak. (130)

A német dokumentációs társaság 1961 októberében tartott közgyűlésén elhangzott adatok szerint akkoriban az USA 6,5 millió dollárt költött számítógépekre, 1965-ben 35 millióval és 1969-re 110 millió dollárral számolnak. (94)

Egy másik adat szerint 1968-ban az amerikai ipar 200 millió dollárt fog költeni az információ-visszakeresés gépesítésére. (67)

Jelenleg azonban a gépek alkalmazása még igen költséges. Meyriat szerint egy válasz 5 dollárba került - 1957-ben. (93)

A nagyarányú amerikai gépesítési láz okát Bar-Hillel a társadalmi háttérben találja meg. Szerinte a tudósok száma Amerikában kisebb mértékben növekszik, mint a világ egyéb országaiban, és ezért a lemaradástól való félelem ser-

kenti az USA vezető köreit a gépek mind szélesebb alkalmazására, ugyanakkor a gépesítés érdekében csapott hűhóból kicsele az üzleti érdek is. Megállapítja, hogy "az a magatartás, amely a gépesítésben látja a visszakereső tájékoztatás fenyegető válságának egyedüli megoldását, objektíve igazolatlan és szubjektíve veszélyes, mert a szenvedélymentes tudományos elemzést vágyak által irányított gondolatmenettel akarja helyettesíteni, és ezért az értékes kutatási időt utópisztikus spekulációvá változtatja. A visszakereső tájékoztató szolgálat különböző területeit elméletileg lehet gépesíteni, de gazdaságilag csak akkor célszerű végrehajtani azt, ha széles körű kutatás és kísérletezés előzi meg a tudományos intézetekben, ahol a kutatóknak semmiféle pénzügyi érdekiük nincs." (119)

Rees neves amerikai szakember szerint mindeddig nem bizonyosodott be, de nem is cáfolódott meg a számítógépes visszakeresési rendszerek fölénye a manuális visszakereséssel szemben. (114)

Többen a referenz-könyvtáros és a közönség közvetlen kapcsolatát féltik a gépektől. (125, 141) Coblans pedig az osztályozás és a kódolás nem kielégítő eredményét hangoztatja. (93)

Minden aggály ellenére is, az elektronikus gépek terjedése tény, realitás, szükséglet, mert

- jelenleg nagyobb mennyiségben képesek összegyűjteni az adatokat a könyvtárak, mint ahogy elemzésükre vállalkozhatnának. Azaz, a mennyiségi felhalmozás előtte jár a kiértékelésnek; (136)
- az információveszteség jóval kevesebb a gépi visszakereső módszerek alkalmazása esetén; (139)
- a gépi visszakeresés - már kész kartotékrendszer alapján - jelentős időmegtakarítást eredményez. (25)

Griffin jóslata szerint a felvilágosító pultot gépi berendezés fogja helyettesíteni. Az olvasó és a gép között olyan kapcsolat létesül, hogy az olvasó újból meg újból - mindig új elemek hozzáadásával - addig kérdegeti a gépet, amíg a kért felvilágosítást megkapja tőle. A kleső termék lehet bibliográfia vagy referátum, vagy akár másolat is. Ezzel az irodalomkutatás eredményessége jelentősen meg fog növekedni. (54)

A költséges computereket akkor lehetne gazdaságosan felhasználni, ha először országonként egy-egy központ jönne létre, majd később esetleg nagy tudományos könyvtárak is berendezkedhetnek a visszakeresés automatizálására.

A computerek mellett fel kell figyelniünk a telefacsimile alkalmazásának lehetőségére, amiben Clopp a referenz-munka forradalmi fejlődésének másik nagy lehetőségét látja. "Az információ-átvitel területén forradalmi lépést jelent az a lehetőség, hogy az egyes könyvtárak géppel olvasható formában tárolják az in-

formációt, és ezzel az eszközzel sok könyvtár állományból képesek az érdeklődőnek azonnal bibliográfiai információt nyújtani bármely tárgykörből abban az esetben, ha az információ alapján magát a dokumentumot kéri a használó". Tehát, ha a telefacsimile használata általánossá válik, a világ könyvtáraiban tárolt dokumentumok azonnal elérhetők lesznek. (27)

A referenz-válaszadás eszközei. A referenz-kérdés tulajdonképpen egyedi, azonban a legutóbbi időkben egyre divatosabb ezekre az egyedi "visszakeresett" kérdésekre úgy válaszolni, hogy abból a nagyközönség is okulhasson. Ilyen formán a passzív referenz-válaszból aktív információ lesz.

A referenz-válaszadás eszközeit az alábbiak szerint lehetne csoportosítani:

- könyvtárhasználat, irodalomkutatói kalauzok. Feladatuk ismert; egyrészt tehermentesíteni a referenz-könyvtárosokat, másrészt szélesebb körben ismertté tenni a szolgáltatásokat, illetve módszereket;
- különböző, esetenkénti és rendszeres kiadványok az egyszerű rölap-bibliográfiától a nagy szaktudást igénylő szakirodalmi szemlékig;
- a napilapok, különösen a helyi újságok felhasználása közérdekű válaszok adására. Szívesen élnek ezzel az egyébként propagandaeszköznek is kitűnő lehetőséggel főleg az amerikai gazdasági-üzleti élet szolgálatára rendelt könyvtárak; (4, 103)
- a telefon már hagyományos eszköznek számít a referenz-munkában, az utóbbi években azonban még jobban előretört. Ennek okát a lakás-, illetve városrendezési és közlekedési viszonyokban kell keresni; (61)
- postánál - különösen nagyobb távolságok esetén - jóval gyorsabb és egyre inkább teret hódító eszköz a telex, amelynek jelentőségét tulajdonképpen még csak sejtjük, de eléggé nem értékeljük; (61, 64, 34)
- a televízió szintén sokoldalúan hasznosítható (kurrens gyarapodási jegyzéken feltüntetett könyvek bemutatása, referenz-művek ismertetése, referenz-kérdések megválaszolása stb.); (34, 61)
- a kisegítő szolgáltatások között szokás említeni a reprográfiai, illetve fotoszolgálatot. Mindezek a válaszadásnál fontos szerepet játszanak. (A válaszok főleg diagramok, táblázatok stb. repromásolatai.) A legutóbbi időkben a válaszok magnószalagon való közzlése is terjedőben van; (29)
- végül a szétsugárzó információs eszközök között meg kell említenünk a kiállításokat is.

A válasz közzlése bizonyos esetekben annyi időt vesz igénybe, mint a kérdés felderítése, ezért a válaszadó eszköz nem közömbös. (124)

A referenzsz-munka legfőbb nyilvántartási eszköze a napló, és ezért joggal feltételezhetnénk, hogy mindenütt, ahol ilyen szolgálat van, vezetnek is naplót. A szakirodalom tanubizonysága szerint azonban főleg kisebb könyvtárakban egyáltalán semmiféle naplót nem vezetnek, másutt legfeljebb a válaszokra fordított időtartam felírására szorítkoznak, (109) Igen különböző válaszokat találhatunk arra a kérdésünkre, hogy egyáltalán melyek azok az adatok, amelyeknek a feljegyzése szükséges.

A naplóvezetés nem haszontalan időöltés, mert a belőle kihámozható adatok:

- támpontot nyújtanak a segédkönyvtár gyarapításához; (23)
- statisztikai adatokat szolgáltatnak jelentésekhez; (140)
- a személyzet arányainak, összetételének helyesebb kialakítását segíthetik elő; (156)
- időmegtakarítást eredményezhetnek hasonló kérdés felmerülése esetén; (18)
- a nem teljesített kérdések utólagos felderítésével az újabb kérő már választ kaphat; (68)
- ellenőrzés céljára alkalmasak; (23, 59)
- normák megállapításához vezethetnek;
- felhasználhatók költségek kiszámításához;
- alkalmasak annak a megállapítására (vállalati könyvtáraknál), hogy milyen hasznot merítettek a szakemberek a nyújtott válaszokból; (32) stb.

A referenzsz-munka nyilvántartásából levonható következtetések, nézetek összegezését Rothstein kísérelte meg érdekes cikkében, amelynek lényege a következő: (122)

1. Többen megkísérelték a referenzsz-kérdések felsorolását. Az egyszerű kvantitatív felsorolás tulságosan durva ahhoz, hogy komoly jelentőséget legyen ennek tulajdonítani.

2. A kérdéseket már többen próbálták tipizálni, vagyis bizonyos csoportok szerint csoportosítani, (Pl. "elirányító" kérdések, amelyek csupán valamely szakkönyv hollétére vonatkoznak; kész referenzsz-kérdések, amelyek egyszerű feleletet igényelnek; kérdések, amelyek többnyire egy-két segédkönyv segítségével megválaszolhatók; "kereső kérdések", amelyeket több forrás felhasználásával lehet csak megválaszolni; végül olvasói tanácsadó kérdések, amelyek a könyvtáros részvételét kívánják meg az olvasmányok kiválasztásához.)

A kérdéseket az ETO szerint is megkísérelték csoportosítani. Újabb cso-

portositási szempont a hatékonyság, vagyis a megválaszolt kérdések százalékaránya. - Bár ezek a kérdések külön-külön nem sokat mondanak, mégis nagyobb tömegben alkalmasak lehetnek bizonyos szűk körű általánosításra.

3. Az igénylőket is gyakran próbálták osztályozni különböző módokon. (Kor, nem, foglalkozás stb. szerint).

4. A felhasznált referenz-könyvtár fontosabb egységeit vagy bizonyos típusát, ill. mindezek használatának gyakoriságát is lehet vizsgálni.

5. A feljegyzések alapján viszonylag ritkán vizsgálták a referenz-szolgálat személyi összetételét.

6. Költségelemzési vizsgálatokra is alkalmas a napló. Ehhez azonban sok könyvtárnak kellene a referenz-munka bizonyos, pontosan meghatározott, néhány egységére vonatkoztatva adatokat szolgáltatnia.

7. Viszonylag kevés olyan kísérletet ismerünk, amely a referenz-munka kiértékelését egy-egy könyvtáron belül igyekezett megállapítani, ezek azonban nem alkalmasak szabványok, normák kidolgozásához.

A referenz-szolgálat szubjektív véleményeken alapulóan lehet jó vagy rossz, de nincs elég kvantitatív adat ahhoz, hogy pontosan, objektív tényezők alapján értékelni lehetne.

Az eddigi jellemzések, megfigyelések általában kevés számu adaton alapulnak, és ezeket sem lehet közös nevezőre hozni.

V. A REFERENZSZ-SZOLGÁLTATÁST IGÉNYLŐK TÍPUSAI

A referenz-igénylők típusait lehet csoportosítani foglalkozási ágak, továbbá nemek vagy életkor szerint.

A legkézenfekvőbb csoportosítás alapjául a foglalkozás kínálkozik. Itt azonban megint a feljegyzések hiányosságaira kell utalnunk, ugyanis a referenz-naplóknak minden kérdésnél a foglalkozási is fel kell tüntetniök. Éppen a nagyobb forgalmat lebonyolító közművelődési könyvtárak nincsenek azonban a helyzetben, hogy a foglalkozási ágakat minden esetben feljegyezzék. Így a tulajdonképpeni "nagyközönség", amelyben minden foglalkozási ág megtalálható, nem ad támpontot.

Viszonylag a legjobban körülhatárolható típus az egyetemi hallgatóké. Ők a napi egyszeri eligazításon kívül elsősorban dolgozataikhoz keresnek forrásokat, vagy pedig csak impresszum-adatokat kérnek. (140) Mindezekben a gondokon tulajdonképpen a könyvtárhasználati és irodalomkutatói kalauzok segíthetnének.

Az egyetemi hallgatók intenzívebb referenzs-igénye elsősorban az oktatásban és az oktatási módszerekben végbement változásokat tükrözi. (59)

A kis és közepes nagyságú egyetemek (általában 2000 hallgatóig) könyvtárai rendelkeznek a legjobb lehetőségekkel a referenzs-szolgálathoz. (141)

A nagyobb egyetemeken azonban kétséges, hogy ki tudják-e elégíteni a hallgatók igényeit. (59) A hallgatók sok esetben olyan könyvtárakhoz kénytelenek fordulni, ahol kérdéseikre választ kaphatnak. Ezek pedig elsősorban a közművelődési könyvtárak. (61)

A közművelődési könyvtárak körében éppen ezért az utóbbi évtizedekben sok olyan vélemény merült fel, hogy meg kellene szorítani a hallgatók által igénybe vehető referenzs-szolgáltatásokat. Ez a felfogás azonban oda vezetett, hogy a "persona non grata"-ként kezelt hallgatók a visszautasítások következményeként elfordultak a könyvtáraktól, és csak abban az esetben kérnek segítséget, ha az feltétlenül szükséges. (127)

A másik körvonalazhatónak látszó típus az egyetemi oktatóké. Ők egyrészt az oktatási módszerek iránt érdeklődnek, másrészt pedig mint kutatók, már egy újabb kategóriához tartoznak.

A kutatói kérdések - feltételezve azt, hogy a megfelelő szakkönyvtárban teszik fel - szűkebb körben mozognak, de ugyanakkor sokkal mélyebbek is. Ezért a referenzs-szolgálatot csak jól képzett szakkönyvtárosok láthatják el.

A műszaki szakembereknek kevés fogalmuk van az irodalomkeresés módszereiről, éppen ezért nagy segítséget jelenthetne, ha a kutatókat felkészítenék az irodalomkutatás módszereire. (11, 61)

A kutatók a II. világháború óta egyre jobban függenek a szakkönyvtáraktól és az információs intézményektől. A kutatás ugyanis közösségi jellegűvé vált, amelyben részt vesznek az irodalmi forrásokban jártas könyvtárosok is. (123)

A szakkönyvtárakkal szemben a kutatók egyre gyakrabban támasztanak olyan követelményeket, hogy bizonyos adatkompilációkat készítsenek, ugyanis a kutatók nem is sejtik, hogyan juthatnak ezekhez az adatokhoz. (52)

Ezeknek az adatoknak az összeállítására azonban csak valóban képzett szakemberek vállalkozhatnak. Jó példa erre a Harwelli Atomkutató Intézet Könyvtára, ahol a kérdések 45 százalékát olyanok tették fel, akik saját szakterületük irodalmát ismerték ugyan, mégis valamely különleges problémába ütközve nem tudták azt saját forrásismeretük segítségével megoldani. (124)

Ugy tűnik, hogy a természettudományi kutatóknál igénylik és feltétlenül szükségesnek tartják a kutatók a referenzs segítséget, sőt egyre inkább elismerik egyenrangú társként a könyvtárosokat. A társadalomtudományok területén azonban a könyvtáros szerepe még nem tisztázódott ennyire egyértelműen. Egyes

vélemények szerint e kutatások veszélye az, hogy tulságosan egyéni jellegű interpretálással járnak együtt. (121)

Mások viszont úgy vélik, hogy a társadalomtudományok művelői is igénylik a referenz-szolgáltatásokat, jöllehet a társadalomtudósok általában jobban ismerik az irodalmat a természettudományok és a technika szakembereinél.

Ez utóbbi irányzatot hangsulyozza és igazolja az a körülmény, hogy egyetemi könyvtárakban is kialakulóban van a "kutatókönyvtáros" fogalma, ahol a könyvtárosok is részt vesznek társadalomtudományi kutatómunkában. (123)

A referenz-kérők újabb típusa a vállalkozó, aki nagyobb profitja érdekében az anyagi áldozatoktól sem vonakodik, ha információra van szüksége. (121)

A különböző törvényhatóságok és a jogászok szintén külön típust jelentenek. Főleg jogszabályok előkészítésénél veszik igénybe a referenz szolgáltatásokat. (14, 62, 153)

VI. REFERENZ-SZOLGÁLTATÁSI FORMÁK

Az előző fejezetekben nem tettünk különbséget a könyvtár által nyújtott referenz-szolgálat és a dokumentációs tájékoztatás között. Itt azonban szükségesnek látszik a kettő különválasztása.

A könyvtári referenz-szolgáltatás és a dokumentációs tájékoztatás egyaránt megkülönböztet a) passzív és b) aktív szolgáltatási (más elnevezéssel: a) "viszszakereső" és b) szétsugárzó) formát. - Shores lényegében ugyanezekre a formákra: a) közvetlen, b) közvetett elnevezést használja. (132)

Foskett a következő csoportosítást alkalmazta: a) szolgáltatások, amelyek azoknak az olvasóknak igényein alapulnak, akiket az ujonnan megjelent művekről kell tájékoztatni; b) szolgáltatások, amelyek abból a szükségletből fakadnak, hogy - kérésre - ismereteket, adatokat kell szolgáltatni bizonyos témákkal kapcsolatban; - ez utóbbit néha irodalomkutatásnak nevezik. (47)

Mind a passzív, mind az aktív formák megtalálhatók a referenz-szolgáltatások között, bár a hagyományos és ma is uralkodó forma a könyvtárakban a passzív tájékoztatás.

A szakirodalom nem is tartja fontosnak a kétféle forma közötti határ éles megvonását, legalábbis a legutóbbi időkben ezen a téren rüncs nyoma e törekvésnek. Egyiket sem lehet a másik fölé helyezni, egymást jól kiegészítik.

A vita az irodalomban nem is ezzel kapcsolatban, hanem a passzív tájékoztatási formán belüli nézetek körül alakult ki az utóbbi években. Ez a vita a legutóbbi években lángolt fel nagyobb erővel, bár a gyökerek nem újak.

A referenz-szolgálat kétféle tevékenységet foglal magában a XIX. sz. vége óta: az információt és az instrukciót. E két formához Rothstein megfigyelései szerint egy harmadik is járult. A referenz-munka e három formája és egyben fokozata: 1. a legegyszerűbb: utbaigazítás egyes könyvek, illetve könyvtárak használatával kapcsolatosan; 2. valamivel bonyolultabb: amikor a könyvek kiválasztását segíti; 3. legfejlettebb formája: amikor a könyvtáros kész tájékoztatási szolgálat, nem pedig forrásokot.

Az említett három szolgáltatási formát a szerző 1. minimális, 2. közepes. (átmeneti) 3. maximális referenz-szolgálatként jelöli. Mindháromnak vannak el- lenzői.

A minimalisták attól félnek, hogy a kész információadás a használó telje- sítethetetlenül túlzó kívánságait vonja maga után. Ráadásul a könyvtárosok téve- déseket követhetnek el a kész tájékoztatás nyújtásában.

A maximalisták szerint a kész információ rendkívül fontos üzletemberek, törvényhozók és kutatók számára. A referenz-szolgálatos köteles megtalálni a megfelelő tájékoztatást és kész válaszokkal segíteni a kutatót. Adataiért felelősé- get is kell vállalnia.

A közepes vagy átmeneti szolgáltatás hívei magasabbrendűnek tartják az instruktív referenz-szolgálatot, mint a kész tájékoztatás nyújtását, de kivételes esetekben hajlandók ez utóbbira is.

Rothstein szerint a kész információ nyújtása a legfontosabb, és ezt a leg- nagyobb mértékig elő kell teremteni, ha kutatókról, tudósokról stb. van szó. (123)

Rothstein megállapításait igazolja Rees, és figyelemre méltó gondolatokkal fejleszti tovább. (Reesről érdemes megjegyezni, hogy a Western Reserve Univer- sity dokumentációs és kommunikációs kutatási központjának igazgatóhelyettese és egyben asszisztens az egyetem könyvtartani tanszékén, tehát két - látszólag szem- benálló - terület: a dokumentáció és a könyvtár kiváló ismerője, és kettős hiva- tása érzelmiileg is biztosítja állásfoglalásának objektivitását.)

Rees szerint a könyvtári munkának és eszközeinek kritikai vizsgálata szükséges a változó társadalom igényeinek megfelelően. Szerinte a dokumentumok visszakeresését nem lehet azonosítani az információ visszakeresésével. Egy ha- lom dokumentum a kutató, a szakember vagy vállalkozó asztalán még kevés ha- szonnal jár, mert neki információra van szüksége. Ugyanis gyakran megesik, hogy a tájékoztatáskérőt nem információval látják el, hanem túlhalmozzák egy csomó anyaggal ahelyett, hogy pontos választ adnának egy kérdésére. - Az in- formációs központ viszont szelektált, specifikus és szintetizált információt nyújt, amely gondosan, előre szelektált dokumentumanyagból származik.

Az információs központ használója különbözik a könyvtár használójától an-

nak a delegálásnak a fokában, amellyel ő kutatásának egy részét rábizza, vagy nem bizza rá az információt nyújtóra. A könyvtárban a könyvtárhasználó a kutatás munkájának csupán egy részét hárítja át a képzett referenzs-könyvtárosra, aki a releváns dokumentumok jegyzékét biztosítja címek, kivonatok vagy esetleg tényleges dokumentumok formájában.

Az információs központtól tájékoztatást kérő kutató viszont nemcsak a kereső funkciót hárítja át az információs központ dolgozóira, hanem az információ szelektálásában megmutatkozó ítéleteiket is, amely az ő információs szükségleteinek megfelel. Más szóval, a kutató az információs központra bizza az olvasás, szellemi feldolgozás, válogatás, kritikai kiértékelés és szintetizálás feladatát, amely feldolgozó mozzanatok szoros kapcsolatban állnak a kutató kutatási szükségleteivel. Ily módon tehát maga az információs központ gyakorolja a kutatással kapcsolatban az elbírálást is.

Összegezve: a könyvtár és az információs központ különbségei az alábbiakban figyelhetők meg:

1. a kutatómunka áthárításának fokában az információt kérő részéről;
2. az elbírálás és kiértékelés gyakorlásában az azonosított dokumentumok jelentőségét és értékét illetően;
3. az információs központ információt biztosít, a könyvtár dokumentumokat;
4. a kutatási eredményt az információs központok különböző kutatási termékekké dolgozzák fel (speciális szemlékké, kritikailag összeállított adatszoportokká, tömörítvényekké stb.).

A jelenlegi szembenállás a könyvtárak és az információs központok között trendnek nevezhető, ez azonban nem jelenti azt, hogy a polarizálódás kívánatos, vagy kikerülhetetlen. Ellenkezőleg: néhány szakkönyvtár szelektált információt szállít és ezzel közelebb hozza a könyvtárakhoz az információs központok szolgáltatásának színvonalát; ugyanakkor viszont sok információs központ dokumentumokat is szolgáltat, amelyekben csak korlátozott mértékű információs feldolgozás található.

Az információs központok egész spektrumát oly módon lehetne felfogni, hogy ez a különleges dokumentumok biztosításán túlmenően magában foglalja a válaszolást is. Így a bibliográfiai instrukciótól kezdve a kész szemlék nyújtásáig az információs tevékenység teljes skáláját öleli fel. E szinkép távoli végénél a könyvtáros már aktív résztvevő lesz a kutatási folyamatban, nem pedig csak érdekelt segítőtárs, akinek a keze tele van nyomtatott szöveggel.

Uj típusú könyvtáros kialakítására van szükség, aki egyaránt tudományos ismeretekkel és egyben az új technika kezelésének ismereteivel is fel van vértezve. (114)

A "dokumentációs információ" és a könyvtári referenzs köznevelését figyelhetjük meg egyébként az egész világon, a Szovjetuniótól az USA-ig (101, 116, 121). Egyes bátor jóslatok szerint 1980-ban már nem lehet különbséget tenni a kettő között. (3)

VII. A REFERENZSZOLGÁLAT FEJLŐDÉSÉNEK KÖRVOHALAZHATÓ

IRÁNYAI

A tájékoztatás korunk elsőrendű szükséglete. Világszerte felmérések, bizottságok, konferenciák vizsgálják a tájékoztatás formáit, módjait, hatékonyságát, szervezetét stb. A vizsgálatok olykor valamely területhez, máskor egy-egy intézmény kutatógárdájához kötődnek. (6, 51, 80, 112, 124, 137, 145, 146)

E vizsgálatokból, továbbá a hatalmas szakirodalomból az alábbi következtetések vonhatók le:

1. Felesleges az aggodalom a növekvő irodalmi áradat miatt, mert a tudósok száma a tudományok fejlődésével együtt növekszik, és ezzel arányban áll a specializálódás is, tehát egy kutató voltaképpen ma sem kénytelen nagyobb területű anyagot átnézni, mint néhány évtizeddel ezelőtt. (9)

2. Tulajdonképpen még ma sincsenek tudatában, sem a közönség, sem az illetékes szervek, mit nyújthat a tájékoztató szolgálat. De a referenzszolgálatot igénylők körében is bizonyos tartózkodás, félelem tapasztalható: nem tudják, milyen határokig szabad igénybe venniük a könyvtárat. Nagyonbarányu és szélesebbkörű, igénykeltő propaganda lenne fontos e szolgálat jelentőségének tudatosítására.

A modern társadalomban a tájékoztatói igények állandóan nőnek. Az lenne az ideális, ha az olvasók, illetve igénylők olyan bizalommal fordulhatnának a referenzszolgálatához, mint ahogy egy postahivatalba bemennek abban a biztos tudatban, hogy ott a szükséges szolgáltatásokat a lehető legrövidebb idő alatt megkapják. (41)

3. A tájékoztatói intézmények tehermentesítését jelenthetné, ha a leendő kutatókat és általában a könyvtárlátogató közönséget tömegméretekben fel lehetne készíteni a tájékozódás, irodalomkutatás alapvető forrásaira és módszereire.

4. Kiegészítőben vannak a referenzszolgálat területén az együttműködés különböző formái. Egyre gyakoribbá válik a specializálódással kombinált regionális együttműködés, amely végső soron valamennyi tájékoztató intézmény országos, egységes szervezetéhez vezet.

5. Eltérően van a dokumentáció (információ) és a könyvtár (referenz) közötti különbség. A további közeledést a könyvtárnak kell megtennie.

6. Az eddigi különállást felszíni jelenségekkel magyarázták: a könyvtárosok "egyoldalú" humán beállítottságával, maradiságával stb. Az ok - a lényeg - azonban más volt: a könyvtárak szegényes anyagi és személyi állapotossága. Csak megfelelő feltételek biztosításával remélhető a könyvtári referenz és a dokumentáció információ közötti különbség megszüntetése.

7. Nagyobb gondot kell fordítani a tájékoztató könyvtárosok képzésére, és ki kell formálni az új típusú "informátor"-szakembert. Munkahelyi tehermentesítéseket és ezzel munkájuk hatásfokának növelését az "eligazító" jellegű szolgálat különválasztásával lehetne elérni.

8. A könyvtárakkal szemben támasztott követelmények növekedése a gépesítés szükségességére utal. A gépesítési költségek magas volta miatt azonban fontos a fokozatosság betartása; a fejlesztést a legegyszerűbb eszközök (pl. lyuk-kártya) elterjesztésével kell megkezdeni. A telex alkalmazása kívánatos. Ebben az esetben viszont lehetőleg egyszerre kellene minél több könyvtárat bekapcsolni a hálózathoz, mert előnyeit csak így lehetne maximálisan kihasználni.

F O R R A S O K

1. American Library Association. Glossary of library terms. Ed.: E. H. Thomas. Chicago, A. L. A. 1943. 113 p.
2. ALMAS, A.: Le service "Documentation" de la Direction générale de la recherche. = Ann. Inst. Techn. du Bâtiment et des Trav. 1964. 366-374. p.
3. ANDERNS, M. E.: Reference service in special libraries. = Libr. Trends, 12 /3/ 1964. 390-404. p.
4. ARNLING, R.: Referenstjänst vid amerikanska bibliotek. Intrick från en studieresa. = Biblioteksbladet, 41 /4/ 1956. 209-216. p.
5. ARUTJUNOV, N.: Put' k edinoj sziszteme. = Ékon. Gaz., 34 /13/ 1967. 13-14. p. (A cikk teljes fordítását az Agrártudományi Egyetem Könyvtárának Tájékoztatója 1967. 9. száma közli.)
6. As attractive as Buddhism? A report on a reference and information services conference, Columbia University, March 30.- April 1. = Libr. J., 91 /10/ 1966. 2423-2430. p.

7. BAER, H.: Bibliothek - Fachbibliothek - Dokumentation. Vom Katalog zum Automatic Information System. = *Biblos*, 12 /4/ 1963. 121-135. p.
8. BAKER, E. A.: Reference and special libraries: some current problems. The co-operative provision of foreign material. = *Libr. Ass. Ref. Spec. Libr., Sect. Conf. Proc.*, 1955. 31-35. p.
9. BAR-HILLEL, Y.: Is information retrieval approaching a crisis? = *Amer. Doc.*, 14 /2/ 1963. 95-98. p.
10. BAYLISS, J. E.: Who's your bottleneck? = *News Notes of Calif. Lib.*, 53 /2/ 1958. 232-233. p.
11. BEBBINGTON, J. H.: Service to readers including instruction in use. = *Technical problems - 1957. Libr. Ass. Ref. a. Spec. Libr., Sect. Proc. Ann. Conf.*, 1957. 38-46. p.
12. BISHOP, E. P.: Reference questions - how well do we answer them? = *Libr. J.*, 85 /16/ 1960. 3159-61. p.
13. BLAC, C. W.: The general library and the specialist reader = *Libr. Rev.* /129/ 1959. 18-24. p.
14. BOCKMAN, E. J.: Municipal reference libraries. = *Libr. J.*, 87 /8/ 1962. 1545-1547. p.
15. BOGOMOLOVA, P. Sz.: Szpravocsnobilograficeszkoe obszluzsivanie csitatelej v biblioteke imeni M. E. Szaltikova-Scsedrina. = *Szov. Bibl.*, 6/82. 1963. 47-59. p.
16. BOZONE, B.: Staff manuals for reference departments in college and university libraries. = *Coll. Res. Libr.*, 22 /1/ 1961. 19-20., 34. p.
17. BREED, P. F.: An analysis of reference procedures in a large university library. Master's dissertation, Graduate Library School, University of Chicago, 1955.
18. BRYON, J. F. W. Subject enquiries. = *Libr. Book Wld.*, 43 1954. 1-4. p.
19. BUGGEY, R.: Co-operation in reference. = *Manitoba Libr. Ass. B.*, 10 /1/ 1962. 4-6. p.
20. CARTER, L.: National document-handling systems in science and technology. = *Science*, 154 /3754/ 1966. 1299-1304. p.
21. CHANDLER, G.: Large municipal libraries: present trends and future developments. = *Libr. Ass. Conf. Proc.*, 1956. 78-81. p.
22. CHENEY, E. N.: The teaching of reference in American library schools. = *J. Educ. Libr.*, 3 /3/ 1963. 188-198. p.
23. CHRIST, R. W.: Recording reference service. = *Coll. a. Res. Libr.*, 8 /1/ 1947. 23-27. p.

24. CHRISTIANSON, E. B.: The reference function of advertising agency and bank libraries. M. A. L. S. thesis. Chicago, Illinois, University of Chicago, 1961. 92. p.
25. CIGANIK, M.: Specialrecherche auf der Grundlage der klassischen Recherchetechnik, II. = Dokumentation, 10 /2/ 1963. 42-49. p.
26. CLAPP, W. W.: "Information storage and retrieval" and the problems of libraries. = Amer. Doc., 12 /1/ 1961. 5-9. p.
27. CLAPP, W. W.: Three ages of reference work. = Spec. Libr., 57 /6/ 1966. 379-384. p.
28. CLARK, V.: Punch cards in reference work. = Illinois Libr., 40 /6/ 1958. 515-516. p.
29. COBLANS, H.: Documentation in the second half of the twentieth century /with more special reference to the natural sciences/. = Libri, 10 /1/ 1960. 23-32. p.
30. COBLANS, H.: Trends in research and development. = Progr. in libr. Sci., 1965. London, 1965. 168-178. p.
31. COHEN, J. B.: New procedures for keeping reference statistics. = Ohio Libr. Ass., 33 /12/ 1963. 24-25. p.
32. COLE, P. F.: The analysis of reference question records as a guide to the information requirements of scientists. J. of Doc., 14 /45/ 1968. 197-207. p.
33. COLLISON, R. L.: Reference libraries: the turning point. = Librarian, 45 /5/ 1956. 81-83. p.
34. DANCE, J. C.: Libraries and closed-circuit TV. = Wilson Libr. B., 36 /7/ 1962. 562-563, 579. p.
35. DAVIDOVA, V. K.: Szpravocsnobilograficeszkij apparat csital'nogo zala ot-dela detszkoi i junoszkoi literatury. = Detskie biblioteki v pomoscs kommuniszticeszkomu voszpitaniju, Moszkva, 1959. 161-168. p.
36. DAVINSON, D.: Automation and interlibrary co-operation. = Libr. Ass. Rec., 61 /3/ 1959. 65-66. p.
37. DESKOV, P.: Folkebibliotekerne som oplsynscentraler. = REOL, 3 /4/ 1964. 199-224. p.
38. DOWNS, R. B.: The spirit of reference service. = Illinois University, Graduate School of Library Science. The Library as a community information center. Papers presented at an Institute, Sept. 29-Oct. 2, 1957. by R. B. Phelps and J. Phillips. Champaign, Ill., Illin. Union Bookstore, 1959. 1-11. p.
39. DUX, W.: Erfahrungsaustausch über Probleme der Rationalisierung und Technisierung im Bibliothekswesen. = Zbl. Bibl., 77 /12/ 1963. 548-553. p.
40. ELLIS, J.: Theory of reference work. = News Letter Libr. Service W. Australia, /36/ 1961. 1-4. p.
41. Encyclopaedia of librarianship. Ed.: Th. Landau, London, 1961. Bowes. 315-317. p.

42. ERICHSEN A.: Litteratursökningsteknik, = Tid. f. Dok., 14 /5/ 1958. 57-63. p.
43. FARRADANE, J.: The challenge of information retrieval, = J. Doc., 17 /4/ 1961. 233-244. p.
44. FENTON, F. H.: Reference library staffs: an enquiry into the staffing of reference services in the rate-supported libraries of Great Britain and Northern Ireland. = Libr. Ass. Ref. Spec. Inf. Section, 1962. 68. p.
45. FOCK, J.: Die Auskunftserteilung als bibliothekarische Aufgabe = Z. f. Bibliotheksw. u. Bibliogr., 9 /4/ 1962. 329-342. p.
46. FOSKETT, D. J.: Reference service and classification. = N. W. Polytechn. Sch. Libnp. Occ. Pap., /14/ 1960. 12 p.
47. FOSKETT, D. J.: Tájékoztató munka a könyvtárakban. (Information service in libraries.) Bp. 1962. KMK. 105 p.
48. FREIDES, Th.: Will the real reference problem please stand up? = Libr. J., 91 /8/ 1966. 2008-2012. p.
49. GAINES, E. J.: The reference librarian in an urban public library, = Libr. J., 91 /8/ 1966. 2003-2007. p.
50. GLOVER, J.: Reference departments in large public libraries. = Libr. J., 80 /1/ 1955. 50., 52-54. p.
51. GLUD, A.: Om referencearbejde. = Bogens Verden, 38 /3/ 1956. 117-126. p.
52. GOVE, N. B.: - WAY, K. The data compilation as part of the information cycle. - J. Chem. Doc. on, 2 /3/ 1962. 179-181. p.
53. GRAFF, W. J.: WHITTEN, S. G. - BLUM, H. K.: A feasibility study for a regional information center, Phase I, final report, Dallas, Tex., South. Methodist Univ., 1961. 46. p. and appendix of 57. p.
54. GRIFFIN, M.: The library of tomorrow. = Libr. J., 87 /8/ 1962. 1555-1557. p.
55. HAAS, W. J.: Statewide and regional reference service. = Libr. Trends, 12 /3/ 1964. 405-412. p.
56. HANSON, C. W.: Subject inquiries and literature searching. = ASLIB proc., 15 /11/ 1963. 315-322. p.
57. HARGREAVES, E.: The public reference librarian. = Libr. Ass. Rec., 60 /7/ 1958. 215-219. p.
58. HARGREAVES, E.: Reference libraries today - and tomorrow? = Libr. Ass. R. S. L. Section. Proc. 7th Ann. Conf. Leicester, 1959. 43-52. p.
59. HARRIS, K. G.: Metropolitan reference services: patterns, problems, solutions. = Libr. J., 88 /8/ 1963. 1606-1611. p.
60. HARRIS, K.: Reference service in public libraries. = Libr. Trends, 12 /3/ 1964. 373-389. p.
61. HARRIS, K. G.: Reference service today and tomorrow: objectives, practices, needs and trends. = J. Educ. Libnp., 3 /3/ 1962. 175-187. p.

62. HECKEL, J. W.: Service to readers. = *Libr. Trends*, 11 1963. 271-279.
63. HELD, R. E.: Teaching reference and bibliography. = *J. Educ. Libnp.*, 5 /4/ 1965. 228-233. p.
64. HENDERSON, G. P.: Serving the business man: some brief notes on commercial reference libraries. = *Librarian*, 45 /5/ 1956. 87-89. p.
65. HOEGBERG, E. I.: The abstractor and indexer. = *J. Chem. Doc.*, 2 /3/ 1962. 165-167. p.
66. HOLLEMAN, W. R.: The reference librarian. = *Spec. Libr.*, 52 /1961/ 314. p.
67. HOLM, B. E.: Searching strategies and equipment. = *Amer. Doc.*, 13 /1/ 1962. 31-42. p.
68. HOLT, A. E.: Reference records. = *Law Libr. J.*, 52 1959. 145-149. p.
69. HUNT, D. R.: Where is the general librarian and bread-and-butter service. = *Col. a. Res. Libr.*, 26 /4/ 1965. 307-310. p.
70. HYLAND, S.: A personal view of library services. = *Technical Problems 1957. Libr. Ass. Ref. a. Spec. Libr. Section, Proc. Ann. Conf.*, 1957. 5-12. p.
71. IDE, S.: The analysis of structural element of reference functions in university libraries. = *Libr. Sci. /Japan/*, 1. 1963. 21-32. p.
72. IVANOVA, L.-MANEZSEVA, M. - KUNINA, A.: Szpraszivajte - otvetsaem! = *Bibliotekar' /Mos zkva/*, /12/ 1961. 18-21. p.
73. JACKMAN, T.: Why measure reference work? = *Libr. J.*, 84 /22/ 1959. 3826-3827. p.
74. JACOBS, F. G.: An analysis of reference inquiries in a technical library. M. L. S. thesis, Graduate Library School, University of Chicago, 1959. 54. p.
75. JAHRMANN, W.: Auskunft und Beratung in der öffentlichen Bücherei. = *Bücherei und Bildung*, 16 /2/ 1964. 61-66. p.
76. JENSEN, D. A.: Engelske laesesale, men isaer engelske oplysningscentraler. = *Bibliotekaren*, 18 /5/ 1956. 123-132. p.
77. KAPLAN, L.: Reference services in university and special libraries since 1900. = *Coll. a. Res. Libr.*, 19 /3/ 1958. 217-220. p.
78. KENYON, C. W.: The mission of the legal reference librarian. = *Law Libr. J.*, 58 /2/ 1965. 123-129. p.
79. KINNEY, M. R.: Reference inquiries received by mail. = *Coll. a. Res. Libr.*, 24 /4/ 1963. 309-313. p.
80. KIRPICSEVA, I. K.: Iszszledovanie informacionnih zaproszov uczenih i szpecialisztov kak pervij etap razrabotki problemü "Biblioteka i naucsnaia informacija". = *Naucs. Tehn. Inf.* 12. 1966. 10-12. p.
81. KLIMBERGER, J.: Co-operative reference service. = *Libr. J.*, 85 /8/ 1960. 1525-27. p.

82. KNOX, M. E.: The development of a staff for reference work. = The Library as a community information center. Papers presented at an Institute Sept. 29. - Oct. 2., 1957. Ed. by R. B. Phelps and J. Phillips, Champaign, Ill. Illin. Union Bookstore, 1959. 137-151. p.
83. KNOX GOGGIN, M. - SEABERG, M.: The publishing and reviewing of reference books. = Libr. Trends., 12 /3/ 1963-1964. 437-455. p.
84. KOPEJKINA, A. A.: Informacionno-bibliograficeszkoje obszluzstvanie szpecializstov. Iz opita rabotti Kujbiševszkoj oblasznoj biblioteki. = Szov. Bibliogr., 1956. /42/ 67-72. p.
85. KUNZE, H.: Auskunftstätigkeit der allgemeinen öffentlichen Bibliotheker. Bemerkungen zu einem Beitrag H. Ruhls. = Bibliothekar /Berlin/. 8 /13/ 1954. 398-401. p.
86. LENTON, L. C.: Roving librarian. = Spec. Libr., 36 1945. 75-79. p.
87. LOVELL, L. G.: Out of the oubliette - rescuing the reference library. = Looking ahead. Libr. Ass. Ref., Spec. a. Inf. Section Ann. Conf. Proc., 1963. 20-34. p.
88. LUNDY, F. A.: Reference vs catalog: a basic dilemma. = Libr. J., 79 /1/ 1955. 19-22. p.
89. LUNDY F. A. - RENFRO, K. R. - SCHUBERT, E. M.: The dual assignment: cataloging and reference: a four-year review of cataloging in the divisional plan. = Libr. Res. Techn. Serv., 4 /3/ 1959. 167-188. p.
90. LUTHER, W. M.: Bemerkungen zur mechanischen Dokumentation an amerikanischen Bibliotheken. = Nachr. Doc., 5 /3/ 1954. 115-119. p.
91. M(A)CCANDLISCH, Ph.: Computer network to link 3 medical libraries. = The New York Times, 1965. március 5.
92. MEARNS, F. C.: Master of materials; random reflections on reference librarianship. = Catholic Libr. Wld., 19 1948. 249-251, 275. p.
93. MEYRIAT, J.: Vers une revolution technique dans la documentation? = R. Doc., 24 /4/ 1957. 137-140. p.
94. MEYER-UHLENDRIED, K.: Kurzbericht über die automatische Dokumentation in verschiedenen Ländern. = Nachr. Dok., 13 /1/ 1962. 36-39. p.
95. MIHAJLOV, A. I.: Vzaimosvzjaz' naucsnoj informacii sz bibliotecsnum delom i bibliografiej. = Szov. Bibliogr., 90 /2/ 1965. 6-12. p.
96. MILLAR, N.: Reference work in special New Zealand collections. N. Z. Libr., 19 /4/ 1956. 89-93. p.
97. MILLER, E.: Public service and cataloging at the University of Nebraska. = Libr. Resources, 3 /3/ 1959. 188-191. p.
98. MITTAL, R. L.: Split-mind and reference service. = Ind. Libr., 14 /2/ 1959. 70-72. p.
99. MOORE, E. T.: Reference service in academic and research libraries. = Libr. Trends, 12 /3/ 1964. 362-372. p.

100. MUMMENDEY, R.: Auskunft und Benutzung in amerikanischen Wissenschaftlichen Bibliotheken. = Zur Praxis der wissenschaftlichen Bibliotheken in der USA. Wiesbaden, 1956. Harrassowitz. 172-192. p.
101. Nekotorie voproszu szpravocsno-informacionnoj raboti za rubezsom. I. - NTI, 1963. nov. 42-43. p.
102. NOLAN, J. L.: Reference books we need. = Libr. J., 87 /8/ 1962. 1542-1544. p.
103. PAUNOV, B.: Informacionno-bibliografskata rabota na okražnrite biblioteki. = Bibliotekar /Bulgaria/, 10 /2/ 1963. 4-10. p.
104. PERRY, J. W. - KENT, A. - BERRY, M. M.: Mechanised literature searching. A progress report. = Coll. Res. Libr., 16 /1/ 1955. 157-163. p. Megj.: KF 2 /1/ 1956. 33-41. p.
105. PETRI, S.: Referensavdelningar vid större engelska bibliotek. = Biblioteksbladet, 42 /6/ 1957. 370-374. p.
106. PHELPS, R. B.: Reference services in public libraries: the last quarter century. = Wilson Libr. Bull., 32 /4/ 1957. 281-285. p.
107. PIKE, J. R.: A futur for mechanization? = Libr. Ass. Rec., 56 /2/ 1954. 47-49. p.
108. PINTO, O.: Gli uffici d'informazione nelle biblioteche pubbliche. = Accad. Bibl. Italia, 26 /3/4/ 1958. 193-201. p. Magyarul: KF 4 /9/ 1958. 25-39. p.
109. POUNDSTONE, S. H.: What records do you keep on reference work. = Libr. J., 82 /19/ 1957. 2750-2753. p.
110. RAHMAN, A.: Philosophy of reference service. = Ann. Libr. Sci. 8 /4/ 1961. 150-156. p.
111. RATES, R. D.: CICRIS - Cooperative, Industrial and Commercial Reference and Information Service. = Aslib Proc., 9 /3/ 1957. 83-84. p.
112. REED, S. R.: 1946-56 public library reference services. = Libr. J., 82 /2/ 1957. 131-137. p.
113. REED, S. R.: The reference librarian. = Libr. J., 81 /1/ 1956, 21-23. p.
114. REES, A. M.: Librarians and information centers. = Coll. a. Res. Libr., 25 /3/ 1964. 200-204. p.
115. REES, A. M.: New bottles for old wine: retrieval and librarianship. = Wilson Libr. B., 38 /9/ 1964. 773-781. p.
116. REICHARDT, B.: Spezialbibliotheken und Dokumentationsstellen. = Nachr. Dok., 15 /4/ 1964. 173-176. p.
117. REYNOLDS, M. M.: Interlibrary loan: a reference service. = Libr. Trends, 12 /3/ 1964. 425-436. p.
118. RIDER, K. J.: Public library services. = Libr. Ass. Ref. a. Spec. Libr. Section, Conf. Proc.. Information services: national and international, 1958. 28-42. p.

119. RIFT, L. R.: New or old dimensions in librarianship. = Coll. and Res. Libr., 23 /5/ 1962. 422-424. p.
120. ROTH, E. H.: Can you measure reference costs? = News Notes California Libr., 49 1954. 303-307. p.
121. ROTHSTEIN, S.: The development of reference services through academic traditions, public library practice and special librarianship. Chicago 1955. 100-110. p. /A. C. R. L. Monographs No. 14/
122. ROTHSTEIN, S.: The measurement and evaluation of reference service. = Libr. Trends, 12 /3/ 1964. 456-472. p.
123. ROTHSTEIN, S.: Reference service: the new dimension in librarianship. = Coll. Res. Libr., 23 /1/ 1961. 11-18. p.
124. SABEL, C. S. - J. E. TERRY - J. H. Moss: Edgepunched card examination of retrieval patterns in information offices and related investigations. = J. Doc., 18 1962. 111-132. p.
125. SAMAIN, J.: La recherche automatique des documents. Peut-on mécaniser la recherche des documents? I. 1. 2. = B. AD, 1 /1/ 1962. 7-10. p.
126. SAUNDERS, L. B.: Provincial reference libraries. Librarian, 45 /5/ 1956. 92-93. p.
127. SCHILLER, A.: Reference service: instruction or information. = Libr. Quart., 35 /1/ 1965. 52-60. p.
128. SCHULTZ, C. K.: Automation of reference work. = Libr. Trends, 12 /3/ 1964. 413-424. p.
129. SEBESTYÉN G.: A könyvtári kutatások mai problematikája a külföldi szakirodalom tükrében. Bp. 1962. 163 p.
/Az Országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai. 15/
130. SHEFFIELD, J.: Library reference work in research department of an industrial organization. = Quebec Libr. Ass. Conf., 1st, Pap. 1945: II-3-II-8.
131. SHORES, L.: The future of reference in American society. = Wilson Libr. B., 32 /4/ 1957. 286-288. p.
132. SHORES, L.: Measure of reference. = Southeastern Librarian, 11 /4/ 1961. 297-302. p.
133. SHORES, L.: We who teach reference. = J. Educ. Libnp., 5 /4/ 1965. 238-247. p.
134. SICHELSCHMIDT, G.: Der Informationsdienst in den Büchereien. = DFW., 12 /3/ 1963-64. 95-96. p.
135. SIMMONS, J.: Reference and special libraries: a reader's view. Leicester, April. 1959. 5-14. p.
136. SIMPSON, G. S.: Scientific information center in the United States. = Amer. Doc., 13 /1/ 1962. 43-48. p.

137. The Status and training of reference librarians. = *Libr. Ass. Rec.*, 60, /5/ 1958. 161-163, p.
138. STEARNS: The National Referral Center a new service in the Library of Congress. = *Libri*, 15 /4/ 1965. 353-359, p.
139. SZOKOLOV, A. V.: Tipú informacionnüh zaproszov szpecialisztov i mehanizacii v poiszke informacii. = *Tehn. Bibl. SzSzSzR*, /2/ 1966. 16-22, p.
140. Sztudencova, V. L.: Rabota szpravocsnobibliograficseszkiego otdela Goszudarsztvennoj publicznoj biblioteki imeni M. E. Szaltükova-Scsedrina. = *Szov. Bibliogr.*, 37 1954. 92-100, p.
141. TANNENBAUM, E.: The college library: an experiment in nonmechanized, human reference service. = *Colorado Acad. Libr.*, 2 /3/ 1965. 1-7, p.
142. THIRSK, J. W.: Reference libraries. = *Librarian*, 45 /5/ 1956. 83-85, p.
143. TOEPEL, M. G.: Regional reference systems: can we get there from here? = *Libr. J.*, 86 /8/ 1961. 1542-1545, p.
144. TOLLEY, C. W.: The level of reference work in public libraries. = *N. Z. Libr.*, 18 /10/ 1955. 240-245, p.
145. TORNUDD, E.: Study on the use of scientific literature and reference services by Scandinavian scientists and development. = *Int. Conf. Sci. Inf. Proc.*, 1958. 1 1959. 19-75, p.
146. Two sides of the same coin. = *Libr. J.*, 86 /1/ 1961. 52-53, p.
147. VATSADZE, L.: To improve the bibliographical inquiry service. = *Bibliotekar'* /7/ 1956. 30-33, p.
148. VERSCHUER, E.: Möglichkeiten und Wege zur optimalen Information mittlerer und kleinerer Betriebe. = *Nachr. Dok.*, 16 /1/ 1965. 7-10, p.
149. WALDRON, R. K.: Implications of technological progress for librarians. = *Coll. Res Libr.*, 19 /2/ 1958. 118-123, 164, p.
150. WALFORD, A. J.: Reference and special libraries: some current problems. Foreign material selection. = *Libr. Ass. Ref. a. Spec. Libr. Section Conf. Proc.*, 1955. 23-30, p.
151. WENNERBERG, A. P.: Literature research at Armour Research Foundation. = *Spec. Libr.*, 49 /4/ 1958. 149-153, p.
152. WILLS, P.: Sources for local information. = *Wilson Libr. B.*, 29 /4/ 1954. 307-308, p.
153. WILSON, J. O.: Legislative reference service. *Unesco B. Libr.*, 18 1964. 178-183, p.
154. WINCHELL, C. M.: Reference service - past and present. = *Feliciter* 9 /1/ 1963. 3-7, p.
155. WOODS, B. M.: Map information reference service. = *Spec. Libr.*, 45 1954. 103-106, p.

156. ZACHERT, M. K.: The use of reference service records in pharmacy library development. = Med. Libr. Ass. B., 48 /3/ 1960. 331-338. p.

157. ZILBERMAN, A. O.: Voproszú informacionnoj i bibliograficeszkoj rabotü v vuzovszkih bibliotekah. = Biblioteki SzSzSzR. Opiüt rabotü, 1966. 31. viip. 100-111. p.

AZ AUTOMATIZÁLT TUDOMÁNYOS DOKUMENTÁCIÓ ÚJ IRÁNYZATAI

Georges SAG

Nemrég megjelent cikkünkben (1.) ismertettük szovjet kollégáinknak a dokumentáció szervezését illető kívánságait és összehasonlítottuk Bouruy-Smar'jan strukturális terveit a hasonló nyugat-európai tervekkel. Megállapíthatjuk, hogy a két rendszer közös nevezője a szakemberek hiánya, olyan szakembereké, akik "meg tudják érteni a használók problémáit, s el tudják vezetni őket a számukra szükséges információkhoz, hála az információkat tartalmazó dokumentumok ismeretének és a megfelelő információtároló rendszernek, amelynek segítségével bármikor azonosítani lehet azoknak a dokumentumoknak az adatait, amelyek válaszolnak a használók által feltett kérdésekre." (2).

A dokumentáció automatizálása, amelynek eszméje 30 éve vetődött fel Franciaországban (3), ma már - legalább is részben - meg tudja oldani a problémákat. Először is a dokumentumok referenz-adatainak azonosítása mechanizált és még inkább elektronikus rendszerek segítségével, a hagyományos kézi módszerekhez képest jelentős időmegtakarítással végezhető el. A dokumentumok tartalmának elektronikus számítógépek segítségével történő tárolása pedig most van a megvalósulás útján.

Alábbiakban az automatizált műszaki-tudományos dokumentációban jelentkező két irányzatot ismertetünk röviden:

A. Az emberi agy által végzett elemző munka eredményeinek magneses adathordozókon való tárolása és megfelelő memóriákban való visszakérés.

B. Teljesen automatizált adattárolás.

Különösen nagy súlyt fektetünk e két fejlődőben levő módszer gazdasági kérdéseire.

⁺ A cikk a "Chimie et Industrie" c. folyóirat 1968. 1. számában (94-100. p.) jelent meg, itt mondunk köszönetet a szerzőnek, aki megküldte a Könyvtártudományi Szakkönyvtárnak az eredeti szöveget.

Dokumentációs visszakeresésnek valamely dokumentumgyűjteményben levő s a használó által feltett kérdésre válaszol. Dokumentumok kiválogatását értjük. Ez a válogatás vonatkozhat a már meglevő állományra, ez esetben retrospektív visszakeresésről beszélünk, vagy pedig ennek az állománynak periodikusan növekvő anyagára, ez esetben általában információszétsugárzásról van szó, a speciális igényű használók szükségleteinek ("az érdeklődés profiljának") megfelelően.

A.

Az automatizált dokumentációs visszakeresés céljára az anyagot tárolni kell. A dokumentációs anyagot háromféleképpen lehet tárolni:

1 A ma még mindig legelterjedtebb módszer az egyes dokumentumok kézi indexelése, magukból a dokumentumokból vett kulcsszavak vagy deskriptorok segítségével, amelyeket esetleg egy már összeállított és szabványosított deskriptor-jegyzékkel való egybevetés útján folyamatosan kiegészítünk. Ezt a megoldást fogadtuk el az Oréal dokumentációs szolgálatában. (4). E módszer különösen jól beválik a mi szakterületünkön, a kémiában. A helyzet az, hogy bár van nemzetközi nomenklatura, a kereskedelmi vagy szakmabeli szavak használata a kiadványokban igen elterjedt, márpedig ha a szabványosított deskriptor-jegyzékben vagy szakszótárban a hidroxibenzol szó szerepel, a számítógép nem tudja azonosítani a fenol vagy a szénsav szóval, sem a tárdás, sem a visszakeresés folyamatában, ha csak e három szót fel nem veszik szinonimaként a szókészletbe.

A deskriptorok közötti logikai kapcsolatokat is kódolni lehet a tárolás során (és fel lehet használni a keresés folyamatában). Erre a célra két többé-kevésbé kidolgozott rendszert javasolnak:

a) A "szerep-indikátorok" a deskriptorokhoz kapcsolt olyan szimbólumok, amelyek segítségével meg lehet különböztetni például a nyersanyagokat, az előállított termékeket, melléktermékeket, selejtet, oldószereket, katalizátorokat, a tanulmányozott változókat, alkalmazott eljárásokat stb.

b) A retesz ("link") az egyazon dokumentum deskriptorai közötti hiányzó interpunkciót pótolja. Így például egy olyan tanulmányt, amely forrástárral, hegesztéssel vagy szegecseléssel egyesített különböző fémeknek csavarással, nyújtással vagy összenyomással szembeni ellenállásáról szól, indexelhetünk a tanulmányozott fémeket jelölő kulcsszavakkal, ugyanannak a "link"-nek a hozzáadásával, míg a tanulmányozott változókat jelölő deskriptorokat más, azonos "link"-kel látjuk el.

c) A Syntol nyelv (5) kódolási egységként szintagmákat használ, vagyis a kapcsolatot kifejező indikátorokkal összefűzött terminusokat. Így például a Ri (a, b,) szintagma azt jelenti, hogy az a szó Ri kapcsolatban van a b-vel, de b nincs okvetlenül Ri kapcsolatban a-val.

d) Mi a mi rendszerünkben a "reteszelés" alkalmazzuk, de - az American Institute of Chemical Engineers-sel ellentétben - a dokumentumok tárolásának, nem pedig a deskriptoroknak a színjén: vagyis a memóriába tárolást egy durvább osztályozás előzi meg.

A deskriptorok közötti logikai kapcsolatokat a kapcsolatban levő s egyazon dokumentum tartalmát kifejező kulcsszavak közötti helykihagyással kódoljuk. Ezt az eljárásmodot "mellékrendelő szintaxis"-nak nevezzük.

E logikai és/vagy szintaktikai kapcsolatok bevezetésének módszerei azt célozzák, hogy a memória megkérdezésekor korlátok közé szorítsuk a "zajtényező"-t, vagyis kiküszöböljük a számítógépes válogatásból azokat a dokumentumokat, amelyeket ugyan indexeltünk a feltett kérdés deskriptoraival, de amelyek nem felelnek a feltett kérdésre. A "zajtényező" tipikus példájaként említhetjük az alábbi kódolt dokumentum kiválasztását.

Gyártás
Étiléter
Étérre alakítás
Etilalkohol
Katalizátor
Kénsav

a kénsav gyártásánál használt katalizátorokra vonatkozó keresésnél, a következő kérdésfeltevéssel: Gyártás - Kénsav - Katalizátor.

A zajtényezővel ellentétben "csendnek" nevezzük, ha a memóriához intézett kérdésre választ adó dokumentumot a számítógép nem választja ki. A "csendnek" az az oka, hogy a kódolás és a kérdezés nem ekvivalens deskriptorokkal történt. F. Levery szerint (6) különösen akkor fordul ez elő gyakran, ha a használó nem tudja kérdését szabatosan meghatározni és keresése tárgyát szakszerű terminusokban kifejezni.

G. Salton, a Medical Literature Analysis and Retrieval System ("MED-LARS") és a National Aeronautics and Space Administration ("NASA") módszereit kommentálva (7) - ezek kézi indexelésű rendszerek - ugyancsak erre a következtetésre jut: "Ha a használó nem ismeri eléggé a kódolás elméletét és gyakorlatát, nem tudja, milyen kulcsszavakat használjon és ezeket hogyan kombinálja". Végül hozzáteszi: "ha a dokumentáló nem ismeri a használók prob-

lémáit és az általuk feltehető kérdések típusait, nem tud a későbbi retrospektív keresés céljának megfelelő deskriptorokat választani".

A "csend" elkerülésének legegyszerűbb módja, hogy több, különböző paraméterekkel megfogalmazott kérdést teszünk fel. Saltun egyébként azt mondja (7), hogy tökéletes választ nem remélhetünk egyetlen kérdés feltevésével.

Más, jobban kidolgozott rendszerek ugyancsak arról ismeretesek, hogy a kérdezés során igyekeznek a "csendet" limitálni. A MEDLARS és a NASA rendszerekben, valamint a Syntol nyelvben hierarchikus kapcsolatba hozzák a deskriptorokat, paradigmaticus fogalmi fákat alakították ki, a specifikus fogalmakról utalással az általánosabb kulcsszavakra és vice versa (hogy így korlátozzák a válaszok tuburjánzását). Tegyük fel, hogy a memóriában a hollók irtására alkalmas mérget keresik, a Méreg, Pusztítás és Holló kérdésfeltevésével. Ha nincsen olyan dokumentum, amely e deskriptorokat magában foglalná, az elektronikus számítógép változtat a kérdésen, a kódolt hierarchikus kapcsolatok segítségével a "Holló" fogalmát "Madár"-ra változtatja és így növeli a kielégítő válasz lehetőségének kilátásait.

2 Összefoglalásoknak (rezüméknek) - amelyeket, akárcsak a kulcsszó-jegyzékekét, szakemberek készítettek - gépi tárolása szintén meglehetősen elterjedt módszer. Ilyen például a Gaude féle I. B. M. módszer.

3 Végül rezümék és deskriptorok egyidejű tárolása a harmadik módszer dokumentumoknak a számítógépbe való kézi bevitelére. Ezt a módszert alkalmazza egy idő óta többek között a Chemical Abstracts Service ("C. A. S.").

Az így felépített mágneses memóriában való keresés vitathatatlanul több problémát vet fel, mint a kizárólag kulcsszavakkal kódoló rendszerek; kiterjedt szinonimák, paradigmaticus fogalmi fákat magukban foglaló szótárak, a szemantikai rokonság szerint csoportosított szójegyzékek (például a kémiában homológ sorozatok) használata itt kötelező.

"Súlyosabb ismérvek" (olyan kifejezéseknek tulajdonított értékőbbslet, amelyek előfordulhatnak a rezümékben) növelhetik a rendszerek használhatóságának esélyeit.

Rezümékben található szótöredékek keresése - a C. A. S. módszer által fel felkinált egyik lehetőség. Ennek segítségével automatikusan összeállíthatók olyan csoportok és kiválogathatók azok a cikkek, amelyekben benne van például a "Steron" szótöredék. Ilyenek pl. Aldosteron, Andosteron, Corticosteron, Nortestosteron, Testosteron stb.

A fenti három módszer által felvetett gazdaságossági problémák legsúlyosabbja nyelvi jellegű. Bár az angol nyelv jelenleg tulsúlyban van a világ kémiai szakirodalmában (a kiadványoknak kb. 60 százaléka angol nyelvű), jelentős mennyiséget képviselnek például a japán, orosz, német nyelvű kiadványok, sőt rövidesen a kínai nyelvűek is. Ha egy dokumentációs szolgálat valamennyire is teljességre törekszik, nem hanyagolhatja el az ezeken a nyelveken megjelent publikációkat.

Felesleges itt hangsúlyozni, milyen nehéz nálunk olyan tudományos dokumentálókat szerezni, akik kellő szinten tudják a kémiai szakirodalom feldolgozásához szükséges (2) legnélkülözhetetlenebb nyelvet: az angolt és a németet.

Ezzel a nyelvi igényrel szemben lehetne itt azzal érvelni, hogy olyan ki-tűnő referáló lapok vannak a kémiában, mint a C. A. B., a Chemisches Zentralblatt vagy a Referativnij Zsurnal. Viszont ezek a kiadványok a kémia szakterületének csak általános szempontok szerint kiválogatott irodalmát fogják át. Így tehát - P. R. Brygoo-val (8) - meg vagyunk győződve, hogy az enciklopédikus jellegű dokumentációs szervezetek nem mindig kielégítőek a messzemenően specializált dokumentációs központok vagy szolgáltatások szempontjából. Másrészt azt is hangsúlyozni kell, hogy a rezümé sohasem pótolja az eredetit.

Azonkívül ezekben a referáló lapokban az eredeti publikációról gyakran nagy késéssel jelennek meg a kivonatok, ami súlyos szavatossági hiba, különösen a szabadalmakkal foglalkozó dokumentációs szolgálatok szempontjából.

Mindezek következtében úgy gondoljuk, hogy az emberi értelem által végzett elemzés segítségével történő gépi tárolást az eredeti dokumentum elolvasása és megértése kell hogy megelőzze. Saját 20 éves tapasztalatunk alapján úgy látjuk, hogy a kémiai dokumentációban egy gyakorlott szakember 8 órás munkanapon átlag 10 eredeti dokumentumot elemezhet, számításba véve a dokumentum hosszúságát, nehézségét és új fogalmakban való gazdagságát is (új deskriptorok bevezetését a szójegyzekekbe). Ebből az következik, hogy az elemzést és kódolást végző dokumentáló átlag 2500 dokumentumot dolgozhat fel évenként. Ha egy dokumentáló munkabére mondjuk kb. 48 000 Ft (a rezsit is beleértve), akkor egy olyan dokumentum tárolása, amelyhez nincs szükség külön fordítóra, kb. 20 Ft-ba kerül.

A memóriában való tárolás, átlagban 12 deskriptornyi mélységű elemzést és 3 sorból álló címléírást és hivatkozásokat véve alapul (átlagosan 20 n-ből álló sorokkal), a lyukasztás és az azonosítás költségei (a gépek bérösszegét is beleértve) kb. 1.70 Ft-ra rugnak. A számítógépbe való tulajdonképpeni betáplálás, 400 dokumentumból álló adagokban, I. B. M. 360/30-as, viszonylag egyszerű programozású gép alkalmazásával, a szalagok vagy lemezek periodikus módosítását - a megelőzőleg tárolt dokumentumokkal kapcsolatban elköve-

tett tévedések, hibák kijavítását, hiányok pótlását - valamint a különböző szövegjegyzékek kinyomatását is tekintetbe véve - valamivel több mint 1.00 Ft költséget jelent. Egy-egy dokumentum tárolásának költsége tehát - félautomata módszerekkel - globálisan kb. 24 Ft-ra tehető.

Egy másik gazdaságossági tényező, az adattárolás elsőként javasolt megoldása érdekében - rezümék helyett deskriptorok használata, esetleg kulcsszavakkal - a lyukasztási munkák jelentős részének kiküszöbölése, hacsak nem (Flexowriter típusú) lyukszalagos írógépet használunk, ez esetben azonban tekintetbe kell venni a gépek amortizációját és a lyukasztókat és azonosítókat helyettesítő elektronikus eszközök bérköltségeit. Ezek az eszközök viszik át a lyukszalag tartalmát ("szalag - kártya konverter") az információfeldolgozó számítógép központi egységébe.

B.

Ami az ismeretek teljesen automatizált tárolását illeti, három teljesen különböző rendszert kell megkülönböztetni. Ezek:

1 A permutált indexek.

Ezt a rendszert, amelyet főleg "key word in context" (KWIC) vagy "key word in title" (KWIT) - szöveggörnyezetes index - néven ismerünk, a mi szakterületünkön a C. A. S. alkalmazza néhány év óta.

Permutált index készítésénél általában a cikk vagy a szabadalom címéből kiemelt egész szövegrészeket visznek be a számítógépbe, amely e szövegrészeket összehasonlítja egy "ellen-szótárval" vagyis a permutációból kizárandó szavak jegyzékével, a fennmaradó értékes (releváns) szavakat betűrendezi, s a szövegrészben szereplő szomszédos szavakkal együtt nyomtatott tárgymutatót készít belőlük, amelyben minden értékes kifejezést a szövegrész többi szava magyaráz. Ebben a rendszerben a kétértelmű vagy túl terjedelmes címek esetében a dokumentálónak kézi erővel kell elvégeznie a szükséges kiegészítést, illetve pontos megfogalmazást. Ne felejtjük el, hogy a mi iparágunkban a dokumentálókhoz intézett kérdések többnyire valamilyen vegyület vagy vegyület-csoport készítésére vagy specifikus felhasználására vonatkoznak, és hogy a feltett kérdésre választ adó dokumentumok címe gyakran nem nevezi meg a keresett vegyületet.

Véleményünk szerint az elvben könnyen elkészíthető permutált indexek valóban hatékonyan csak akkor használhatók, ha szakemberek szellemi munkája fekszik bennük, ami viszont majdnem olyan költséges megoldás, mint a deskriptor-jegyzékek készítése.

2 Automatikus kivonatkészítés statisztikai módszerekkel.

Az ismeretanyag mágneses memóriában való tárolásának problémáit radikálisan csak magának a dokumentumnak teljes egészében a gépben való tárolása oldja meg.

A kivonatkészítést az eredeti dokumentumok alapján, statisztikai módszerekkel, elektronikus számítógép segítségével, első ízben H. P. Luhn javasolta. (9). Ezzel a módszerrel a gép mágneses adathordozóra írja át az elemzendő (referálandó) dokumentumot, majd kiszűri egy előre elkészített szójegyzék segítségével az értéktelen szavakat (névelők, kötőszavak stb.), a megmaradtakat betűrendezi, az előttük vagy utánuk álló interpunkció feltüntetésével, s a szalagon feljegyzi, hogy az egyes szavak hol szerepelnek a szövegben. Ezután csökken-ti a szinonimák számát, összehasonlítva bizonyos meghatározott számú szókezdő betűt. Azonosság esetén az illető szavakat szinonimáknak tekintik (+ 5 százalékos pontosság). Ha az értékes szavak nem fordulnak elő bizonyos előre meghatározott gyakorisággal, ugyancsak kiszűri őket. Egy példaként említett 2326 szóból álló cikk 39 különböző, rendkívül értékes szóból áll. A gép ezután ki-keresi azokat a mondatokat, amelyek a legnagyobb számban, a legsűrűbben tartalmazták a különösen értékes szavakat. A rezümé úgy készül, hogy a gép kinyomatja azokat a teljes mondatokat, amelyeknek érték-faktora meghaladja (tul-lépi) az előre felállított érték-küszöböt.

A módszert irányítani is lehet: az értékes szavak jegyzékét össze lehet hasonlítani a használat különösen érdeklő szavak jegyzékével (súlypont jelzése), s ezzel növelni lehet az ilyen szavakat tartalmazó mondatok "érték-faktorát".

E rendszernek francia nyelvű dokumentumok esetében való alkalmazása - még a különösen értékes szavak statisztikai becslését megelőzően - e szavak közötti szinonima (rokonértelmiség) felkutatását teszi szükségessé, mivel a francia nyelv stilisztikai követelményei nem engedik meg az azonos kifejezések túl gyakori ismétlését.

Luhn módszerét, tudásunk szerint, eddig nem használták fel a kémiai do-kumentációban. Attól félünk, hogy a Luhn által idézett cikkeknél lényegesen hosz-szabb tanulmányok megoldhatatlan problémákat vetnének fel.

3 Automatizált kivonatkészítés nyelvi elemzéssel.

Egy másik automatizált kivonatoló rendszer a SMART (Salton's Magical Automatic Retriever of Texts), Salton és munkatársai rendszere (10). E mód-szerrel, mint Luhn módszerével, a szöveget az elektronikus gép teljes egészé-ben belyukasztja, majd elemzi. Az elemzés eredményeképpen több különböző mágneses szalag készülhet, közülük azonban csak az első kötelező:

a) Az első szalag úgy készül, hogy a gép a szöveg minden szavát betűről betűre összehasonlítja egy ugyancsak előre elkészített szuffixum-szótárral. Az azonosított szótöveket és szuffixumokat számkódokkal jelöli s ezekhez hozzáfűzi az ugyancsak előre jegyzékbe foglalt s zintaktikai és/vagy szemantikai kódokat.

A SMART, jelenlegi kísérleti stádiumában, a dokumentológiában, a számítógép-elméletben és az aerodinamikában használható fel: ezeknek szójegyzékei mintegy 1000 angol szótövet tartalmaznak, továbbá 150 szuffixumot és 200 szemantikai (jelentéstani) jelzést, valamennyit kódolva, szakterületenként 1000-en aluli számú dokumentumot véve alapul.

A nem azonosított szótöveket a számítógép mint ismeretleneket kinyomattja, kézi feldolgozás céljaira, vagy pedig mint egy "vak szótár" szavait dolgozza fel.

Magától értetődően az ilyen automatikus elemzés útján nyert kódszámok a szinonimáknak tekintett kifejezések esetében azonosak.

b) A másik szalag úgy készül, hogy a fenti elemzés eredményét a gép összehasonlítja a kódolt fogalmak hierarchikus kapcsolatairól készült, előre összeállított jegyzékkel. Nagyon hasonlít ez az automatizált művelet a kézi dokumentációs módszerek utalócéduláinak használatára. Így például a Hollók-ról ilyen utalókat találhatunk: Id, még; Varjak, Verebek, Madarak; vagy a Halogén elemeknél ilyeneket: Id, még; Fluor, Klór, Bróm, Jód. Az első példa esetében a hierarchikus kiterjesztés az átfogóbb fogalom irányába történt, a második esetben az alárendelt fogalmak irányában; lehetséges egy harmadik eset is: a mellérendelt fogalmak, a paradigmaticus fán laterális irányba történő kiterjesztés, mint például a következő esetben: Kivonat, Id, még; Összefoglalás, Referátum, Tömörítvény. A laterális kiterjesztés egyik lehetséges módja a hagyományos dokumentációs módszernél a lásd-utalók használatának felel meg.

c) A harmadik szalag úgy készül, hogy a gép minden szótőről megállapítja, milyen gyakran fordul elő a kielemezett mondatokban és az egész dokumentumban. Ilyen "szó - mondat" egybeesési táblázatok készülhetnek szópárokról vagy a még fontosabb szócsoportokról is. A dokumentológiából kielemezett gyakran előforduló szócsoporthoz egyik példája: Data processing, Processing of files, Tape handling procedure. Magától értetődik, hogy a Procedure és Processing szavaknak ugyanaz a szótó-kódja. Az ilyen kifejezéseket a szalagon ugyanazok a számjelek képviselik. Ugyanezen a szalagon a számítógép korrelációs koefficienseket (kapcsolati együtthatókat) állíthat elő a szavak között, vagy szópárok, szókapcsolatok és egyszerű kifejezések közt. Végül a rendszer összeállíthatja a mondatok "értékességi együtthatóit" is, kikeresve azokat a mondato-

kat, amelyek az értékes kifejezéseket statisztikailag a legnagyobb számban tartalmazzák, csatlakozva ily módon Lunn módszeréhez.

d) A negyedik szalag úgy készül, hogy a gép szintaktikai elemzést végez az a) pont alatt leírt szalagon (a szótövek kódjai és a szintaktikai kapcsolatok feltüntető szuffixum-kódok táblázatán), vagy pedig a c) alatt leírt szalagon, amelyen a legmagasabb érték-együtthatókat tartalmazó mondatok vannak. A szintaktikai elemzés abból áll, hogy a gép összehasonlítja a mondatok szavait a lehetséges szintaktikai szerkezetek jegyzékével. Ez az összehasonlítás igen sok elméletileg elfogadható szintaktikai szerkezetet eredményezhet, amelyek között a számítógép nem tud választani. Ezenkívül ez az elemzés gépi viszonylatban igen hosszú időráfordítást igényel, ezért a rendszer hívei jelenleg nem gondolnak a szintaktikai elemzés felhasználására (11).

e) Végül az 5. szalag úgy készül, hogy a gép statisztikailag vagy hierarchikusan elemzi az egyedi fogalmak (a dokumentumokból nyert szópárok és szókapcsolatok) közötti kölcsönös összefüggést, az egész dokumentumgyűjteményre vonatkozóan. Az elemzés eredményeként előálló fogalmi csoportokat fogalmi vektoroknak (fogalomhordozóknak) hívják. A számítógépből automatikusan nyert ilyen fogalmi vektorokat úgy tekinthetjük, mint a "reteszelés"-t a dokumentumoknak a szintjén, amelyet rendszerünkben manuálisan kell elvégezni. (4).

A félig automatizált dokumentációs visszakeresésben - deskriptorok használatával - a számítógépnek a kérdések valamennyi kulcsszavát össze kell vetnie valamennyi deskriptorral, amely az összes tárolt és az invertált vagy direkt módon hozzáférhető kartotékban nyilvántartott dokumentumban szerepel. Ha nagy a dokumentumgyűjtemény és mély az elemzés, ez az összehasonlítás túl sok időt vesz igénybe, különösen direkt módon hozzáférhető kartoték esetében. (12). A SMART-rendszerben ki lehet válogatni az adott kérdésre válaszoló dokumentumokat a dokumentumgyűjteményből nyert fogalomhordozóknak a kérdés fogalomhordozójával való összehasonlítása után.

Valamennyi szótár, szójegyzék, amely a különböző tároló szalagok készítésénél szerepel, a SMART-rendszerben automatikusan állítható elő, az illető tudományágat reprezentáló dokumentumanyag alapján. Meg kell azonban jegyezni, hogy a kísérletezés alatt álló 3 tudományág tezaurusait jelenleg még kézi módszerekkel gyűjtik, ahogy erről 1967 nyarán Salton doktornál tett látogatásunk alkalmából meggyőződhetünk.

A memóriához intézendő kérdések elemzése természetes nyelven készült szövegek alapján történik, ugyanolyan mágneses szalagok készítésével, amelyeket a tárolásnál ismertettünk.

Ami a teljesen automatizáltnak nevezett módszerek gazdaságosság szempontjából való értékelését illeti, el kell ismernünk, hogy e rendszereknél a szakemberek közreműködése a minimálisra csökken. Csak a válaszok értékelése marad manuális munka. A SMART-rendszer egyébként a használó-számítógép párbeszédet javasolja, hogy így - a kérdések folyamatos módosításával - fokozatosan tökéletesítse a válaszokat.

Teljes dokumentumszövegeknek a memóriában tárolása ellenben komoly nyelvi nehézségeket támaszt. Ha minden dokumentumot saját eredeti nyelvén tárolnánk, a kérdéseket is annyi nyelven kellene felvetni, ahány nyelv a memóriában szerepel. Az egyes nyelvek szótöveit, szuffixumait, prefixumait (pl. a német nyelvben), szintaktikai kapcsolatait előzetesen kódolni kellene. A mi nyelvünkétől eltérő írást használó nyelvek dokumentumait lyukasztás előtt transliterálni kellene. A bonyolult kémiai képleteket, ábrákat és grafikonokat ugyancsak át kellene írni lineáris írásra. Végül, ha egyetlen nyelvet akarnánk használni, a képesített szakfordítók egész hadát kellene alkalmazni még egy szerényebb dokumentációs szolgálatnál is.

Az olyan nagy volumenű programok, amilyen a SMART (150 000 utasítás egyedül angol nyelven) hatalmas számítógépek használatát teszik szükségessé (amilyen például az I. B. M. 7094, I. B. M. 360-40 vagy ezekkel egyenértékű gépek), hosszú gépidővel, ami a dokumentumok feldolgozásának önköltségét lényegesen emeli. Teljes dokumentumok lyukasztási-azonosítási költségei (fordítási és/vagy transliterálási költségek nélkül), 4 lapnyi átlagos hosszúságot véve alapul (bibliográfiai adatok nélkül), laponként 70 sort számítva, 50 jelből álló 2-2 hasámban, körülbelül tizszeresét jelentenék a deskriptorokkal történő félig automatizált tárolás költségeinek.

— 0 —

Összefoglalva, úgy véljük, hogy a munkapiac jelenlegi helyzetét, valamint az elektronikus számítógépek bérköltségét tekintetbe véve, a teljesen automatizált dokumentációs rendszerek ma még nem versenytársai azoknak a módszereknek, amelyek a tudományág szakembereinek közreműködését teszik szükségessé a tárolásnál és a kérdések kiválogatásánál. Ha ellenben a félautomata módszereket a hagyományos dokumentációs módszerekkel hasonlítjuk össze, úgy látjuk, hogy a lyukasztás és a számítógépben való tárolás többlet-költségeit bőségesen kompenzálja a szakemberek idejének megtakarítása a retrospektív vizsgálakeresésnél és/vagy az érdeklődés profilja szerinti információ-szétsugárzásnál.

Fordította: Molnár Ágnes

Bibliográfiai hivatkozások

1. SAG, G.: La documentation technique en Union Soviétique. Chimie et Industrie, 1967. 97. (no 3), 429-430.
2. FOUQUET, M. L.: Éléments pour une définition de la profession de documentaliste et de son profil en économie. Association des Documentalistes et Bibliothécaires Spécialisés (A. D. B. S.), Groupes d'Études "Économie Générale" 21 pp. Sept. 1966.
3. MAYOR, Y.: Étude des possibilités d'application des machines à statistiques aux recherches bibliographiques. Chimie et Industrie, 1936, 35, (no. 2), 458-466.
4. CHARLE, R. - SAG, G.: Essai d'automatisation de la documentation cosmétologique. Documentaliste, A. D. B. S. Informations, 1966. No. Spécial, 107-114.
5. CROS, R. C. - GARDIN, J. C. - LEVY F.: L'automatisation des recherches documentaires. Ed. Gauthier-Villars, Paris, 1964, 260 pp.
6. LEVERY, F.: La documentation automatique. Concours médical, 1967. 89 (no 1), 97-109.
7. SALTON, G.: Diffusion de l'information et les systèmes automatiques de documentation. Inst. Electr. Electron. Engineers Proc., 1966, 54, (no 12), 1663-1678.
8. BRYGOO, P. R.: Veut-on tuer les Centres Spécialisés? Expansion Rech. Sci. 1963 (18), 21-23.
9. LUHN, H. P.: Création automatique d'extraits documentaires, I. B. M. Jour. Res. Devel., 1958, 2. 159-165.
10. SALTON, G.: Mémorisation et sélection documentaire, Rapport No ISR - 7 à la National Science Foundation, Harvard Computation Lab., 1964.
11. SALTON, G.: Mémorisation et Sélection documentaire, Rapport No ISR - 11 à la National Science Foundation, Cornell Univ., 1966, et communication personnelle.
12. BRETON, GUEDENEY, RAGU, SAG: Association Française d'Informatique et de Recherche Opérationnelle, Groupe d'Études "Mémoires de Masse". Commission IV, Recherche de Documentation. Séance du 15.2 1967.

AZ AMERIKAI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK MŰKÖDÉSÉNEK MENNYISÉGI MUTATÓI

University of Illinois Graduate School of Library Science

OCCASIONAL PAPERS.

Number 89

November 1967

QUANTITATIVE GUIDES TO PUBLIC LIBRARY OPERATION

by Charles E. Rockwood and Ruth H. Rockwood*

Considerable confusion exists even among librarians as to just what constitutes a large library and what constitutes a small library. In the public library field this problem is especially troublesome. Perhaps the most universally accepted definition of public library size is keyed to population served. The familiar and obvious difficulty with this definition is that classification by size of population served does not consider variations in public library service which exist from one city to another.

As a means of overcoming this problem some have suggested that volumes in the collection be used as the guide to size. But this approach, too, is associated with important and by now familiar difficulties. Size of collection does not bear a necessarily close relation to usefulness of collection. Libraries provide many services not directly associated with the number of volumes in a collection. And other measures of library size (number on the staff, size of budget, and the like) do not bear a necessarily close relationship to number of volumes in a given collection.

In the abstract, confusion over an appropriate definition of library size might be expected to lead to distrust, misuse, and lack of use of relevant statistics. And, in accordance with this hypothesis, it seems evident that public library statistics, although quite complete and statistically reliable, are not being properly or completely utilized.

*The authors are indebted to Carlton Allen, undergraduate assistant in the Department of Economics at Florida State University, for his assistance in making many of the necessary statistical computations, and to Professor Harry Dewey, now of the University of Maryland, for his helpful suggestions regarding the manuscript itself.

Az utóbbi években az Amerikai Egyesült Államok könyvtári szakemberei egyre szélesebb körben vitatják a közművelődési könyvtárak nagyságrendjének különböző problémáit. A sokféle álláspont következtében meglehetősen nagy zűrzavar van például a "nagy" és a "kis" közművelődési könyvtár (public library) értelmezése körül.

A szakmán belül sokan azt állítják, hogy a könyvtári nagyságrend mennyiségi mutatói közül (lakosság, személyzet, állomány, költéségetés, forgalom) a lakossági mutató a legmegbízhatóbb. Ez az álláspont azonban még korántsem általánosan elfogadott. Vannak olyan szakemberek, akik azt javasolják, hogy a nagyságrend eldöntésénél az állomány nagyságát kellene alapul venni.

Nyilvánvaló, hogy az említett két mennyiségi mutató számos nyitott és vitatható problémát hagyta maga után. Az ellátott lakosság nagysága szerinti kategorizálás például nem veheti figyelembe az egyes közművelődési könyvtárak szolgáltatásaiban mutatkozó lényeges különbségeket. A gyűjtemény nagyságából való kiindulás esetén szintén számos fontos tényező figyelmen kívül marad.

Ez egyrészt teljes biztonsággal nem mutatja a gyűjtemény valódi könyvtári értékét, másrészt teljesen azonos állományú könyvtárak egészen eltérő mennyiségű és minőségű szolgáltatásokat nyújthatnak.

Számos vélemény szerint a könyvtári nagyságrend meghatározásának elméleti és módszertani bizonytalansága könyvtárstatisztikai bizalmatlansághoz, visszaélésekhez és a munka elhanyagolásához vezethet.

A fontos kérdés módszertani és elméleti tisztázásának elősegítése érdekében az Illinois-i Egyetem Könyvtártudományi Iskolája (University of Illinois Graduate School of Library) figyelemre méltó tanulmányt adott ki. (1) A továbbiakban a két szerző, C. E. Rockwood közigazdász és R. H. Rockwood könyvtáros tanulmányának legfontosabb kérdéseit vennénk sorra.

— O —

A problémakör általános felvetése után a szerzők az Egyesült Államokbeli könyvtárstatisztikai helyzetről írnak. Megállapítják, hogy a rendelkezésre álló statisztikai kiadványokat és adatokat a könyvtárosok nem megfelelően használják fel. Elhanyagolják a mennyiségi mutatókat s jelentőségüket lebecsülik. Mennyiségi mutatók nélkül viszont aligha lehet a könyvtári munka hatékonyságát, tartalmi oldalát kellően feltárni.

Még szintén a tanulmány bevezetőjében írnak a statisztikai elemzések ideális felhasználásának sokféle követelményéről. Szerintük - az előbbi okok miatt - ma még csak vállalkozni sem lehet arra, hogy a könyvtári "méretkéte-góriák" egyetemesen használt, mindenki által elfogadott nagyságrendi meghatározását létrehozzák. Minden ilyen kísérlet eredményét a gyakorlatban is ki kell próbálni.

Mielőtt rátérnének a könyvtári nagyságrend meghatározásával kapcsolatos elméleti és módszertani vizsgálatuk részletes ismertetésére, egy, a tárgykörben már rendelkezésre álló, korábbi tanulmányt értékelnek. (2) Ebben a szerzők arra az álláspontra jutnak, hogy a közmívelődési könyvtár nagyságrendjének meghatározásánál az ellátott lakosság számából hasznos kiindulni és több más kérdés mellett az alábbiakra is választ keresnek:

(1) Charles E. ROCKWOOD - Ruth H. ROCKWOOD: Quantitative Guides to Public Library Operation. Univ. of Illinois. School of Library Science. 1967. 26 l.

(2) U.S. Office of Education. Statistics of Public Libraries 1962. Part I. Henry T. DRENNAN and Doris C. HOLLADAY comps. Washington. D.C. U.S.C.P. 1965.

- a) A lakosság szám mennyivel jobb mutató, mint a többi ismert index (személyzet, kötetszám, forgalom, költségvetés)?
- b) Az ismert mennyiségi mutatók mellett vannak-e más indexek is?
- c) Összhangban vannak-e a közművelődési könyvtárak költségvetései az ALA (Amerikai Könyvtári Szövetség) szabványaival?
- d) A nagyságrend mellett milyen általános munkaprofil kialakítására lenne szükség a közművelődési könyvtárakban?

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR NAGYSÁGRENDJÉNEK KORÁBBI MEGHATÁROZÁSAI

A világháborút követő években a könyvtári nagyságrend kérdésénél elsősorban az ellátott lakosságból indultak ki. Az ALA 1943-as szabványai (3) például 25.000 lakosra egy könyvtári egység minimális évi költségvetését 25.000 dollárban állapították meg. Ebben az időben a személyenkénti egy dollár még elegendőnek bizonyult. Sőt, akkor a fejenként másfél dolláros költségvetés "jó", a két dolláros pedig "kitünő" szolgáltatási szintet biztosított.

Az ALA 1948-ban a minimális szolgáltatási szintet biztosító költségvetést 37.000 dollárban rögzítette, ami lényegében másfél dolláros személyenkénti évi minimumot jelentett. (4)

A fenti néhány adatból is arra lehet következtetni, hogy a könyvtári nagyságrend kérdésében - jobb mutató hiányában - a lakosság nagyságából érdemes kiindulni. A statisztikai adatok például nagyon szoros összefüggést mutatnak az ellátott lakosság száma és a többi mutatók között. Az egy dolláros szabvány esetén bizonyos esetekben a lakosság és a forgalom korrelációja ,85, a lakosság és a kötetszámé ,54, a lakosság és a forgalomé ,86 és végül a lakosság és a teljes költségvetésé ,84. Más szóval például a lakosságszám 85%-os növekedését az egyéb mennyiségi mutatók (személyzet, forgalom, állomány stb.) szintén követik.

(3) American Library Association, Post-War Standards for Public Libraries. Committee on Post-War Planning, Chicago, ALA, 1943, pp. 55-56.

(4) A National Plan for Public Library Service, ALA. Committee on Post-War Planning, Chicago, ALA, 1948, p. 102.

Ugyancsak korábban, a tipikus kiadásoknál a könyvtárosok gyakran egyedül az ellátott lakosság nagysága szerint "átlagosnak hitt" közművelődési könyvtárakról kiadott mutatókra, tanulmányokra támaszkodhattak. 1964-ben az ALA például irányelvként felhasználható statisztikai táblázatot adott ki a tipikusnak tekinthető könyvtárakról. (5) A táblázat olyan célt is szolgált, hogy a könyvtárosokat és a fenntartókat (hatóságokat, egyesületeket) a szükséges normák betartására ösztönözze és egyben példaképek is szolgáljon.

AZ ALA MINTAKÖNYVTÁRAI ÉS AZ ÖSSZEHASONLÍTÓ
STATISZTIKAI NORMÁK

A könyvtár kategóriája	Az ellátott lakosság száma	Költségvetés \$		Személyzet szám	
		Java-solt.	Stat. elemzés szerint	Java-solt	Stat. elemzés szerint.
I. számú	83,245	451.000	280.000	45 1/2	41
II. számú	172,500	565.000	566.000	76	86
III. számú	407,000	1.086.000	1.383.000	182	204

Az ilyen és hasonló praktikus munkák kiadása ellenére - a szerzők szerint - az Egyesült Államok közművelődési könyvtárainak normarendszere még igen hiányos.

1948 óta a közművelődési könyvtárak egy főre jutó költségvetési összegét átfogóan nem rendezték ugyan, az azóta bekövetkezett árindex-változásokat azonban többnyire korrigálták. Az 1948-as másfél dolláros normát így 1,95 dollárra növelték. A szerzők ezt a költségvetési növekedés egyrészt a szövetségi segélyek intézményesítésével, a jelentősebb állami és helyi támogatásokkal, másrészt az 1956-os Könyvtári Szolgáltatási Törvény érvénybelépésével magyarázzák. A törvény végrehajtásának első hat esztendejéről szóló összegezés (6) a kérdéssel kapcsolatosan érdekes számadatokat közöl. 1956 és 1962 között például a helyi közművelődési könyvtárak állami hitelkerete 6 millió dollárral (92 %) a helyi hitelkeretek pedig 22 millió dollárral (71 %) növekedtek.

(5) American Library Association, Costs of Public Library Service, 1963. Chicago, ALA, 1964, pp. 8-13.

(6) Library Services Act - After Six Years. - ALA Bulletin 57. 393, May 1963.

A tanulmány szerzői az ellátott lakosság nagysága és az egyéb nagyságrendi mutatók közötti ellentmondásokra is rámutatnak. A tulságosan nagy közművelődési könyvtárak - New York Public Library, Los Angeles Public Library, a Chicago Public Library - pontosan nagyságuk miatt, az átlagokat jelentősen befolyásolták. A könyvtárak kétharmadánál túl magas toleranciafokok (standard tévedés) jöttek ki. Ezen kívül a szerzők arra a megállapításra jutottak, hogy az azonos nagyságrendű könyvtárak szolgáltatásalban is számottevő eltérések lehetnek. Végül a 860 könyvtárra kiterjedő vizsgálat statisztikai adatait néhány vonatkozásban nem lehet abszolútnak tekinteni.

A TELJES KÖLTSÉGVETÉS ÉS A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁR NAGYSÁGRENDJÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSE

A két szerző a rendelkezésre álló statisztikai adatok számítógépes elemzése alapján számos lényeges következtetésre jutott. Kiderült például, hogy amikor a könyvtári nagyságrend meghatározójaként (független változó) a költségvetés nagyságát vették, a többi koeficiens (tényező) korrelációja jelentős mértékben megváltozott. A költségvetés és az ellátott lakosság között a .84-es érték természetesen megmaradt, a költségvetés és a személyzet közötti viszont .99, a költségvetés és az állomány között .81, és végül a költségvetés és a forgalom között ez az érték .86 lett. Így tehát az előbbi 77-es átlaggal szemben az öt egyútható átlaga 88-ra emelkedett.

Abban az esetben, ha az ugynevezett összetett korrelációs elemzést is elvégezték, vagyis, ha egyfelől a teljes költségvetést és másfelől a másik tényezőt egnek (csoportnak) vették, a korreláció fantasztikusan magas, .99 lett. A költségvetésnek mint nagyságrendi meghatározónak további előnye, hogy így a toleranciák (standard tévedések) számottevő mértékben csökkennek, noha még így is olyan jelentősek, hogy az adatok gyakorlati, operacionális felhasználását egyes nagyságrendű könyvtáraknál akadályozzák. Ennek ellenére a közművelődési könyvtárak eddig tárgyalt nagyságrendi mutatói közül a költségvetés a legjobb. Ha ennek alapján a közművelődési könyvtárakat csoportosítjuk, az alábbi nagyságrendű katalógiákat lehet megkülönböztetni.

A könyvtár nagyságrendje	A költségvetés év/dollár
Nagyon kicsi	100,000 alatt
Kicsi	100,000 - 250,000
Közepes	250,000 - 1,500,000
Nagy	1,500,000 - 3,500,000
Nagyon nagy ^x	3,500,000 - 9,000,000

^x A több mint 9 millió dolláros évi költségvetésű New York Public Library-t a túlzottan átlagon felüli költségvetése miatt nem vették figyelembe.

Abban az esetben, ha a közművelődési könyvtárakat a költségvetés nagysága helyett a lakosság száma alapján csoportosítják, a nagyságrendi besorolás az alábbi táblázat szerint alakul:

A könyvtár nagyságrendje	Az ellátott lakosság száma
Nagyon kicsi	35,000-en alul
Kicsi	35,000 - 100,000
Közepes	100,000 - 400,000
Nagy	400,000 - 1.200,000
Nagyon nagy ⁺⁺	1.200,000-en felül

⁺⁺ Meg kell jegyezni, hogy a lakosság szerinti megoszlás a költségvetési tételek alapján végrehajtott levezetéssel nem egyezik, mivel lakosságnál a felosztás csupán adatokra épült.

A KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK NAGYSÁGRENDI JEL LEMZŐI A KIFEJELESTETT KRITÉRIUMOK ALAPJÁN

A tanulmány szerzői szerint az eddig tárgyalt statisztikai adatok toleranciaja még mindig tulságosan nagy, ezért a tények és adatok további, részletes elemzésére van szükség. A tanulmánynak Az általános jellemzők összefoglalása című fejezetét az alábbiakban foglaljuk össze:

Az öt költségvetési nagyságrend szerint csoportosított könyvtárak általános és tipikus működési mutatói az alábbiak:

1. Nagyon nagy közművelődési könyvtárak.

Ebbe a nagyságrendi kategóriába - a New York-i Public Library-t kizárva - 11 közművelődési könyvtár került. Költségvetésük 3.500.000 és 9.000.000 között van. Átlagos költségvetésük 6.250.000 dollár és egyenként 930 főnyi személyzettel dolgoznak. Állományuk körülbelül 2.480.000 kötet, forgalmuk eléri az évi 9.800.000 egységet és 2.480.000-es lakosságot látnak el.

2. Nagy közművelődési könyvtárak.

Az ide sorolt könyvtárak költségvetése átlag 2.500.000, személyzetük száma 385, gyűjteményük 1.400.000, forgalmuk 3.840.000 és hozzávetőlegesen 716.000 lakost látnak el. A vizsgált könyvtárak közül 18 volt ilyen.

3. Közepes nagyságrendű könyvtárak.

Ezekre a 250.000 - 1.500.000 dolláros költségvetés jellemző. Ebben a kategóriában 164 könyvtár van. Átlagos költségvetésük 875.000 dollár,

138 személyt foglalkoztatnak, gyűjteményük 490.000 kötet, forgalmuk évi 1.750.000 és egyenként átlag 360.000 lakost látnak el könyvtári szolgáltatásokkal.

4. Kis közművelődési könyvtárak.

Költségvetésük 100.000 –250.000 dollár közé esik. Ide 221 könyvtárat soroltak. Átlagos költségvetésük 175.000 dollár, hozzávetőlegesen egyenként 28 könyvtárossal dolgoznak. Kötetszámuk 128.000, évi forgalmuk 440.000 és általában 91.000 lakost látnak el.

5. Nagyon kis közművelődési könyvtárak.

Költségvetésük általában nem éri el a 100.000 dollárt. A vizsgált könyvtárak költségvetésének átlaga 50.000 dollár volt. Az elemzett 860 könyvtár közül 445-öt ide soroltak. Átlag 10 fős személyzettel dolgoznak, gyűjteményük 50.000 és évi forgalmuk körülbelül 200.000. Ezek egyenként 62.000 lakost látnak el.

A tanulmány szerzői az adatok részletes feldolgozása közben még egy, különösen érdekes összefüggést is feltártak. Statisztikai adatokkal bizonyítják például, hogy ha az adott nagyságrendű könyvtárak évi költségvetését 10.000 dollárral növelik vagy csökkentik, ez az összeg törvényszerűen és arányosan megváltoztatja az egyéb összetevők nagyságát is. A nagyon nagy közművelődési könyvtáraknál például minden újabb 10.000 dolláros költségvetési plusz a személyzet számát 1,4 fővel, a kötetszámot 2.000-rel, az évi forgalmat 19.000-rel és az ellátható lakosságot 6.000-rel növeli. Az adott költségvetésen felüli 10.000 dolláros módosulástól az egyéb nagyságrendű könyvtárakban is hasonló mennyiségi változásokat lehet várni. Ezt egyébként a tanulmány külön grafikonon szemlélteti.

AZ ADATOK KÜLÖNLEGES ELEMZÉSE

Az első ilyen különleges következtetést a szerzők a költségvetés és a másik négy változó (személyzet, lakosság, forgalom, állomány) összefüggéseiből vonják le. Abban az esetben, ha a könyvtári nagyságrend meghatározójának a költségvetést veszik, a statisztikai összefüggések minden más variációnál szorosabbak. Ha például a fenntartó szervek az egyes könyvtárak költségvetését növelik, az esetek 84 %-ban ezt az ellátott lakosság, 99 %-ban pedig a személyzet stb. számának növekedése is követi. (Lásd az 1-es számú statisztikai mellékletet.)

A másik érdekes következtetés a számított tolerancia nagyságával kapcsolatos. Ennek részletes feldolgozását a 2. számú mellékleten mutatjuk be.

A tanulmány utolsó része a költségvetés alapján csoportosított könyvtárak kiadásainak elemzésével foglalkozik. Itt a szerzők a beralap, a könyvbeszerzés és az egyéb kiadások százalékos arányait vizsgálják. Ezek tipikus arányait a következő táblázaton mutatjuk be:

A kiadások meg- oszlása %-ban	Nagyon nagy	Nagy	Közepes	Kis	Nagyon kis
	k ö n y v t á r a k				
Fiztések	77	73	66	66	60
Könyvbeszerzés	15	15	14	15	19
Egyéb kiadások	8	12	19	18	21

Összeállította:
Balázs Béla

1. számú melléklet
 Az ellátott lakosság, a személyzet, a köletszám és a forgalom változásainak százalékos összevetése
 a közművelődési könyvtárak költségvetéseinek változásaival
 /Döntési egysíthatók/

		Költségvetés mint meghatározó					
Lakosság, mint meg- határozó	Összes könyv- tárak	Összes könyv- tárak	Nagyon nagy könyvtárak	Nagy könyvtárak	Közepes könyvtárak	Kis könyvtárak	Nagyon kis könyvtárak
Lakosság	-	.84	.65	.44	.34	.12	.07
Személyzet	.85	.99	.82	.67	.86	.53	.73
Kötletszám	.54	.81	.29	.57	.66	.21	.43
Forgalom	.86	.86	.66	.27	.61	.19	.22

2. számú melléklet
 A számított tőrés-nagyságok /toleranciák/
 amelyekbe a közművelődési könyvtárak kétharmada belesik,
 /Számított standard tévedés/

		Költségvetés mint meghatározó					
Lakosság, mint meg- határozó	Összes könyv- tárak	Összes könyv- tárak	Nagyon nagy könyvtárak	Nagy könyvtárak	Közepes könyvtárak	Kis könyvtárak	Nagyon kis könyvtárak
Lakosság	-	+110,000	+540,000	+125,000	+140,000	+44,000	+31,000
Személyzet	+48	+15	+80	+50	+17	+6	+2
Kötletszám	+445,000	+290,000	+438,000	+227,000	+100,000	+41,000	+21,000
Forgalom	+426,000	+426,000	+640,000	+874,000	+403,000	+166,000	+125,000

A LENGYEL KÖNYVTÁROSOK VI. KONGRESSZUSÁNAK
JAVASLATAI

VARSO, 1968. II. 12-14.

1. A Kongresszus azt a meggyőződését fejezi ki, hogy az igények teljes kielégítése, amely célból a lengyelországi könyvtári hálózat létrejött, valamennyi típusú könyvtár koordinált együttműködésének feltételéhez van kötve, és e követelmény megvalósításának biztosítékát látja az országos szintű koordinációs és módszertani központ, valamint az Állami Könyvtári Tanács létrehozásában.

2. Törekedni kell valamennyi típusú könyvtár tevékenységének és az állam tudománypolitikájának a koordinálására, a Tudományos és Műszaki Bizottsággal való együttműködés alapján.

3. A könyvtárak közötti együttműködés teljes megvalósításának a perspektivikus terv alapján kell fejlődnie, amelyet a gyűjtemények csoportosítása, hozzáférhetősége (különös tekintettel a könyvtárközi kölcsönzésre) és tudományos információja terén végzett részletes kutatások eredményei alapján dolgoztak ki.

4. A gyűjtemények csoportosítása területén a Kongresszus a következő kutatási témákat terjeszti elő:

- a) a könyvgyűjtemények és népszerűsítési politikájuk elemzése;
- b) a külföldi irodalom iránt megnyilvánuló olvasói igények feltárása abban a körzetben, ahol a könyvtárak működnek;
- c) teljes tájékozódás a külföldi kiadványok, főleg a folyóiratok elosztásának rendszerében;
- d) a külföldi irodalom vásárlására előírányzott pénzügyi beruházások és elosztásuk elemzése;

5. Központosítani kell a külföldi folyóiratok előfizetésére és a könyvek vásárlására előírányzott devizatartalékokat, lehetővé téve így az egyes könyvtárak, gyűjtemények csoportosításának racionális politikáját.

* Az eredeti szöveg a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban 4-5177/1 számon található.

6. A "Ruch" által terjesztett, az országba behozott folyóiratok alapján sokoldalú elemzést kell készíteni ezeknek a folyóiratoknak az egyes könyvtár típusok közötti elosztásáról.

7. Interveniálni kell a nyomdánál a hibás példányok számának nyugtalanító növekedése ügyében, különösen a nyomdák által megküldött kötelezpéldányokra vonatkozóan.

8. A Kongresszus felhívja a lengyel könyvtárosokat, hogy legyőzve a gyűjteményeknek kizárólagosan általuk történő adminisztratív birtoklása elvét, kezdeményezzék a főlőpéldányok összegyűjtését, hozzájárulva így a gyűjtemények nagyobb értékéhez, a róluk adott teljesebb információhoz és az olvasók általi használatuk könnyebb formáihoz.

A gyűjtemények hozzáférhetőségével kapcsolatban a Kongresszus a következőket javasolja:

9. Mivel az utóbbi években jelentősen megnőtt a könyvtári gyűjtemények használata, a gyűjtemények hozzáférhetősége megszervezésének új elveit kell országos viszonylatban megteremteni. Különösen vonatkozik ez a levelező hallgatók könyvtárközi kölcsönzésére. Ezen a területen alapvető követelmény:

- a) a Lengyelországban minden könyvtár számára kötelező könyvtárközi kölcsönzés szabályzatának kidolgozása, különös tekintettel a könyv olvasóhoz vezető útjának a megrövidítésére,
- b) a tudományos információ új alapelveinek alkalmazása,
- c) a modern technikai eszközök felhasználása, mint telefon, telex, reprográfia.

10. A tudományos könyvtárak tartalékainak a könyvtárközi kölcsönzésben való hatékonyabb kihasználása érdekében szükséges a könyvtárak regionalizációja, amely lehetővé teszi, hogy a kért dokumentum (könyv, folyóirat stb.) gyorsabban jusson el az olvasóhoz. Alapvető feltétel kell, hogy legyen ezen a területen a regionális katalógusok és tájékoztatók kidolgozása.

11. A ritka és értékes példányok (régii nyomtatványok, kéziratok stb.) kelő védelme érdekében ezeket csak kivételes esetekben kell a könyvtárközi kölcsönzés számára hozzáférhetővé tenni, különösen ügyelve akkor is a küldemény gondos csomagolására.

12. A Kongresszus meggyőződését fejezi ki, hogy a hozzáférhetőség körültekintő szabályozásával a könyvtárközi kölcsönzésben különösen egységesek lesznek a könyvtári nyomtatványok (kötelezvények, megrendelések stb.).

13. A könyv, folyóirat és más dokumentum terjesztésének elősegítésére együtt kell működni azokkal a társadalmi és politikai szervezetekkel, valamint

ipari üzemekkel, melyeknek tagjai vagy dolgozói igénybe veszik a könyvtár szolgáltatásait.

14. A Kongresszus igényt támaszt:

- a) a folyóiratok korszerűsített központi katalógusának a legsürgősebb kiadására, a Nemzeti Könyvtár kartotékjai alapján,
- b) a regionális folyóiratok retrospektív bibliográfiája feldolgozásának megkezdésére azokban a vajdaságokban, ahol eddig még nem kezdték el ezt a munkát.

15. A Kongresszus úgy véli, hogy siettetni kell a különgyűjtemények meghatározott és egységesített könyvtári elvek szerint történő feldolgozását. Ez egyaránt vonatkozik a hagyományos könyvtári gyűjteményekre (grafika, muzikáliák, térképek), amelyeknek a feldolgozás után magukba kell foglalni a központi katalógust is, valamint vonatkozik az újabb típusú könyvtári gyűjteményekre is, amelyek számára eddig nem volt egységes feldolgozási instrukció.

A tudományos információ terén a Kongresszus úgy véli, hogy:

16. Az információs együttműködés fel kell, hogy ölelje a társadalmi élet minden területét, az információs központok által meghatározott kategóriákra támaszkodva, a hatásköri hatartartozástól függetlenül teljesítve funkcióit.

17. A hatékony együttműködés alapját kell képezzék az információs kérésekre vonatkozó kutatások eredményei.

18. Minden típusú iskola oktatási programja köteles érinteni a könyvtári-információs létesítmények használatának ismeretét.

19. Törekedni kell, hogy az információs rendszer a különleges kérésekkel kapcsolatban a működő szakkönyvtárakra és szakgyűjteményekre tudjon támaszkodni.

20. Szükséges, hogy a Központi Tudományos és Technikai Információs Intézet (CIINTE) a Lengyel Könyvtárosok Egyesületével közösen összehívja a szakkönyvtárak és információs központok munkatársainak időszakos értekezletét, a mindkét félt érintő kérdések megvitatására.

21. Tanulmányozni kell a Központi Tudományos és Technikai Információs Központ, az Országos Tudományos Dokumentációs Intézet, a Lengyel Tudományos Akadémia és a Nemzeti Könyvtár együttesében a számítógépek lengyelországi alkalmazásának lehetőségeit a dokumentációs és bibliográfiai munkában, valamint a bibliográfia és dokumentáció gépesítésével foglalkozó központ megteremtésének lehetőségét.

22. Az információ technikai tökéletesítése érdekében meg kell vizsgálni, hogy a könyvtárak milyen mértékben vannak másolóberendezésekkel ellátva. Ez-

zel a kérdéssel elsősorban a Központi Tudományos és Technikai Információs Intézet köteles foglalkozni, az Országos Tudományos Dokumentációs Intézettel és a Lengyel Tudományos Akadémiával közösen.

A Lengyel Könyvtárosok Egyesülete 1965. nov. 3-4-i, a könyvtári információs szolgáltatnak szentelt Tudományos Ülésszaka meg nem valósított alapvető határozataival kapcsolatban a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete VI. Kongresszusa követeli:

23. a) Reszortközi Bizottság vagy Tudományos Információs Tanács létrehozását, amely képes behatolni a valamennyi típusú könyvtár által képviselt információk gyakorlati és elméleti tapasztalataiba;
- b) valamennyi típusú könyvtár, mint a tudományos, műszaki és gazdasági jellegű információ központja, köteles legyen egy országos információs hálózatot létrehozni, és ezeknek az intézményeknek a dolgozóit egy országos információs hálózat dolgozóiként kell elismerni.

24. Mivel a könyvtárak tevékenysége és fejlődése megköveteli megfelelő könyvtári felszereléssel és berendezéssel való kellő ellátásukat, törekedni kell a megfelelő termelési bázis megtalálására az iparban és a szövetkezeti termelésben. A könyvtári bázis biztosítékának látszik a lengyel könyvtárakban egy különleges fejlesztési alap létrehozása, amelyet a műszaki fejlesztési alaptól különítenek el.

25. A Kongresszus átnyújtja a fenti javaslatokat, kötelezve a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete Vezetőségét a kezdeményezés vállalására - a könyvtártudomány és a tudományos információ területén kutatásokat végző tudományos központok alapvető munkaterveinek koordinálása és irányítása terén.

— O —

A Kongresszus tematikájával szorosan összefüggő javaslatokon kívül felmerültek a tanácskozás folyamán olyanok is, amelyek nem kaptak helyet az alapvető témán belül, de nem kevésbé létfontosságúak az egyes hálózatok és könyvtári részlegek számára.

Igények merültek fel többek között:

- a) a könyvtárépítés területén,
- b) a könyvtárosok bérezése területén,
- c) a különböző típusú könyvtárak személyi összetételére,
- d) az állományonkívüli, szerződéses munkabérek rendezésére,
- e) a könyvtáros és az olvasó felelősségének a meghatározására - szabadpolcos gyűjteményeknél.

- f) az elavult, hibás és elveszett kiadványok leírásának elvi meghatározására,
- g) a könyvtárosok létkérdéseinek szélesebb körű figyelembe vételére, különösen a tanárihoz hasonló előléptetés bevezetésére, szolgálati lakás kiutalására a járási és községi könyvtárak dolgozóinak számára

Javasolták még a következőket is:

- a) könyvtártudományi tanszék létesítését Krakkóban,
- b) Központi Műszaki Könyvtár létrehozását,
- c) a munkaórák szabályozását a katonai könyvtárakban,
- d) könyvtáros-nyugdíjas ház építésének a kezdeményezését, a Lengyel Könyvtárosok Egyesülete 50 éves fennállásának megünneplésére,

Felszólaltak még a könyvtárakban dolgozó diplomás custosokkal kapcsolatos jogi szabályok sürgős kiegészítéséért, mert az új nyugdíjtörvényben nem említik őket - valamint a szakkönyvtárak szervezetére és személyzetére vonatkozó részletes irányelvek kiadásáért is.

A tanácskozás folyamán még elhangzottak kiegészítő javaslatok az Egyesület és a Lengyel Pedagógusok Szakszervezete Könyvtáros Szekciója közötti együttműködés szorosabbá tételének szükségességéről és a katalóguscédulák központi nyomásának minőségi megjavításáról.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ. 14. évf. 1968. 2-3. sz.

Szerkeszti: Gerő Zsoltné

Szerkesztőség: Bp. VIII., Múzeum u. 3. Telefon: 134-000/260

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda

F.k.: Nemes Iván igazgató

Készült az NPI sokszorosítójában 68,1491 - Budapest

F.v.: Fehérvári Tibor

Megjelent: 550 példányban Terjedelem: 12,4 A/5 tv

Ára: 10.- Ft

